HIRSCHHOLM GODS OG DETS ADMINISTRATION

Den 12. oktober 1730 blev Christian VI konge, og en af hans første regeringshandlinger efter tronbestigelsen var at udstede et gavebrev[1], hvorved hans dronning Sophie Magdalene fik overdraget Hirschholm slot med tilhørende gods på samme vilkår, som kongen selv som kronprins havde haft det efter sin moder, dronning Louise[2], og Sophie Magdalene var dermed den tredie dronning, der fik Hirschholm som et livgeding, det vil sige tillagt som underhold for livstid[3].

Før 1660 blev Hirschholm gods altid betragtet som et len, der oprindelig hørte under Københavns slot; på Frederik II's tid var det endda i en årrække et selvstændigt len, indtil det 1571 blev henlagt under Frederiksborg og fra 1584 under Kronborg len. Efter 1660 blev det et amt og kom til at høre under Københavns amt. Den 25. januar 1701 overdrog kong Frederik IV det til dronning Louise med tilbagevirkende kraft fra 1. maj 1699[4].

Dronningen udnævnte overkammersekretær E. U. Dose til sin amtmand, og da han døde 1706, overtog kammersekretær justitsråd Johan P. Ratecken embedet. På grund af embedsmisbrug blev han afskediget 1721, og kronprins Christian antog i stedet en overinspektør Lorentz Fisker, der fik en fuldmægtig til at udføre amtforvalterforretningerne[5].

Da Christian VI 1730 skænkede sin dronning Sophie Magdalene Hirschholm amt, omfattede det Birkerød, Blovstrød og Karlebo sogne – Hørsholm hørte dengang under Birkerød sogn. Dronningen udnævnte sin overhofmester Frederik Christian Raben til amtmand, et embede, han beholdt til 1737, da han blev stiftamtmand over Lolland og Falster.

Hans efterfølger blev grev Victor Christian von Plessen, der hidtil havde været dronningens kammerherre og jægermester. Han afløste også grev Raben som overhofmester og bestred dette embede til 1749, da han blev udnævnt til overceremonimester og ordenssekretær hos kong Frederik V.[7]

De to amtmænd, greverne Raben og von Plessen, virkede som overhofmestre netop i de år, da de store byggearbejder fandt sted på Hirschholm, og det var dem, der var mellemmænd mellem dronning Sophie Magdalene og arkitekterne samt amtsforvalterne og slotsforvalterne.

Kort efter at dronningen havde overtaget Hirschholm, beskikkede hun Hans Jørgen Bergmann til amtsforvalter[8]. I 1736 fik han et bedre lønnet embede som amtsforvalter i Nyborg[9]. Han havde vist sig meget forstående overfor amtets bønder og havde holdt igen, når der blev forlangt for meget hoveri af dem. Da således hofbygmester Thura i 1734 krævede, at bønderne skulle fælde, slinge og hjemkøre 70 store egetræer, erklærede Bergmann, at det var en »puur Umulighed« og »et utåleligt Hoveri«. Han fik også udvirket, at bønderne kun i ringe omfang skulle køre mursten og andre materialer til byggeriet, og endelig fik han gennemført, at de fik bedre betaling for de indkvarterede håndværkere og soldater[10].

Hans efterfølger som amtsforvalter blev Christian Ulstrup. Han havde fra sin ungdom været knyttet til landvæsenet. I 9 år havde han gjort tjeneste som ridefoged på et gods i Jylland, senere kom han til Antvorskov som fuldmægtig hos amtsforvalteren og gjorde god fyldest i denne stilling i 14 år[11].

I et brev til overhofmester Raben erklærede han, at han »jævnlig haver havt med Bonden at forrette og lært de Ting, som til et Jordegodses vedbørlige Administration henhøre.«[12]

Han kom til at virke i sit embede i 23 år, og i ham fik den hirschholmske bonde en god og forstående amtsforvalter, der var med til at bane vejen for de store reformer, som siden blev gennemført på godset.

Ingen af dronningens embedsmænd havde en så vanskelig gerning som amtsforvalteren. Han havde ansvaret for et gods, hvor de økonomiske forhold var fortvivlede og elendige, og for en bondebefolkning, der var nedsunket i dybeste armod. Den hirschholmske bonde var nemlig ringere stillet end bønderne på Frederiksborg amt og andre steder i landet[13].

Det attende århundredes første halvdel havde uden tvivl været den hårdeste tid i den hirschholmske bondestands historie, og næppe på noget andet dansk krongods havde bønderne haft det så strengt som på Hirschholm. Intet sted i landet havde man som her i århundredets begyndelse mærket krigens hårde tryk; senere fulgte voldsomme epidemier både blandt mennesker og dyr, og ofte var der misvækst. Hertil kom endvidere, at mange af bøndernes marker lå i den kongelige vildtbane, og de store flokke af hjorte anrettede betydelig skade.

Af de byrder, der daglig hvilede på bønderne, var hoveriet det, der tyngede mest. Det var ikke blot det almindelige avlingshoveri, som påhvilede alle danske fæstebønder, men gang på gang fremhævede amtsforvalterne, at de hirschholmske bønders ordinære hoveri i sammenligning med, hvad der krævedes på andre godser, og på den måde, det blev forlangt, var meget større her end andre steder. Det var ikke mindst de overordentlige mange kørsler, gravearbejder og skovninger, der blev udkrævet i anledning af slotsbyggeriet[14].

Hertil kom yderligere, at det danske landbrug i det hele taget under Christian VI's tid havde befundet sig i en meget kritisk stilling. Hovedårsagen hertil var faldet i kornpriserne; de havde ikke været så lave i de sidste hundrede år, og et så stort prisfald måtte naturligvis få afgørende indflydelse på landbrugets stilling, og det måtte i særlig grad gøre det under de forhold, som bønderne dengang arbejdede under[15].

En del af byggeriet på Hirschholm skulle betales af amtskassen, men indtægterne svigtede, og restancerne voksede, da bønderne ikke kunne svare hverken landgilde eller skatter. Dronningen måtte hjælpe dem, når de manglede såsæd; hun

måtte hvert år lade sin amtsforvalter indkøbe plovheste, når bønderne havde mistet dem; ellers fik de hverken pløjet eller høstet[16].

Den værste tid for bønderne indtraf, mens Chr. Ulstrup var amtsforvalter og netop i det tidsrum, da de største byggearbejder fandt sted. Da Christian VI døde 1746, så dronningen sig ikke i stand til at hjælpe bønderne som hidtil, og amtsforvalteren måtte derfor søge udveje for at øge indtægterne og begrænse udgifterne. Han søgte bestandig at hjælpe bønderne, og det skaffede ham mange modstandere, »blot fordi,« skrev han i et brev 1752, »jeg efter min Skyldighed taler Bondens Tarv.«[17]

Bitter og syg søgte han 1757 sin afsked og blev efterfulgt af sin svigersøn Oluf Holm. Han havde været lakaj hos enkedronningen, der ved flere lejligheder viste, at hun påskønnede de folk, hun havde haft i sin tjeneste. I Oluf Holm fik hun en usædvanlig dygtig embedsmand, og han blev ligesom sin svigerfader en særdeles god fortaler for bønderne. Han begyndte sin virksomhed med at gennemføre de store landboreformer, som dronningen på grev Stolbergs tilskyndelse havde besluttet at sætte i værk på sit amt.[18]

Oluf Holm virkede i embedet til 1790, da han styrtede i åen ved Nivå og druknede.[19]

Hans efterfølger blev kancelliråd Jens Severin Cortsen, der havde været sekretær og meddirektør under fattigvæsenet i København, men var gået af på ventepenge. Han var en gammel københavnsk kontormand, udpræget bureaukratisk og ganske ukendt med landboforhold, og desuden var han en meget stridbar mand, som førte mange trætter med bønderne, der ofte klagede over ham. Hans embedstid blev kun kort, idet han pludselig døde 1796.[20] Det påstås, at han skal være blevet forgivet af den berygtede højesteretsprokurator Carl Henrik Wilster, digteren Chr. Wilsters fader, der forøvrigt havde holdt sit bryllup i amtsforvalter Cortsens hjem i Hørsholm 1793.[21]

Efter Cortsens død besluttede rentekammeret at nedlægge amtsforvalterembedet i Hørsholm, men da det ikke var muligt med kort varsel at lade forretningerne overgå til Kronborg amtstue, konstituerede man landinspektør kaptajn Fr. Chr. Selmer i embedet. Han blev 1822 efterfulgt af forstsekretær kammerråd Carl Henrik Lytz, der døde sindssyg 1842. Chefen for vejkontoret, justitsråd Peter Sadolin Neergaard fik derefter embedet, og da han døde 1857, blev embedet endelig indraget.[22]

Da dronning Sophie Magdalene overtog Hirschholm, blev der også antaget en ny slotsfoged eller slotsforvalter, som han senere blev kaldt.

Christian VI havde som kronprins beskikket Niels Simonsen Mørck som sin slotsforvalter, men han døde kort efter, at dronningen havde taget slottet i besiddelse.[23] Han havde været syg en tid, og dronningen havde sendt en lakaj Wilhelm Nolde ud til Hirschholm for at føre opsyn med slottet og dets inventar. Det var derfor naturligt, at han overtog slotsforvalterstillingen efter Mørcks død.[24]

Det er betegnende for dronningens omsorg for sine funktionærer, at hun sørgede for dem, så de fik højere og bedre lønnede stillinger. Lakajerne kunne jo ikke gøre fyldest, når de blev for gamle; den eneste, der blev i stillingen til sin død, var kongens lakaj Zinck.

Nolde blev antaget med en årsløn på 200 rd., og der var tilstået ham 46 rd. til en karl. Hans hustru skulle forestå vask af slottets linned, og desuden havde ægteparret fri bolig og brændsel.

Slotsforvalteren skulle føre tilsyn med det arbejde, der fandt sted på slottet. Hver uge måtte han indsende en udførlig rapport til overhofmesteren. Når et nyt arbejde skulle udføres, skulle han sørge for, at det blev iværksat og attestere håndværkernes regninger. Det tilkom ikke ham at slutte kontrakter med håndværkerne; det sørgede amtsforvalteren for. Han havde også tilsyn med rengøringen og opvarmningen. Da dron-

ningen anskaffede en del engelske og islandske får, blev det også pålagt Nolde at føre opsyn med dem.[25]

Hans hustru døde sidst på året 1734[26], men han forblev ikke enkemand ret længe. Allerede i februar lykønskede overhofmesteren Nolde med hans forestående giftermål, og han fik stillet en lejlighed i den nyopførte domestikbygning til rådighed.[27]

Han stod højt i gunst hos dronningen, og det var da også hende, der 1736 fik ham ansat som slotsfoged på Nykøbing slot på Falster. Denne stilling var måske ikke af så stor betydning, efter at slottet var opgivet som kongelig bolig, men det betød mere, at han samtidig fik toldtjenesten under sig.[28]

Hans efterfølger som slotsforvalter på Hirschholm blev Christian Andresen; det var en mand, dronningen kendte fra sit gods Vallø, hvor han havde gjort tjeneste. Straks efter sin tiltrædelse overraskede han dronningen med sine fortræffelige ugentlige rapporter. Han havde sendt overhofmester Raben en skrivelse i 10 poster, »hvilket Hendes Maitt har taget meget Naadig op, at Han saa regulair anfører hver Post for sig.[29]

Hans instruks lød på, at alle slotsbygninger sorterede under ham, og han skulle have opsigt med dem, også med alt inventarium. Han havde ret til at disponere over beløb på indtil 100 rd.; når det drejede sig om beløb herud over, måtte han først indhente overhofmesterens samtykke til at udbetale pengene.[30]

Hans hustru skulle forestå vasken af alt linned, der blev brugt på slottet, og hun skulle også sørge for, at tøjet blev repareret. Der var vaskepiger på slottet, og de blev betalt af dronningen.

Efter datidens forhold var slotsforvalterstillingen særdeles vellønnet. Andresen og hans hustru fik 300 rd. i årlig løn samt 260 rd. til folkehold. Hertil kom, at der tilfaldt ham ikke så få sportler. Han kunne derfor føre stand og stilling, havde et stort folkehold, en tjener, en karl og fire piger, og han havde også råd til at køre i en chaise.[31]

Slotsforvalter Chr. Andresen bestred sit embede, til han blev 77 år gammel, og dronningen tilstod ham en årlig pension på 400 rd. Hun udtrykte sin store tilfredshed med hans gerning, og når dronningen residerede på Hirschholm, blev der hver dag leveret ham 1 pot god vin fra dronningens vinkælder.[32]

Det blev en af dronningens lakajer, Hans Fielstrup, der nu blev beskikket til slotsforvalter, og han var slotsforvalter, sålænge dronning Sophie Magdalene levede.[33] Det faldt i hans lod at være slotsforvalter, da Christian VII og dronning Caroline Mathilde sammen med J. F. Struensee boede på Hirschholm slot.

Slotsforvalter Fielstrup døde i embedet 1775,[34] og hans efterfølger blev Johan Barthold Hintzpeter. Han havde også været lakaj ved hoffet og havde gjort tjeneste hos dronning Caroline Mathilde; da den unge dronning 1772 som fange blev ført til Kronborg,[35] ledsagede han hende hertil og blev i hendes tjeneste, til hun blev ført ud af landet. Dronningen satte stor pris på den trofaste lakaj og skænkede ham ved afskeden sin kroningsmedaille, et minde om den ulykkelige dronning, som efterkommerne værner om med stor pietet.

Hintzpeter blev den sidste slotsforvalter,[36] og han måtte våge over slottet i dets forfaldsperiode. Lauritz Engelstoft traf ham under sit besøg på Hirschholm 1797. Han fortæller, at »han forenede med al udvortes Høflighed saa megen Stivhed i Paaklædning og Væsen, som om han kunde have været en Kammer-Junker eller opvartende Kammerherre eller et andet Hof-Huusdyr.«[37] Hintzpeters datter Juliane Sophie blev gift med Henrik Conrad Stilling, der var mundskænk og kældermester hos prins Christian Frederik (den senere Christian VIII). Han døde på Sorgenfri 1821.[38] Der var en søn i ægteskabet, Harald Conrad Stilling,[39] som voksede op i morfaderens hjem i Hirschholm. Han viste tidlig kunstneriske evner, blev uddannet som arkitekt og endte som stadsbygmester i København. Det var ham, der byggede Tivoli, Casino, Folketeatret og mange andre bygninger i København.

SLOTSBYGGERI

BYGGERIET 1730-1732

På slotsholmen havde hidtil ligget to store bygninger, det hvide og det røde hus[1]. Kort før sin død havde dronning Louise ladet det hvide hus nedrive[2], og allerede som kronprins havde Christian VI iværksat et større byggeri.[3] Han lod i 1728 kaptajn J. Fr. W. Schröter udarbejde en plan over Hirschholm, navnlig for at vise, hvad der var opført i tiden 1722 til 1726. Denne plan yder derfor et betydningsfuldt bidrag til Hirschholm slots bygningshistorie i den tid, da kronprinsen var slottets ejer[4].

Der lå da ved Folehavevej på det nuværende dom- og tinghus plads en hollænderibygning[5]; syd derfor fandtes slottets vedhave med en lille bygning. Derefter fulgte den store ladebygning[6] med ladegården[7]. Overfor var opført en forpagterbolig, hvor senere amtsforvalteren kom til at bo. Det er den bygning, der nu er indrettet til Hørsholm Egns Museum[8]. Øst for denne fandtes en vognremise med plads til 10 kongelige kareter. Langs Folehavevej lå endvidere en staldbygning og længst mod syd en gartnerbolig, og på bakken overfor var indrettet en iskælder[9].

I forlængelse af Søndre Jagtvej havde kronprinsen ladet opføre en bred dæmning og en ny bro. På selve slotsholmen lå det røde hus umiddelbart nord for, hvor Hørsholm kirke er opført. Øst herfor, det vil sige på den del af slotsholmen, der vender mod den nuværende Folehavevej, havde kronprinsen bygget en lang sidebygning, hvor der var indrettet en kirke. En stor port førte gennem bygningen ind til slotspladsen; her var der en opkørsel til det røde hus. Vest herfor lå en anden sidebygning i to etager ligesom den østlige længe. Mod syd var gårdspladsen afgrænset af et orangeri og drivhus med en lav tårnbygning, hvorigennem en port førte ud til slotshaven[10].

I maj 1728 rejste kronprinsparret til Carlsbad, for at Sophie Magdalene kunne styrke sit helbred ved at benytte de forskellige bade. På rejsen havde det kongelige par rig lejlighed til at beundre de pragtfulde bygninger i Dresden og omegn. Kronprinsessen havde før sit ægteskab været knyttet til den sachsiske dronnings hof og var fuldt fortrolig med det store byggeri, der havde fundet sted i Sachsen. Når hun senere gennem sit liv interesserede sig for kunst og gav udtryk for en vis kunstnerisk smag, skyldtes det sikkert den påvirkning, hun havde fået under sit ophold ved det sachsiske hof. Da kronprinsen i sommeren 1721 var rejst til Pretsch for at ægte Sophie Magdalene, havde han selv haft mulighed for at studere Dresdens pragtbygninger, og han havde gode forudsætninger for at bedømme disse bygninger og glæde sig over dem. I sine unge år havde han nemlig fået grundig undervisning i bygningskunst af den senere generalbygmester Elias David Häuser, og han havde endda været i stand til at give udkast til en af de bygninger, han havde ladet opføre på Hirschholm[11].

Kronprinsen og kronprinsessen var meget optaget af det, de så, og de var opfyldt af beundring for den nye stil, de her havde mødt. Hvor gammeldags var ikke den kongelige residens i København, for ikke at tale om deres kære Hirschholm! Her var der mulighed for at skabe noget nyt og kongeligt, ikke mindst da kronprinsen længe havde fundet »vore her havende logementer alt for knappe«. Der var kun 50 værelser til rådighed, alt for lidt for et kongeligt hof.

Straks efter hjemkomsten besluttede kronprinsen at foretage en ombygning på Hirschholm. Han gav ordre til at lade orangeriet og gevæksthuset nedrive og på dette sted bygge en ny bygning i moderne stil, barokstilen. Den skulle opføres »egal med slottet, tre etager høj foruden loftet[12].«

Det byggeri, der hidtil havde fundet sted på Hirschholm, var i det væsentlige betalt af godsets indtægter, selv om det ofte havde knebet med at skaffe de nødvendige penge, så håndværkerne undertiden måtte vente meget længe, før de fik deres

tilgodehavende. Nu skulle pengene lånes, og »Sagen angribes med force«, men det nye byggeri måtte ikke sinke det, der allerede var i gang, nemlig indretning af nogle nye gemakker på det gamle slot, opførelsen af et nyt hollænderi i Tokkekøb vang, et fiskerhus ved Ebberød og et kørnerhus ved Donse krudtværk[13].

Stenene til det nye hus skulle leveres fra Karlebo teglværk; det drejede sig i første omgang om 200 000 sten. Der måtte derfor af bønderne skæres 800 læs tørv til brændingen, og da bønderne også skulle køre tørvene til teglværket og senere transportere de brændte sten til Hirschholm, betød det et nyt besværligt hoveri for dem[14].

Der er ikke bevaret oplysninger om den nye bygning, og der findes heller igen regnskaber, kun en enkelt skrivelse fra 1729, at der det år til det samlede byggeri var udbetalt 3982 rd[15].

Den nye hovedbygning var sikkert tegnet af generalbygmester Johan Conrad Ernst. Han var på det tidspunkt en ældre mand og meget optaget af embedsforretninger; måske har derfor en yngre arkitekt bistået ham. Det har i hvert fald ikke været den senere hofbygmester Lauritz Thura, der først i efteråret 1731 vendte hjem fra sin studierejse til udlandet.

Tegningerne til hovedbygningen er ikke bevaret, men da Ernst i sine unge dage havde været i Stockholm, var han blevet påvirket af den berømte arkitekt Nicodemus Tessin den Yngre, der byggede Stockholms slot. Det kan altså tænkes, at det nye palæ på Hirschholm er præget af Tessins kunstopfattelse i façadernes opbygning[16].

Da dronning Sophie Magdalene overtog Hirschholm 1730, lod hun arbejdet fortsætte efter de planer, der allerede var udfærdiget.

Det unge kongepar har uden tvivl følt savnet af et stort repræsentativt rum. Med stor interesse studerede kongen og dronningen Leonhard Christoph Sturms værk: Von Baukunst, en bog, der var udkommet i Augsburg 1718.

Sturm skildrer indgående, hvorledes et fyrsteligt palæ bør indrettes. Det er især af betydning – skriver han – at der findes en stor sal »darauf man in Beylageren, bey Tauff und Begräbniss-Solennitäten, bey Geburts-Tagen und so weiter, die Festine ausrichte«. Han foreslår endvidere: »Es ist auch gut, wenn mitten unter dem Boden solcher Sähle verborgene Oerter gemacht werden, darein man ausser dem Saal kommen, und daselbst allerley künstliche Machinen verbergen könne, wann man Spring-Wasser, parfumierte Feüerwerche und dergleichen herrliche Spectacul über der Tafel machen wil.«[17]

Dronning Sophie Magdalene var stærkt interesseret i dette forslag, og hun ønskede derfor, at den nye sal blev indrettet efter Sturms anvisning.

Thura skriver i »Den danske Vitruvius« efter at have omtalt, at slottet med tilhørende amt var kommet i dronningens besiddelse:

»Der efter foretog Hendes Majest Dronningen sig strax, at fuldføre det begyndte, og som Stedet havde den Lykke, at Dronningen havde fattet en særdeles Behag og Yndest dertil, besluttede Hendes Majestet, at lade forommeldte begyndte Bygning forandre, og at forøge saaledes dens Pragt og Anseelse, at den med Rette kunde svare til sin Opbyggers Höyhed og Majestet.

Hendes Majest. var først betænkt paa at opføre og indrette en stor og herlig Sal midt i den nye Bygning, til hvilket Forehavendes Fuldbyrdelse jeg havde den Naade at blive udvalt; i Aaret 1733 blev begyndelsen giort med denne Sals Bygning, som fra Grunden af blev nye opført[18].«

Efter dette tilskriver Lauritz Thura sig selv æren af at have indrettet den nye sal. Det er dog værd at bemærke, at han anfører, at dronningen lod den påbegyndte bygning forandre og forøgede dens pragt, samt at han skriver, at dronningen ville opføre og indrette en nye sal, og at han blev udvalgt til dette forehavendes fuldbyrdelse.

Der er bevaret en beretning fra godsets amtsforvalter Chr.

Ulstrup, der skriver, at »Chor logis« (dvs. hovedbygningen) med samt den store Sal er allerede i Aarene 1731 til 1734 under forrige General Bygmester Ernst's Direktion, deels og under Generalmajor Thuras af ny Maade opført[19].«

Der er således ingen tvivl om, at det er Ernst, der oprindelig har projekteret salen, og at indretningen af den blev påbegyndt 1731. Det er ejendommeligt, at Thura overhovedet ikke nævner generalbygmester Ernst's navn i sin skildring af Hirschholm. Han nævner heller ikke de arbejder, som Nic. Eigtved udførte på slottet, heller ikke, at det var ham, der senere byggede Sophienberg slot ved Rungsted, og man kan derfor ikke helt frigøre sig for den tanke, at en vis jalousi har gjort sig gældende blandt datidens store bygmestre, eller at Lauritz Thura har søgt at fremhæve sine egne værker.

Det er imidlertid en kendsgerning, at det var Ernst, der afsluttede kontrakterne med kunstnerne og håndværkerne, der var beskæftiget med byggeriet, og det var da også ham, der attesterede alle regningerne[20].

Thura var i 1731 vendt hjem fra en treårig udenlandsrejse, der havde ført ham til steder, hvor han havde haft rig lejlighed til at studere tidens bygningsstil. I Sydtyskland og Italien fik han et intimt kendskab til barokkens virkemidler, og i Frankrig mødte han ikke alene hofbarokken, men også den lettere overgangsstil. Derimod havde han ikke lejlighed til at tilegne sig rokokostilen, der først trængte igennem omkr. 1735[21].

Efter sin hjemkomst kom han til at arbejde under generalbygmester Ernst, først som underkonduktør og avancerede til at blive overkonduktør[22].

Som overkonduktør var han knyttet til byggearbejdet på Hirschholm, hvor han sikkert har arbejdet ret selvstændigt.

Byggeriet på den nye bygning gik rask fra hånden, og allerede inden udgangen af 1731 var bygningen under tag, og man kunne tage fat på udsmykningen af den store sal. Slotsforvalteren havde ordre til hver uge at indsende en beretning om, hvordan arbejdet skred frem. Det skete også af og til, at kongen

og dronningen selv kom til Hirschholm for at følge arbejdet, og dronningen fattede efterhånden stor interesse for den unge energiske Thura[23].

Det håndværksmæssige arbejde blev i udstrakt grad overladt lokale håndværkere; det gjaldt smede- og tømrerarbejde, og en pottemager i Birkerød fremstillede de lerrør, der skulle anvendes til vandledningerne. Når det drejede sig om større tømrerarbejder, måtte man ty til københavnske mestre. Det skete, da man opførte den nye bygning, idet en tømrermester Hans Georg Welsch fik overdraget arbejdet[24]. Murerarbejdet blev udført af dronningens murermester på Hirschholm amt, Simon Møller. Det var også ham, der i tiden før 1730 havde bygget de bygninger, som Christian VI som kronprins havde ladet opføre, og han fik også overdraget en del byggearbejde på Fredensborg slot[25].

Han var ligesom Welsch en indvandret tysker; de to mestre affattede alle deres overslag og skrivelser på tysk, mens de andre håndværkere skrev på dansk.

Simon Møller var blevet antaget som murermester på Hørsholm gods allerede før 1721. Han var aflønnet med 300 rdl. om året, og det påhvilede ham at forestå reparationer på amtets kirker samt på ladegården i Hirschholm, Ebberød, Eskemose m. v. Når der skulle opføres nybygninger, skete det altid efter tilbud, og der blev afsluttet kontrakter.

Der blev i disse år beskæftiget en mængde håndværkere på Hirschholm og i udstrakt grad anvendt udkommanderede soldater. Under disse forhold var det nødvendigt, at der på stedet var et gæstgiveri. Forpagteren på ladegården havde ganske vist ret til krohold i mælkestuen, men lokaliteterne var ringe, og herberge kunne man i hvert fald ikke få, og det savnede de mange hofbetjente, der for kortere eller længere tid skulle opholde sig på Hirschholm. Kronprins Christian havde derfor givet murermester Simon Møller tilladelse til at indrette et gæstgiveri i det gamle hollænderihus, der har ligget omtrent på det sted, hvor senere Hørsholm tinghus blev bygget[26].

Simon Møller fik ikke alene fri bolig, men også ret til uden afgift at brygge øl og fremstille brændevin, dog kun hvad der blev nydt i hans hus for ikke at skade de privilegier, der var givet kromanden i Rungsted kro og ejeren af Holtegård. Det synes, som om Simon Møller også har haft dronning Sophie Magdalenes bevågenhed. Hun konfirmerede ikke blot de rettigheder, som hendes gemal havde tilstået ham, men hun gav ham også fri græsning til fire køer. Da han 1731 søgte om fritagelse for at svare familie- og folkeholdsskat, henviste dronningens overinspektør Lorentz Fisker til, at han allerede var begunstiget med frit hus og havde fået frihed til at brygge og brænde de fornødne varer og endda havde fået tillagt 4 skovlæs brænde. Som murermester kunne han ganske vist fritages for familie- og folkeholdsskat, men som traktør måtte han betale. Dronningen fritog ham alligevel for at betale, da gæstgiveren ved Fredensborg slot havde opnået en sådan indrømmelse, og hun mente ikke, man kunne gøre forskel[27].

I 1737 brændte Simon Møllers hus, og der blev da midlertidigt bygget et skur, hvor håndværksfolk og soldater kunne spise; senere fik han overladt et areal ved en nærliggende grusgrav, og her opførte han et nyt gæstgiveri på det sted, hvor dengang vejene fra København, Frederiksborg og Fredensborg mødtes, det samme sted, hvor nu Hørsholm Hotel er beliggende[28].

Lige til sin død var murermester Simon Møller knyttet til byggeriet på Hirschholm. Det var vanskelige opgaver, der ofte blev budt ham, så han må utvivlsomt have været en dygtig mand i sit fag. Han udførte ikke blot det almindelige murerarbejde på den nye bygning, men fik også overdraget forskellige gipsarbejder såvel i den nye bygning som i den gamle. Det drejede sig om 15 kakkelovnspladser og gipslofter i flere gemakker. Der blev vel ikke krævet figurkompositioner af ham. Han arbejdede efter tegninger, som Thura havde ladet udføre, og det har sikkert været gesimser og dekorationer af mere håndværksmæssig art. Man havde forinden forespurgt ham, om han

var i stand til at påtage sig sådant arbejde. Det kunne han, og der blev derefter sluttet kontrakt med ham. Kontrakten kendes ikke, men alene i tiden fra 20. februar til 11. marts 1731 fik han udbetalt 744 rdl. 12 sk.[29].

Udsmykningen af den nye store sal gav forskellige kunstnere interessante opgaver at løse, ikke blot for kunstmalere, men også for billedhuggere og stukkatører.

Blandt billedhuggerne må først og fremmest nævnes Diderik Gercken, der ganske vist ofte er betegnet som stenhugger, men de værker, han udførte, hæver ham op i kunstnernes række. Han var på den tid den mest ansete stenhugger i København og var brodersøn af kongelig hofstenhugger Andreas Gercken, der var indvandret fra Bremen. Kort før sin død 1717 havde denne fået kongens tilladelse til at antage brodersønnen i sin virksomhed. Generalbygmester J. C. Ernst havde forinden undersøgt Diderik Gerckens forhold, havde »eksamineret« ham og vurderet hans tegnefærdighed. Han var fuldt ud tilfreds og kunne i enhver henseende sige god for ham. Det blev da også Diderik Gercken, som kom til at fuldføre Christian V's og dronning Charlotte Amalies sarkofager, og han fik efterhånden mange store bestillinger, bl. a. på alteret i kirken på Københavns slot, nu i Helligåndskirken. Han udførte desuden arbejder på Frydenlund, Eremitagen, Fredensborg og på Christiansborg slot. Lauritz Thura kalder ham »een af vore største og erfarneste Bildthuggere«. Men han formåede ikke at forny sig og følge med tiden; derfor blev han til sidst fortrængt af yngre driftige folk som J. Fortling og le Clerc[30].

På Hirschholm slot blev der udført mange arbejder af Diderik Gercken. I marts 1732 sluttede J. C. Ernst kontrakt med ham om en stor stentrappe samt arbejde på en terrasse for ialt 1680 rdl.; desuden skulle han hugge marmorfliser til den store sal; de kostede 1150 rdl. 4 mk. 9 sk., og endelig skulle han udføre to kaminer i norsk marmor samt tilhugge en del konsoller for ialt 606 rdl.[31].

I alle værelser blev lofter og vægge dekoreret med stukkaturarbejde. Murermester Simon Møller påtog sig ganske vist at udføre gipsarbejdet i nogle enkelte rum, men den fornemste kunstneriske udsmykning i salen og de tilstødende gemakker blev overladt tre stukkatører, Giovani Andreoli, Canton og Bittner.

Andreoli havde sluttet kontrakt med J. C. Ernst om gipsarbejdet i den store sal for 500 rdl., deraf fik han de 100 udbetalt i marts, og i august blev der anvist ham 658 rdl. 2 mk. 6 sk. for en plafond på 200 kv.alen samt for ornamenter om to marmorkaminer og 12 nicher[32].

Stukkatørernes arbejde blev omhyggeligt kontrolleret. Da det var færdigt, lod man magistraten i København udmelde to mestre, der skulle syne arbejdet. Det var Carlo Enrico Brenno og Abraham Stoy[33].

Brenno tilhørte en italiensk stukkatørfamilie. Han var født 1688 i Salorino (i Tessin) og kom 1725 til Danmark, hvor han fik kongelig bevilling som billedhugger og stukkatør. Han kom i kong Frederik den Fjerdes tjeneste, og blandt hans første arbejder kan nævnes de vældige dekorationer i havesalen og kuppelsalen på Fredensborg slot. Frederik IV overdrog ham også at udsmykke adskillige kabinetter på Clausholm. Det var således en prøvet kunstner, en af tidens fornemste stukkatører, der skulle syne arbejdet på Hirschholm, og senere fik han rig lejlighed til at udfolde sin kunst på Hirschholm slot[34].

Den anden synsmand Abraham Stoy hørte til de mange tyske håndværkere, som kom til Danmark i begyndelsen af 1700'erne. Der vides iøvrigt ikke noget om hans herkomst. Han var ikke alene stukkatør, men tillige murermester. Han havde arbejdet på Fredensborg, senere fik han overdraget genopførelsen af Helligåndskirken, og kort før sin død 1734 opførte han det palæagtige hus i Klareboderne, hvor Gyldendals Forlag har til huse[35].

De to mænd gennemgik grundigt stukkatørernes arbejde på Hirschholm. De fandt Andreolis arbejde særdeles godt, me-

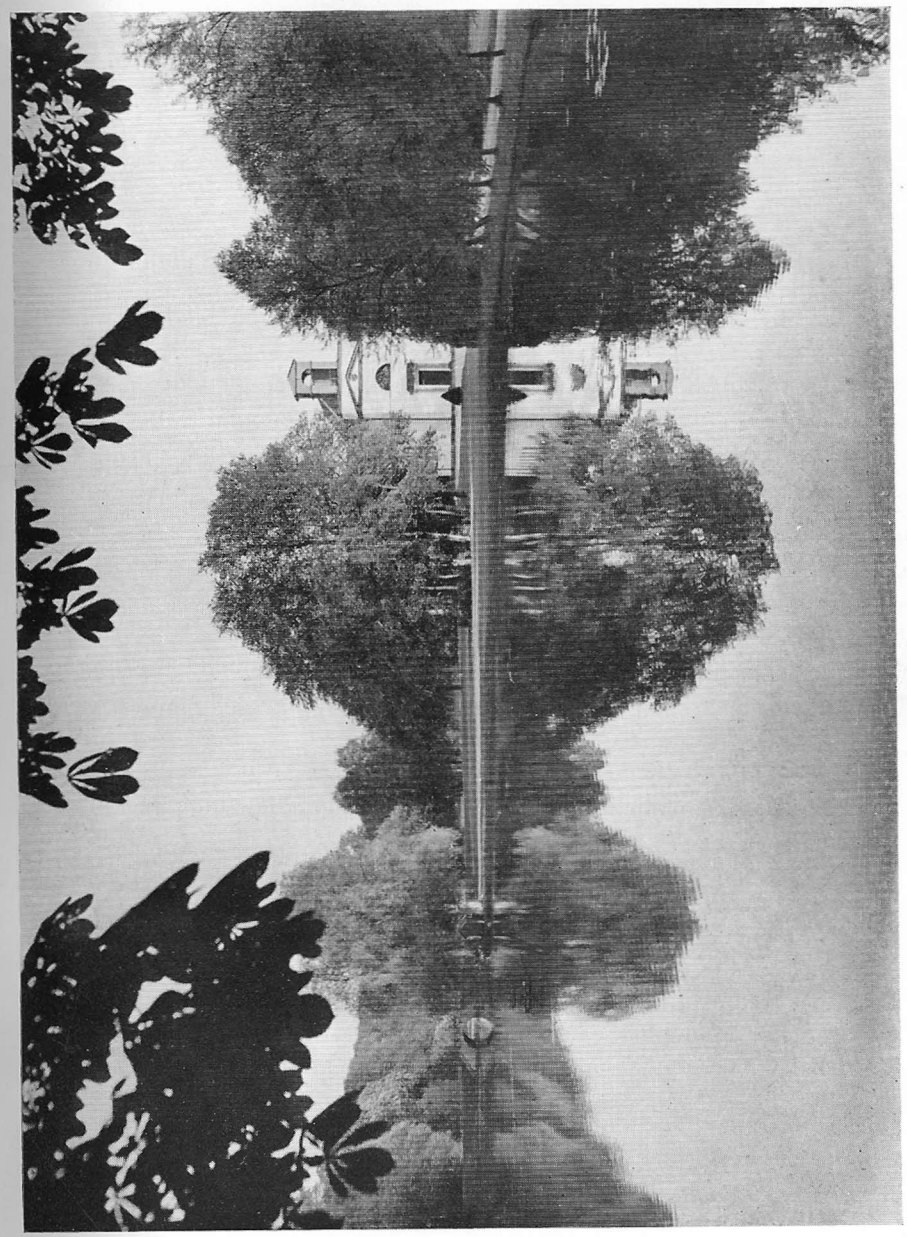

Den gamle slotsholm i Hørsholm.

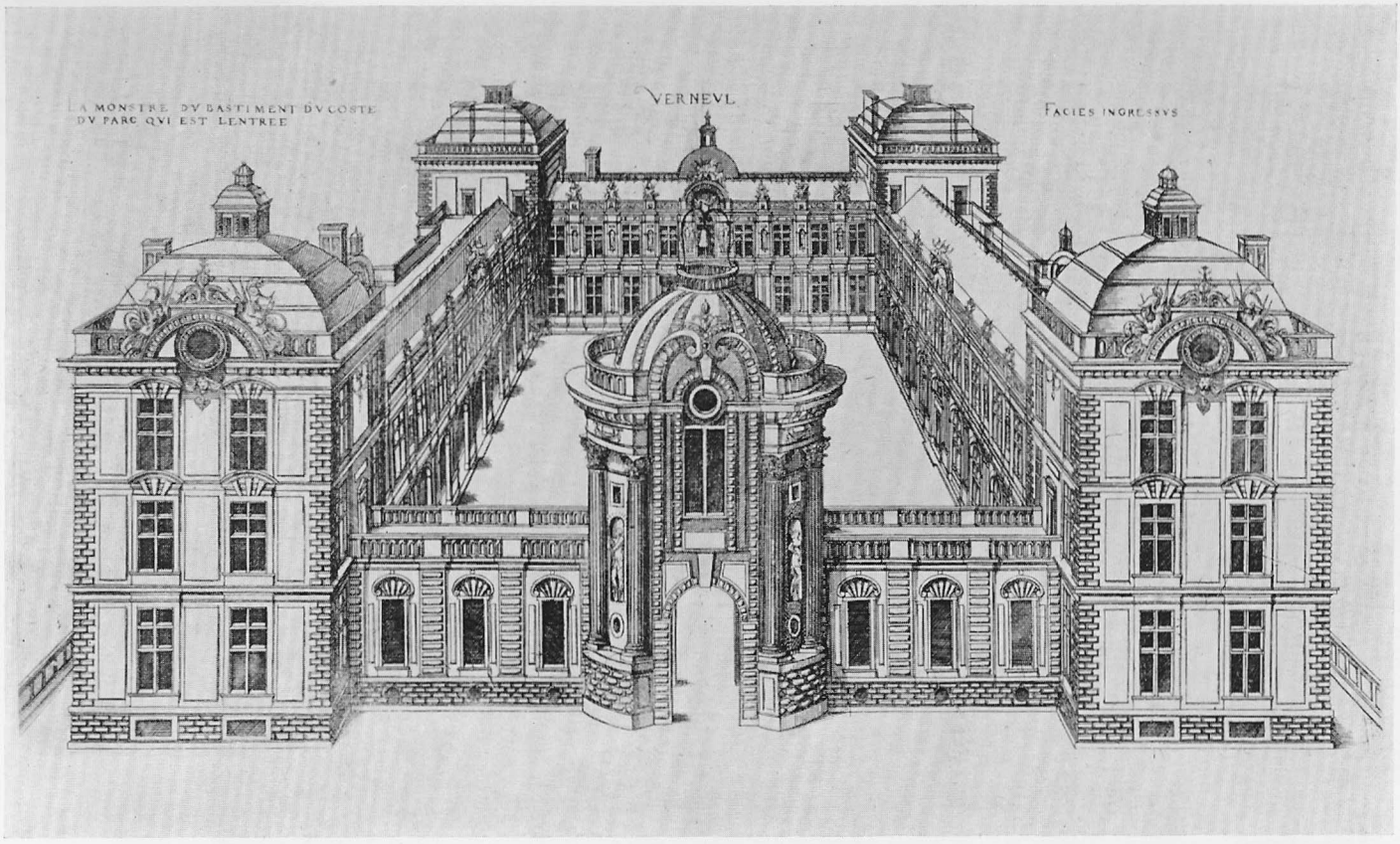

Slottet Verneuil i Frankrig. Efter stik i Jacques Androut Ducerceau: Les plus exellents Bastiments de France. (1576-79)
Dette slot og andre af lignende type har sikkert inspireret Thurah, da han planlagde opbygningen af Hirschholm slot.

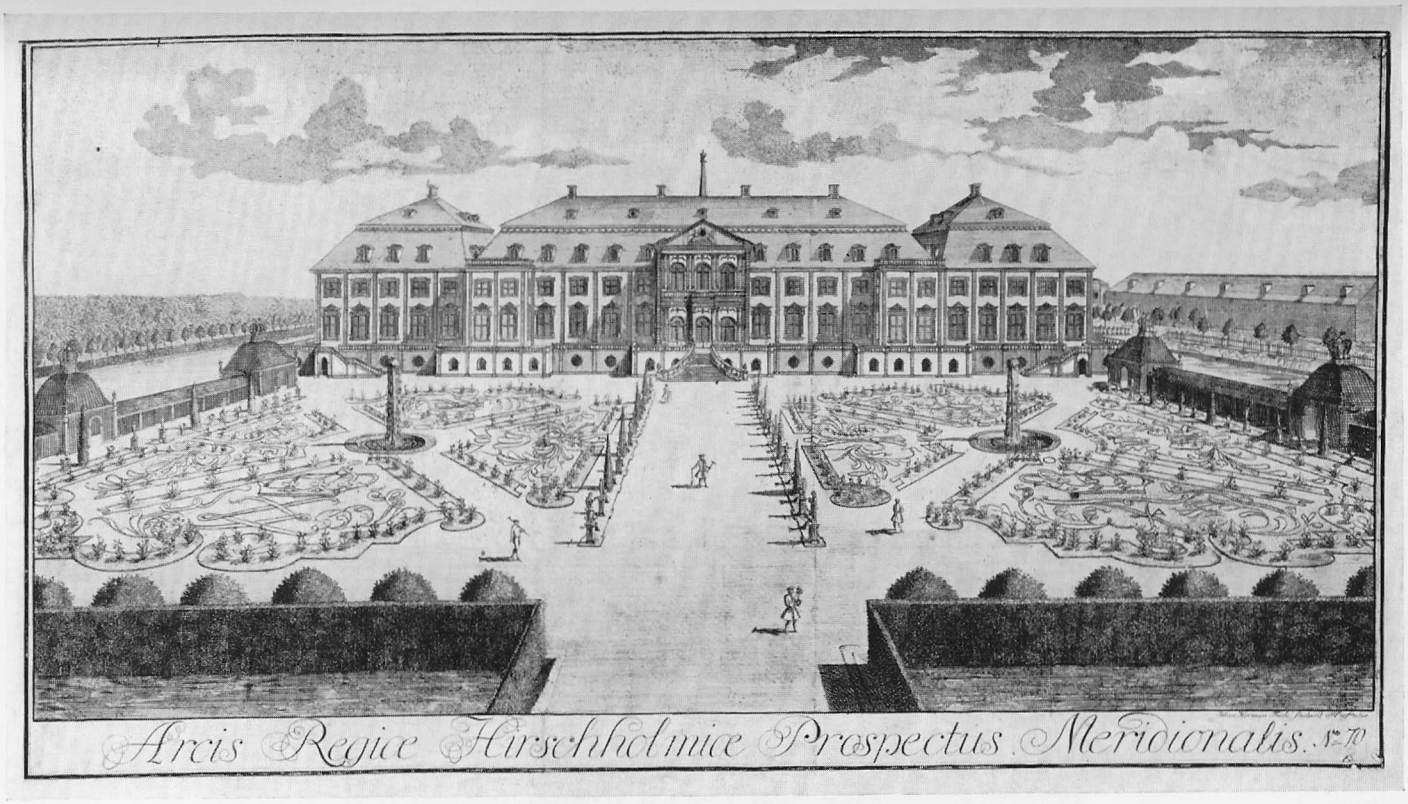

Hirschholm efter 1739 set fra haven. Efter kobberstik af J. H. Thiele.

Hirchholm slot set fra hovedbygningen mod nord med de to sidefløje, endepavillonerne og den lave mellembygning med tårnet og hovedindgangen. Efter stik af J. H .Thiele 1739. (Kobberstiksamlingen).

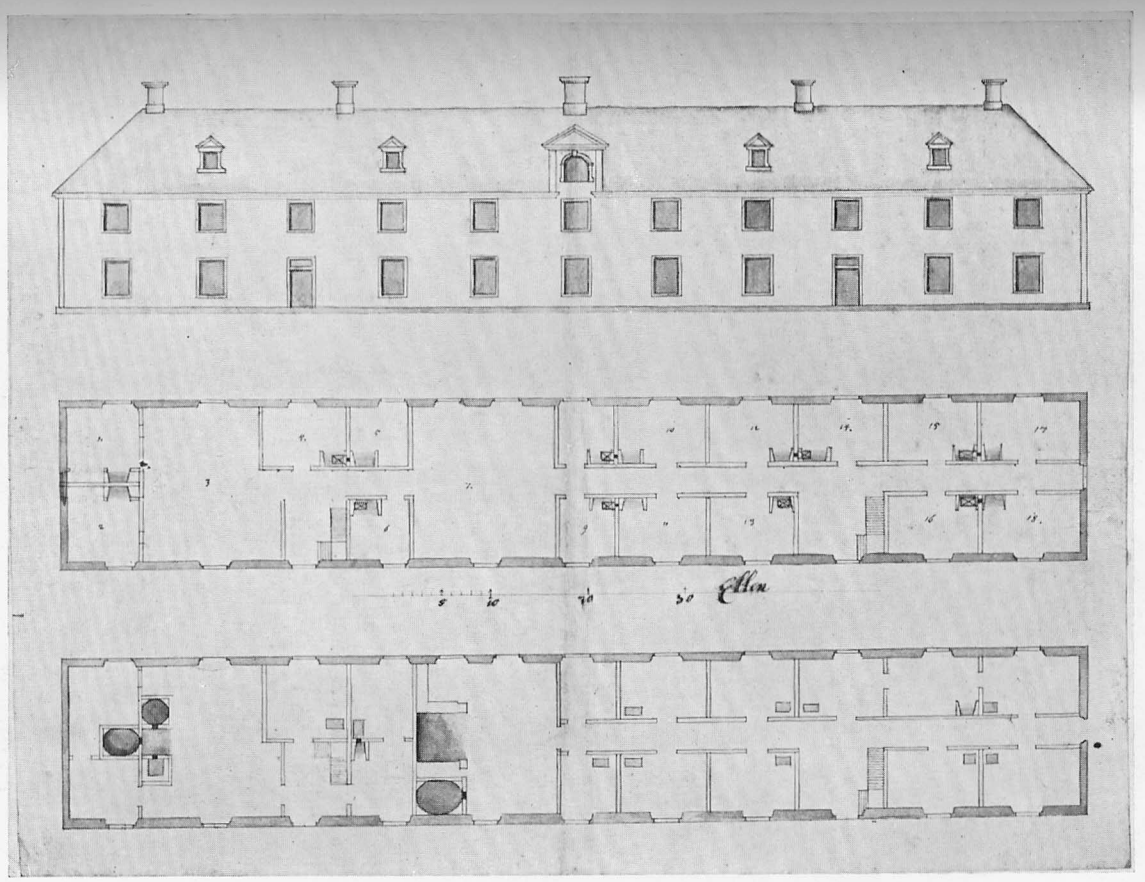

Vestfløjen på Hirschholm slot 1727. Tegningen skyldes vistnok I. C. Krieger. (Rigsark.).

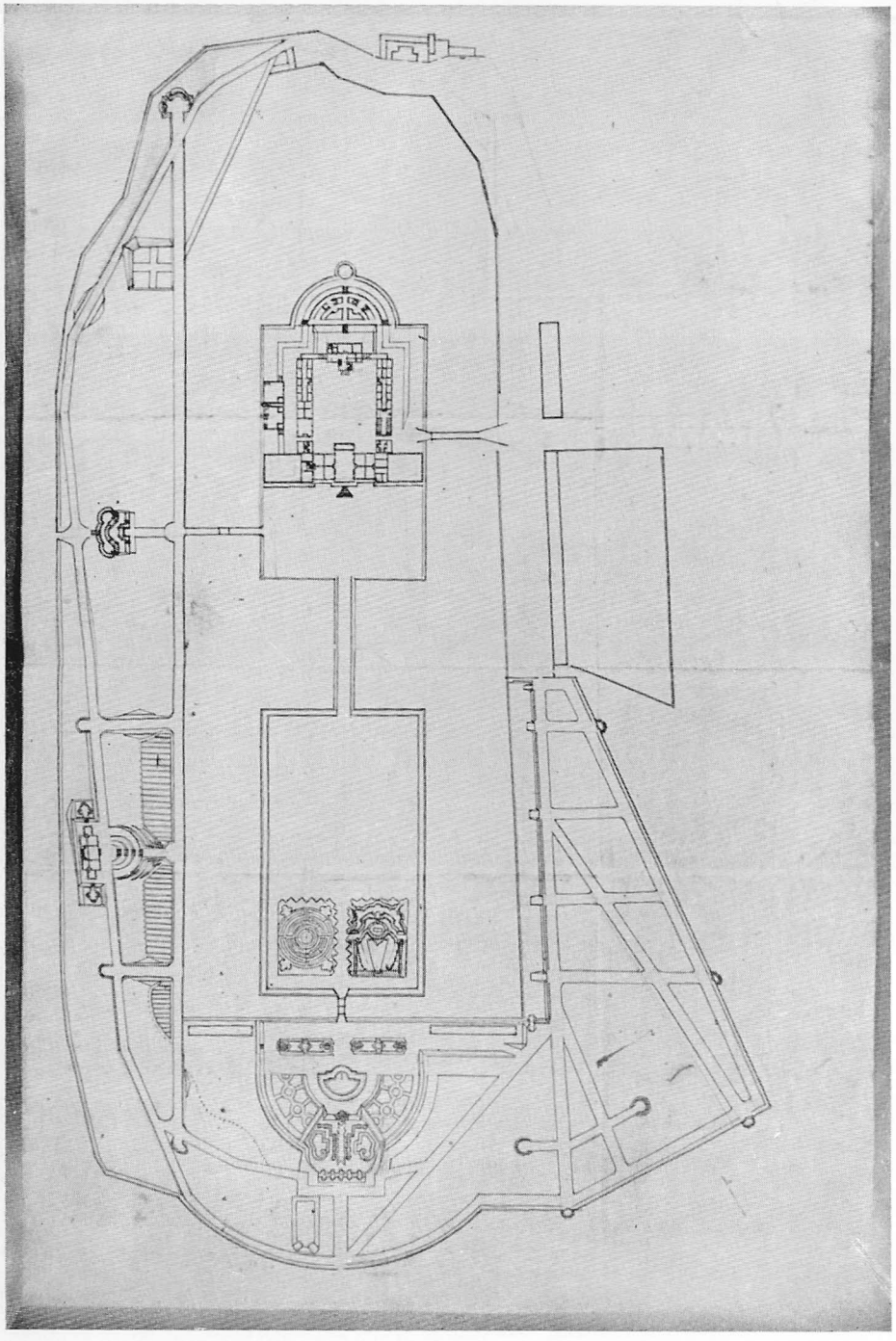

Plan over Hirschholm slot og slotshave ca. 1735, vistnok tegnet af J. C. Krieger. (Stadsarkivet, Kbhvn.).

dens Cantons og Bittners havde en del ridser og måtte repareres. De påpegede også en del mangler i de gipslofter, som Simon Møller havde udført[36].

Når en kunstner eller håndværker fik overdraget et arbejde, blev der i almindelighed sluttet en kontrakt, og udbetalingen blev ordnet således, at der i regelen blev udbetalt en trediedel, når kontrakten var underskrevet, en trediedel, når arbejdet var afsluttet, og restbeløbet, når arbejdet var synet og fundet i god stand og kunne godkendes.

I løbet af året 1732 afsluttede generalbygmesteren adskillige kontrakter med håndværksmestre. Den kendte københavnske snedker Mathias Ortmann traf aftale om snedkerarbejdet for et beløb på ialt 5510 rdl.[37] En stenhugger Peder Nielsen fik 112 rdl. for 92 kragsten, der blev sat under gesimserne over dørene[38]. Malerarbejdet blev udført af malermester Getreuer i København. Det ses ikke af regnskabet, hvor meget han fik udbetalt, kun at hans enke, Anna Getreuer, i august 1732 fik et beløb på 200 rdl. En blytækker Fr. Asmussen i Hillerød fik 126 rdl. for sit arbejde, og en glarmester Petersen i samme by 538 rdl. for de ruder, han indsatte i slottets vinduer. Alt det tømmer, der blev brugt, blev sendt ud fra København; det blev leveret af en købmand Hans Jørgen Soelberg. Det drejede sig om 432 tylt brædder[39], 121 stk. pommerske bjælker, 132 stk. pommerske bjælker af en anden slags, 140 svenske bjælker og 226 stk. egeplanker. Da byggeriet senere tog et større omfang, blev alt tømmeret bestilt i Norge og leveret i Rungsted[40].

Det ses ikke, hvor meget der blev betalt for tømmeret, da bygningsregnskaberne er bevaret i meget ufuldstændig stand, og mange er ødelagt i tidens løb.

Pengene til den nye bygning blev betalt af kongens chatol – eller partikulærkassen. Det var altså ikke dronning Sophie Magdalene, der alene stod for opførelsen af Hirschholm slot; det var et bygningsværk, som kongen og dronningen var fælles om og begge lige stærkt interesseret i.

Da den nye bygning nu nærmede sig sin fuldendelse, fandt dronningen, at det gamle slot, det tidligere såkaldte røde hus, skæmmede det nye byggeri, og i januar 1732 gav overhofmester Fr. Raben på dronningens vegne slotsforvalter Wilhelm Nolde ordre til, at han »fordeligst« skulle lade den gamle bygning syne af kyndige håndværkere, der skulle udmeldes af Københavns magistrat. De skulle udtale sig om bygningens tilstand, om de brøstfældigheder, de kunne påvise, og opgive, hvad reparationerne ville koste, og om det i det hele taget kunne nytte at lade dem udføre[41].

Allerede fire dage efter holdt 6 bøndervogne på hjørnet af Gothersgade og Adelgade for i en tidlig morgentime at køre de 12 håndværksmestre til Hirschholm[42].

Skønt man kort forinden havde lagt nye gulve overalt i det gamle slot, fandt tømrermestrene, at en stor del af bjælkerne i kælderen var rådne, og i de andre etager var flere meget svage; endvidere var tagværket så dårligt, at det ikke kunne repareres, men måtte fornyes.

Murermestrene erklærede, at murene nok var revnet flere steder, men det var dog ikke værre, end de kunne repareres. Hvis bjælkerne imidlertid skulle erstattes med andre, kunne murene ikke blive stående.

Glarmestrene havde gennemgået vinduerne meget grundigt. De trængte overalt til nyt bly, og der skulle indsættes ikke mindre end 1100 nye ruder.

De to blytækkere udtalte i deres erklæring, at når taget skulle aftages, måtte samtlige render fornyes. Mærkeligt nok kalder de to håndværkere slottet ved det gamle navn Hørsholm; det lyder helt befriende i al denne tyskhed.

Snedkerne var heller ikke beskedne i deres henstillinger. De opgjorde for deres vedkommende reparationerne til 237 rdl. 3 mk. De hævdede, at der måtte indsættes 350 nye vinduesrammer, og 6 døre måtte fornyes. De tilkaldte smedemestre kom til det resultat, at ikke mindre end 57 døre og 115 vindueskarme burde have nyt beslag; man fristes til at tro, at

de også har medregnet døre og vinduer i de nylig opførte sidefløje[43].

Denne synsforretning overraskede ganske generalbygmester J. C. Ernst, og han tog derfor selv ud til Hirchholm sammen med to anerkendte og gode tømmermænd for at bese »det paa Bakken staaende gamle Slot«.

Efter hans skøn var manglerne dog ikke så alvorlige, som de første håndværkere havde givet udtryk for. Han og tømrerne kom til det resultat, at bjælkerne ikke var rådne; de var friske, desuden var de forsynet med jernbånd og understøttet af mange tværskillerum. Slottet var ganske vist »ilde medhandlet og omgaaet«, men undersøgelserne havde vist, at det kunne repareres for et forholdsvis ringe beløb, og han anslog udgifterne ved istandsættelsen til ialt 1288 rdl. Han slutter sin skrivelse med at udtale:

»For Resten kan jeg ej rettere se, end at dette Hus vel kunde staa i 100 Aar endnu, med mindre det skulde afbrydes, fordi Etagerne ere for lave, og man vil have Bakken bort og Gaarden større for at kunne sætte i den nordre Ende lige saadant Hus som paa den søndre Ende imod Haven.«[44]

Generalbygmesteren har altså godt kunnet se, i hvilken retning dronningens ønske gik. Hun kunne imidlertid ikke komme uden om hans erklæring, og det gamle slot var reddet i denne omgang.

Måske var det en skuffelse for dronningen, at hun ikke kunne lade den gamle bygning rive ned, men hun var sikkert også bekymret for de mange penge, det ville koste at bygge en ny. Landets økonomiske forhold var nemlig ikke de bedste på den tid. Landbruget var vort bærende erhverv, og det befandt sig netop i en meget kritisk stilling. Årsagen hertil var et overordentlig kraftigt fald i kornpriserne. Man skulle gå over 100 år tilbage i tiden for at finde så lave kornpriser[45].

Dronningen stillede sig afventende, og det er værd at lægge mærke til, at der i de følgende år kun blev ofret det mest nødtørftige på bygningens vedligeholdelse. I 1733 skrev overhof-

mesteren til slotsforvalteren: »Angaaende det gamle Slots Reparation derom er ej videre endnu af Dronningen resolveret uden for saa vidt Taget angaar.«[46]

Planen til det store Hirschholm slot var endnu ikke undfanget. Det skulle imidlertid snart vise sig, at det dog ikke blev den løsning, som Ernst havde tænkt sig.

Slottet opfyldte ikke de krav, der blev stillet, når kongen og dronningen skulle bo herude om sommeren. Navnlig var det nødvendigt at skaffe bedre køkkenforhold, og i februar 1732 sendte overhofmester grev Raben en tegning til et nyt køkken og vaskehus, som amtsforvalter Hans Jørgen Bergmann skulle lade opbygge ved slottet[47].

Dronningens murermester på Hirschholm, Simon Møller, fik ordre til at undersøge, om det var nødvendigt at ramme pæle ned i grunden, da huset kom til at ligge på et opfyldt areal. Arbejdet skulle omgående påbegyndes, for at bygningen kunne stå færdig, når hoffet i løbet af sommeren kom til Hirschholm. Dronningen ville som sædvanlig selv levere materialerne, og et fartøj blev fra København sendt ud til Rungsted med tømmer, mens murstenene skulle afhentes på teglværket i Karlebo. Mens murerarbejdet som sædvanligt efter kontrakt blev overdraget Simon Møller, skulle tømrermester Hans Georg Welsch udføre tømmerarbejdet.

Arbejdet blev straks påbegyndt, og for at det ikke skulle trække for længe ud, fik amtsforvalteren ret til at tage det fornødne antal bønder til hjælp, indtil der kom en afdeling soldater til Hirschholm. Det er sikkert overhofmesteren, der selv har foreslået denne løsning. Dronningen vågede nemlig ellers meget omhyggeligt over, at bønderne ikke blev bebyrdet med ekstra arbejde i anledning af de mange byggearbejder. Gang på gang anføres det i hendes skrivelser til amtsforvalteren, at det er dronningens allernådigste vilje, at de ikke må pålægges sligt arbejde[48].

Køkkenet havde hidtil været indrettet i den vestlige sidefløj, men nu fik man frigjort nogle rum, hvor der blev værel-

ser, som kunne stilles til rådighed for nogle af de mange hoffolk, der fulgte kongeparret til Hirschholm. Det var naturligvis i høj grad upraktisk at anbringe køkkenet i en særlig bygning uden forbindelse med hovedbygningen. Den samme uhensigtsmæssige placering af køkkenet genfinder man i det senere Hirshholm, hvor det fik sin plads i en af de halvrunde bygninger foran tårnporten. Når man ikke anbragte køkkenet i selve hovedbygningen, skyldtes det, at der ikke var plads her. Der var ingen kælderrum, og af hensyn til madlugten kunne det ikke indrettes i stueetagen. For øvrigt regnede man vel også med, at slottet kun skulle benyttes under korte sommerophold, og man havde jo rigeligt med tjenere.

Sammen med planen til det nye køkken medfulgte også en tegning vedrørende en ny stald med plads til 40 heste til garderne. Opførelsen af denne bygning blev straks påbegyndt. Den kom til at ligge på en bakke nord for den store lade. Stalden fik ikke sin fulde størrelse med det samme; nogle år senere blev den udvidet til at rumme 100 heste. Denne bygning er bevaret og er nu taget i brug til Jagt- og Skovbrugsmuseet[49].

Der blev i foråret 1732 ikke alene opført nye bygninger, men også foretaget ombygninger i sidefløjene, bl. a. i kirken, der var indrettet i østre sidefløj. Det var en ganske lille kirke, der langt fra i udsmykning kunne måle sig med den senere slotskirke. J. C. Krieger havde udført tegningerne til den, men men ingen af dem er bevaret. Ved hjælp af de få skrivelser, som blev tilstillet amtsforvalteren vedrørende ombygningen, er vi imidlertid nogenlunde i stand til at slutte os til dens udseende[50].

Kirkerummet imponerede ikke ved sin størrelse; det kan kun have været ca. 50 fod langt og ca. 26 fod bredt. I den sydlige del blev indrettet to lukkede stole på hver side af indgangsdøren. De var hævet en halv alen over gulvet. Den ene var til brug for herskabet, den anden for hofdamerne. I hver stol var der to fag engelske vinduer, dvs. vinduer til at skyde

op og ned. Vi genfinder her stole, der minder om dem i Christianskirken i København. De to stole var udvendigt smykket med søjler og gesimser, og træværket gik helt op til loftet; et lille hyggeligt og intimt rum, hvor alt træværk var rigt udskåret og forgyldt[51].

Mens hofdamerne kunne gå ind i deres stol fra selve kirkerummet, nåede de kongelige ind til deres gennem en opgang i gulvet fra kælderen, så de undgik at blande sig mellem de andre kirkegængere.

På hver side i kirkerummet var der 11 stole, alle med små døre; de fire første i hver række havde lukket ryglæn, de øvrige åben ryg.

Prædikestolen var udført af billedskærer Erik Warnheim. Den stod op mod den østlige mur i nærheden af alteret. Der førte en trappe med panelværk op til den. Den var forsynet med lydhimmel, prydet med en stor gylden krone. Over for prædikestolen på den modsatte væg var der en lille lukket stol til præsten[52].

Alteret var meget beskedent. Oven over alterbordet var der »en Altertavle beklæd inden for Rammen«, blot en træflade med bibelsprog. Rammen såvel som en del andet billedskærerarbejde i kirken var udført af billedskæreren J. L. Gundellach, der havde fået 116 rdl. for billedskærerarbejdet og 147 rdl. for forgyldningen[53]. Det var den samme billedskærer, der havde været beskæftiget på Fredensborg, hvor han havde udført arbejde for kong Frederik IV.

Det kan ikke ses, hvor meget der blev ændret i kirken, men af regnskaberne oplyses det, at prædikestolen blev flyttet næsten midt i kirken, og billedhugger Erik Warnheim fik overdraget at levere billedskærerarbejde til en ny altertavle[54].

Gennem ombygningen af kirken havde dronningen opnået at få et smukkere kirkerum. Hun havde selv bekostet alt, idet amtsforvalteren skulle tage pengene hertil af amtskassen. Det var dog kun fire år, denne kirke kom til at bestå. Da Hirschholm slot blev ombygget 1736, ophørte kirken at være til.

DEN FØRSTE INDVIELSESFEST 1732

Der var blevet arbejdet energisk på den nye hovedbygning, og overhofmesteren havde gang på gang pålagt slotsforvalteren at påse, at bygningen kunne stå færdig i løbet af sommeren 1732, så majestæterne kunne fejre deres bryllupsdag på Hirschholm d. 7. august. Det lykkedes også at få arbejdet afsluttet, og ved en stor fest fejrede man højtidsdagen i den nye sal.

Det kongelige taffel var denne gang prægtigere end sædvanligt. I salen var stillet to borde, formet som to C'er. I midten sprang et stort springvand, der overraskede de mange gæster, der ikke før havde set et sådant arrangement.

Man var tidligere ved et taffet på kongens salvingsdag blevet præsenteret for et af de raffinerede arrangementer, som datiden yndede. Da havde bordene dannet en cirkel, og i midten var anbragt et stort bassin med en 2 alen høj grotte, opbygget af konkylier, der bar en meget stor muslingeskal. Oven over den var anbragt en lysekrone med seks arme, og fra dem sprang vandstråler ned i muslingeskallen, og herfra løb atter seks vandstråler ned i bassinet, uden at nogen kunne se, hvor vandet blev af. Men den høje, kraftige vandstråle, der her i Hirschholms store sal stod op fra det store kobberbassin, og det rislende vand fra de gyldne ørnenæb var noget nyt og imponerende.

Datidens aviser beretter udførligt om det kongelige taffel[1]. De fortæller, at dronningens konditor havde gjort store forberedelser og havde i sukkerstads skabt et værk, der vakte almindelig beundring. Der var fremstillet fire æresporte med en indskrift, som passede til dagen:

SaLVs RegnJ
ReX ChrJstJan VI
et
PJa RegJna
SophJa MagDaLena

I portene stod fire statuer, der holdt en kæde med et dobbelt hjerte, og om dette slyngede sig en indskrift:

Gott lasz zwei Hertzen leben
Die Eines sind ergeben.

I dette dobbelte hjerte var der atter små hjerter, alle med sentenser på fransk.

Der er ikke opgivet mål på konditorens pragtværk, men det må sikkert have været meget stort og udført i strålende farver. Det var almindeligt med sådanne prægtige konfiturer. Ved et tidligere kongeligt taffel havde man fremstillet Kronborg slot omgivet af en have med blomster og træer med frugter, og i disse frugter lå små hjerter, hvorpå der stod: Troe Undersaaters Hierter. Ved en anden lejlighed præsenterede konfituren en stor have med alle slags blomster og frugtbærende træer, og i en græsplæne var opstillet fontæner og kaskader, desuden var der alleer og mange forskellige zirater[2].

I anledning af festdagen havde dronning Sophie Magdalene indstiftet en særlig orden; det var et hvidt emaljeret kors med røde kanter, og mellem korsets spidser var skiftevis anbragt den norske løve og den brandenburgske røde ørn. I korsets midte så man et lille skjold, hvor der var indgraveret: In memoriam feliccissimæ Unionis (Til minde om den lykkeligste forening). Ordenstegnet blev båret i blåt vatret bånd på venstre side af brystet. Denne orden blev kun tildelt de allerfornemste gæster, medlemmer af det kongelige hus, en del højtstående adelsmænd og flere af dronningens hofdamer. Der blev ligeledes uddelt medaljer, såvel i guld som i sølv. Desuden var dronningen også gavmild overfor alle hoffunktionærer, der den dag gjorde tjeneste på slottet; de fik alle smukke og værdifulde gaver til erindring[3].

Det er også værd at bemærke, at dronningen ligeledes tænkte på de håndværkssvende og alle de udkommanderede soldater, der havde arbejdet på slottet. De fik et fint traktement, dels hos kromand Rasmus Riis i Rungsted kro og dels hos marketenderen Jacob Domhart på Hørsholm. Der har uden tvivl

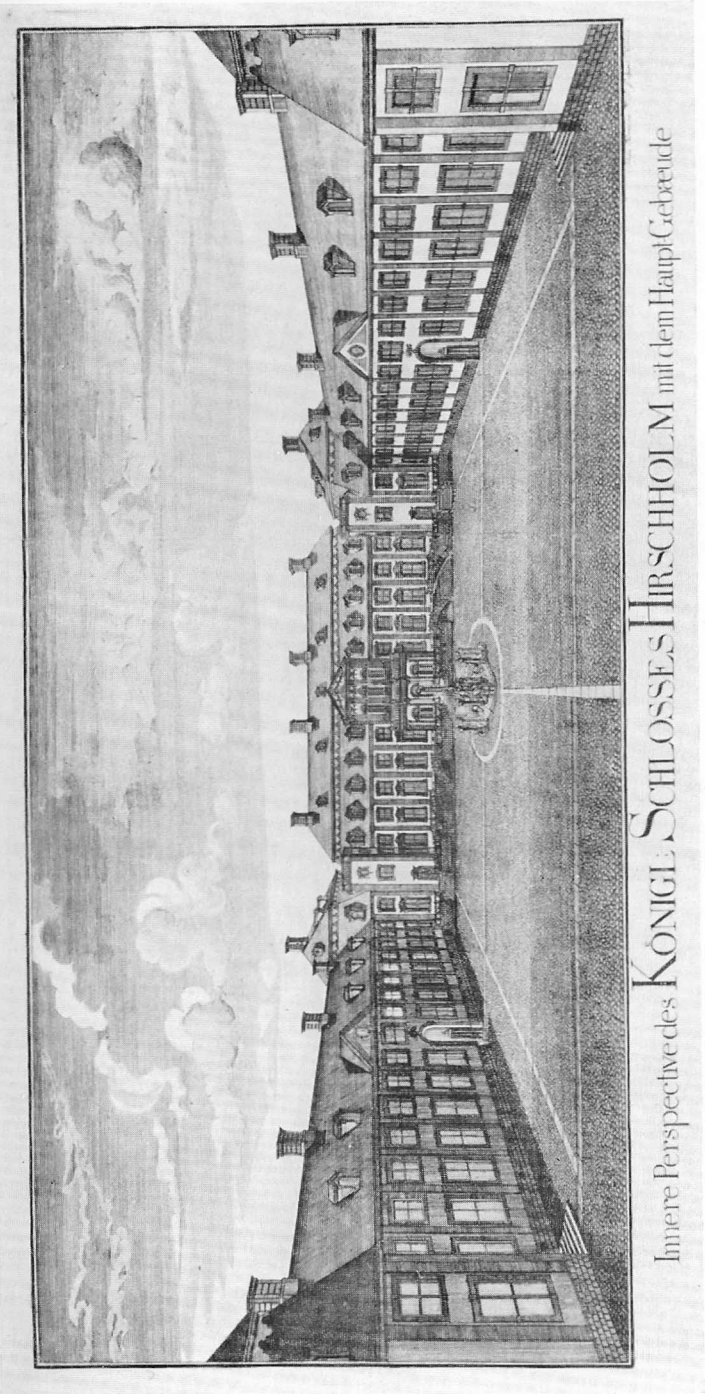

Hirschholm slot, som det så ud 1739, set mod hovedbygningen. Midt i slotsgården ses det store springvand. Efter tegning af J. H. Thiele. (Kobberstiksamlingen).

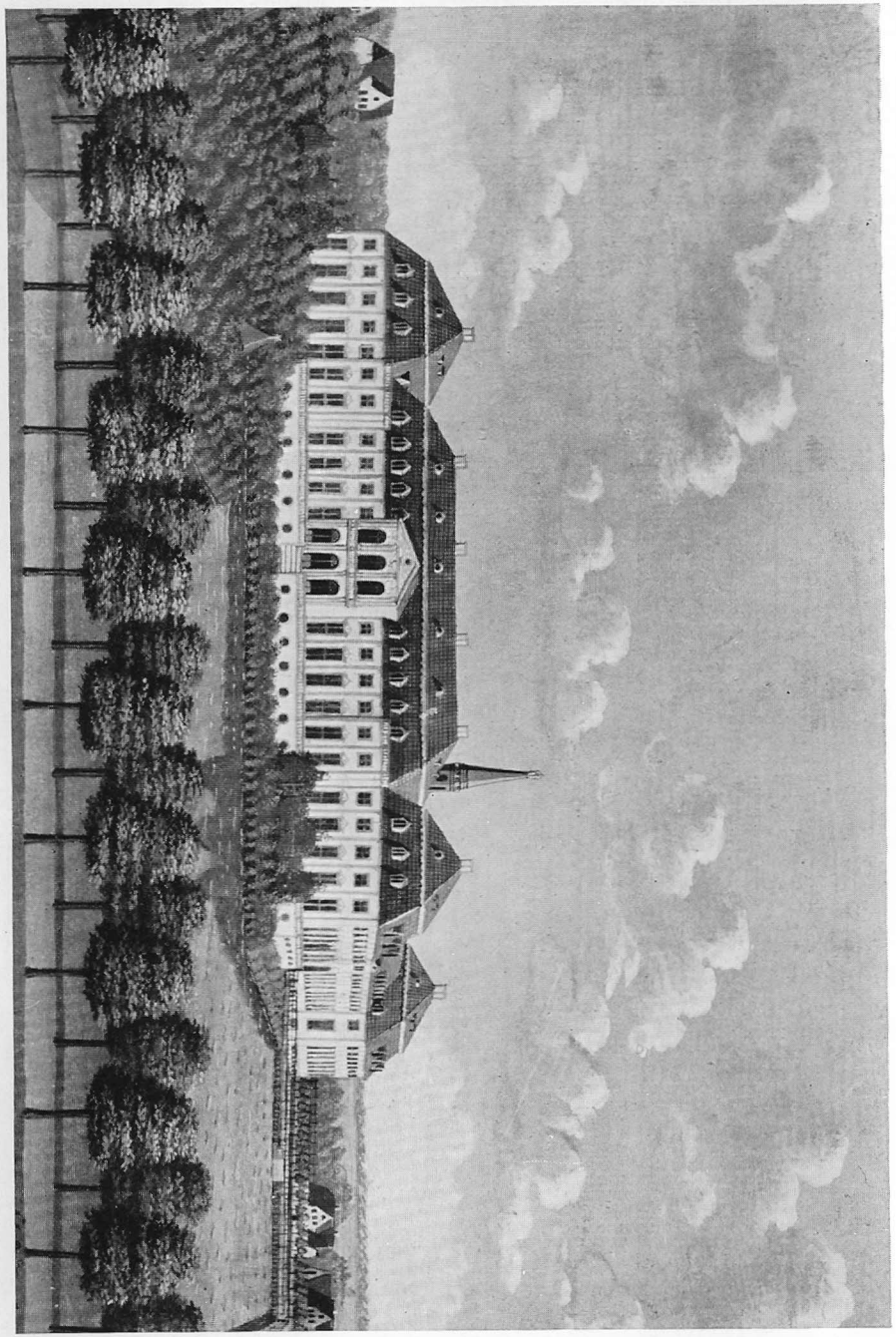

Slottet set fra sydøst. Gouache af J. Bruun. Hørsholm Egns Museum.

været godt humør begge steder, når man erfarer, at der alene til håndværkerne af vinhandler Fabritius i København blev leveret 12 potter rhinskvin, 200 potter fransk vin og 20 potter fransk brændevin[4].

Det var den første store officielle fest, der var blevet holdt på Hirschholm, og dagens højtidelighed blev yderligere markeret ved, at det var første gang den lille kronprins Frederik fik lov til at være med til et taffel[5].

DEN FØRSTE OMBYGNING 1733-1734

Selv om slottet højtideligt var blevet indviet, var det dog langt fra, at alle byggearbejderne var afsluttet. Man arbejdede dengang i et hurtigt tempo, og man må undre sig over, at det lykkedes på så kort tid, ikke blot at få rejst hovedbygningen, men også at få gemakkerne udsmykkede, så kongeparret kunne tage dem i brug.

På andre bygninger fortsattes arbejdet stadig. Således var garderstalden langt fra færdig. Murermester Simon Møller beklagede sig over, at det gik for langsomt med leveringen af murstenene, og det forsinkede byggeriet såvel på garderstalden som på andre bygninger.

Det blev derfor nødvendigt – mente overhofmester Raben – at forlange hjælp af bønderne, der boede i nærheden af teglværket i Karlebo. Når de skulle på hovarbejde ved Hirschholm, skulle de taget et læs sten med sig. Det ville amtsforvalteren imidlertid ikke gå med til[1]. Han forklarede omgående, at det ikke kunne lade sig gøre, uden det skadede bønderne, der var optaget af efterårssåningen. Man måtte da lade de materialvogne, der var anskaffet til byggeriet, daglig afhente to læs sten.

Kongen og dronningen kom d. 17. september til Hirshholm for at se, hvorledes det stod til med byggeriet. Deres ankomst

blev anmeldt en uge i forvejen, for at slotsforvalter Nolde kunne sørge for, at der blev tændt op i alle kaminerne, så man fik bugt med fugtigheden i den nyopførte bygning.

Det var et stort følge, kongeparret havde med sig, ikke blot hoffets herrer og damer, tjenere og køkkenpersonale, men også fyrstelige gæster, dronningens moder, markgrevinde Sophie Christiane, hendes broder markgreve Frederik Ernst af Brandenburg Culmbach og dennes gemalinde, den purunge Christine Sophie[2].

Amtsforvalteren havde haft besvær med at skaffe staldrum til de mange heste, og han har sikkert ærgret sig over, at den nye store stald, der skulle opføres på bakken nord for den store kornlade, endnu ikke var blevet fuldført.

Kongen og dronningen blev under opholdet klar over, at de ikke havde opnået at få en smuk og storslået sal, som de havde tænkt sig. Den virkede ikke festlig nok med det flade stukloft, og de var også utilfredse med bygningens facader.

Man har påstået, at Hirschholm slots opførelse var et udslag af dronning Sophie Magdalenes pragtsyge og ødselhed. Men man gør hende uret. Kongen og dronningen var fælles om dette bygningsværk, og det var ikke således, at de gav sig arkitekten i vold og blindt fulgte hans forslag. De havde deres egne meninger og deres særlige smag, og de kom derved til selv at præge deres byggeforetagender. Da byggeriet på Hirschholm voksede i omfang og fik karakter af en regeringshandling, var det kongen, der egenhændigt gav approbationspåtegninger på alle planerne, selv om det så blot drejede sig om anbringelse af nogle kakkelovnsrør[3]. Han og dronningen var nok tilhængere af den monumentale bygningsstil, men den skulle være behersket. Da kongen engang fik forelagt en tegning, skrev han tilbage: »Vi finder denne tegning ret skøn; det skader ikke, at den er noget for meget chargeret.« Kongen erkendte altså det overlæssede for at være en fejl, selv om han i dette tilfælde indså, at han måtte bringe et offer for at følge den moderne stil[4]

Nogle dage efter besøget på Hirschholm blev det pålagt Thura at udarbejde tegninger og overslag »wegen Niederbruch und Wiederaufbauung sambt Verhöhung und Decoration der 2ten Facaden des grossen Saals auf dem Schloss zu Hirschholm«[5].

Man forbavses i vore dage over, at man efter kun et par måneders forløb lod den kostbare hovedbygning rive ned for atter at opføre en endnu mere kostbar bygning. Det synes med vore øjne at være en utrolig ødslen med statens penge.

Datidens nationaløkonomer så imidlertid ganske anderledes på dette forhold; de lærte, at hoffets luksus ikke var til skade for landet, når det blot ikke drejede sig om indkøb af fremmede varer; det var nærmest til gavn for landets borgere, idet man forøgede pengecirkulationens hast. »Indenlandsk statsgæld var kun den ene hånds gæld til den anden,« skrev en af de mest fremragende franske nationaløkonomer[6].

Thura gik straks i gang med at udforme de nye planer, og allerede inden årets udgang havde han tegningerne færdige og beregnet udgifterne. Hans overslag lød på 5110 rdl. Murermester Simon Møller skulle have 1000 rdl., tømrermester Joh. Andreas Reusse 750 rdl., billedhugger Diderik Gercken 2200 rdl., snedkermester Orthmann 550 rdl., blikkenslager Kaman 480 rdl. og glarmester Jens Petersen på Frederiksborg 130 rdl.[7]

Overslaget blev approberet d. 1. december 1732, og det skete med kongens underskrift.

Desværre er bygningsregnskaberne for 1732 og for det meste af 1733 kun bevaret i meget dårlig stand. Der mangler bilag for godt et halvt år, og flere af dem, der findes, er helt ødelagt og ulæselige, da de er medtaget af vand. Bau-Protokollen nævner en del af de kontrakter, der er afsluttet, men der er også udført meget arbejde ud over det kontraktmæssige, idet man af og til gav håndværkerne mundtlige ordrer.

Thura skriver i »Den danske Vitruvius«: »Hendes Majest. var først betænkt paa at lade opføre og indrette en stor og herlig Sal midt i den nye Bygning, til hvilket Forehavendes Fuld-

byrdelse jeg havde den Naade at blive udvalgt; I Aaret 1733 blev Begyndelsen giort med denne Sals Bygning, som fra Grunden af blev nye opført, og i kort Tid blev bragt fuldkommen i Stand med al sin ud- og indvendige Pragt og Skiønhed.« Han oplyser endvidere, at »Gemakkerne paa begge Sider af Salen blev tillige forandrede og med Stuccator-Arbeyde under Lofterne, Forgyldning, indlagte Gulve, og Malerie, paa det prægtigste udziirede.«[8]

Slotsbyggeriet på Hirschholm var helt og holdent overdraget Thura, selv om han endnu betegnedes som overkonduktør, og generalbygmester Ernst som følge af sin stilling attesterede regningerne, men fra juli 1733 synes det, som denne del af hans embedsvirksomhed ophørte. De sidste regninger blev attesteret af ham d. 4. juni, og i juli brevvekslede overhofmester grev Raben direkte med Thura om slotsbyggeriet, og da han samme år blev udnævnt til hofbygmester, var han ikke mere undergivet tilsyn fra Ernst's side[9].

Når Thura fortæller, at bygningen i løbet af kort tid blev bragt i stand, så bekræftes det af de breve, som blev udvekslet mellem overhofmesteren og slottets funktionærer.

Dronningens teglbrænder på Karlebo teglværk fik travlt med at skaffe mursten til byggeriet[10]. I første omgang blev der bestilt 83.000 mursten, og der skulle bruges 300 tdr. kalk. Bønderne på Hirschholm amt måtte levere 800 læs brænde fra Store Dyrehave til teglbrænderen foruden 43 læs pæle til brug i slotssøen og 120 læs brænde til kalkbrænderiet. Der blev bestilt 176.350 flensborgsten hos en københavnsk leverandør, og desuden blev der også aftaget et større parti mursten fra et teglværk ved Kronborg. Fra København kom også pommerske bjælker, og de blev ligesom andre materialer herfra med skibe sejlet ud til Rungsted, så fiskerne i det lille fiskerleje havde en god fortjeneste med at losse skibene[11].

Dronningen havde givet ordre til, at man skulle skåne bønderne; de måtte ikke bebyrdes med transporterne af bygningsmaterialer fra Rungsted til Hirschholm. Hun havde ladet an-

skaffe 10 særlige materialvogne. De otte kuske fik deres forplejning betalt af kongen; dronningen skulle blot betale for to[12].

Dronningens murermester Simon Møller fik overdraget murerarbejdet; tømmerarbejdet blev udført af tømrermestrene Ole Poulsen og Johan Boye Junge fra København[13]. Iøvrigt anvendte man stadig i stor udstrækning lokale håndværkere. Det var, som hyldede man det moderne syn, at man skal handle i den by, hvor man bor. Smed Jørgen Hansen fra Hirschholm fik således 485 rdl. for et jernrækværk; andre smede skulle fremstille søm og nagler, og en snedker fra Frederiksborg havde kontrakt på nogle indlagte gulve. Da den store ildebrand i maj 1733 hærgede Hillerød, blev snedkeren »med mange andre afbrændt«, og han kunne derfor ikke fuldføre arbejdet; det blev overdraget en anden snedker. Dronningen havde selv udtalt, at det ikke måtte være snedker Ortmann, da han allerede var beskæftiget med at lægge parketgulve i flere af de kongelige gemakker, og arbejdet skulle være tilendebragt i midten af juni samme år[14].

Den 12. maj 1733 begav kongeparret sig ud på en rejse til Norge, en rejse, der først var afsluttet d. 23. september. Selv under rejsen holdt kongen og dronningen sig nøje underrettet om byggeriet, og såvel amtsforvalteren som slotsforvalteren havde fået pålæg om samvittighedsfuldt at overvåge arbejdet og påse, at det ikke på nogen måde blev forsinket[15].

Da man ikke ville risikere, at der manglede penge til byggeriet under kongeparrets rejse, var der stillet 2000 rdl. til rådighed, men det forhindrede ikke, at slotsforvalteren i flere tilfælde måtte stå i forskud, snart med 50 rdl. og snart med 200[16].

Inden afrejsen havde dronningen endnu ikke truffet bestemmelse om det gamle slot[17]. Når hun stadig tøvede med at lade det rive ned og bygge en anden bygning, var det kun, fordi det ikke i øjeblikket var muligt at skaffe de nødvendige penge. Det store byggeri på det nye Christiansborg kostede

store summer, og derfor måtte kongen og dronningen se tiden an, inden de kunne bygge videre på Hirschholm. Foreløbig nøjedes man med at udføre de mest påkrævede reparationer på det gamle slot [18].

Byggeriet på Hirschholm havde imidlertid oversteget de beløb, der var sluttet kontrakt om, og kongen måtte derfor i november anvise 2481 rdl. for det arbejde, der var udført ud over de approberede kontrakter [19].

Der var nemlig også blevet opført en ny domestikbygning [20]. Hidtil havde slotsgartneren boet i et lille hus i den sydlige del af den nuværende Folehavevej. Huset blev revet ned, og der blev bygget en lang bygning; det var begyndelsen til den senere kavalerbolig, der oprindelig kun var opført i et stokværk, men i 1745 blev det forhøjet med en mezzaninetage med 30 kamre, og i kælderen blev der indrettet bageri og konditori [21].

Desværre er hverken generalbygmester Ernst's eller Thura's tegninger til den nye hovedbygning bevaret. Vi ved fra en notits i inventarfortegnelsen fra 1741, at man i et skab opbevarede tegninger fra Hirschholm slot, men de er sikkert gået tabt ved Christianborgs slotsbrand. Dog er vi nogenlunde i stand til at danne os en forestilling om, hvorledes bygningen har set ud ved hjælp af to stik af Johan Herman Thiele og en gouache af J. Bruun. Disse billeder viser os ganske vist slottets udseende efter 1739, men tænker vi os de to endepavilloner fjernet, har vi et billede af Thura's palæ, som det blev bygget 1733.

På det ene af Thiele's stik er havefacaden gengivet, og den har baroktidens sædvanlige inddeling: i midten et fremspringende parti, en såkaldt risalit, og ved hver ende en smallere risalit. Medens enderisalitterne afsluttes med en balustrade, er midtrisalitten afdækket med en trekantet frontispice. Hver af enderisalitterne har to fag vinduer, de tilbagevigende murflader hver 4 og er altså dobbelt så brede som enderisalitterne.

Da Thura måtte ombygge facaderne, var han selvfølgelig

bundet til Ernst's oprindelige bygning. Det var ganske vist kun midtpartierne, der blev revet ned og atter bygget op, men Thura har utvivlsomt sat sit præg på hele bygningens facade, og såvel vinduesindfatningerne som andre arkitektoniske detaljer er sikkert udformet af ham.

Den store murflade brydes af lisener, som går gennem begge etager. I underste etage, hvor kongeparret havde deres gemakker, har vinduerne trekantede afdækninger, der i midten er smykket med en rocaille; et sådant motiv var ukendt for Ernst, og det viser, at det er Thura, der kom til at sætte sit præg på facaden.

Midterpartiet virker særlig dekorativt. Det er på begge sider indrammet af kvadermurede hjørnepiller, og i begge etager er de store fløjdøre adskilt af dobbelte korinthiske pilastre. Over hver af de rundbuede døre er der rocailler og guirlander. Foran den midterste dør i anden etage springer en lille balkon frem, båret af korinthiske søjler. Til hver side, men helt tilbagetrukket, strækker sig en balustrade til hver side foran de to andre døre.

I frontispicen ses et lille rundt vindue, et motiv, som Thura sikkert har hentet fra barokbygninger i Frankrig eller Belgien. Det er indrammet i bladslyng og omgivet af to kvindelige figurer. Hele denne udsmykning blev ændret, da hovedbygningen i 1743—44 blev forhøjet.

Af stor dekorativ virkning er også den brede svungne trappe, der fra haven fører op til en terrasse, der strækker sig langs hele facaden. Den bæres af en mur, delt med lisener i samme forhold som selve hovedbygningen og afsluttes foroven med en balustrade. Mellem terrassens lisener er der runde vinduer (ceils de bœuf). På J. Bruuns gouache er alle vinduer i terrassen runde, mens de har form som nicher under de tre risalitter. Da Thura i 1742 indsendte et udkast til en ombygning, havde han ændret disse runde vinduer og forsynet terrassen med nicher. På tegningen af havefacaden i »Den danske Vitruvius« har han imidlertid indtegnet udelukkende runde vin-

duer i terrassemuren, og man må derfor gå ud fra, at kongeparret har krævet dem bibeholdt, et træk, der viser, hvor stærkt kongeparret greb ind i planerne. Forøvrigt var der ingen kælder under hovedbygningen, kun under selve terrassen var der nogle rum, der tjente til opbevaring af forskelligt bohave.

Der er også bevaret en tegning af hovedbygningen set fra gårdsiden[22]. Den er ligeledes udført af Johan Herman Thiele og stammer fra samme tid som tegningen af slottet set fra haven, altså efter tredie ombygning. Vi må her tænke os ikke blot sidefløjene, men også de to hjørnepavilloner fjernet for at få et indtryk af hovedbygningen, som den oprindelig var opført af J. C. Ernst. Da Thura imidlertid også ombyggede facaden mod gården, kan vi heller ikke her bedømme Ernst's stil; vi kan kun konstatere, at bygningen må have taget sig bedre ud, da den lå helt frit; pavillonerne og sidefløjene klemmer den inde, og de virker trykkende. Facaden har den samme inddeling med lisener som mod haven, en dekoration, der atter var kommet på mode i senbarokkens tid. Der var ingen enderisalitter som på havesiden, med mindre man skulle opfatte de to trappebygninger som sådanne. De er sikkert opførte af Ernst, der her havde indrettet brede italienske trapper. Da de to endepavilloner kom til, kunne de også tages i brug til disse, og her var også indgangsdøre for hoffolk og tjenerpersonale.

En bred trappe med buede trin førte op til slottets hovedindgang, som kun måtte benyttes af de kongelige personer eller meget fornemme gæster. Der var ingen overbygning; den kom først til senere. I dårligt vejr var de kongelige på vejen op ad trappen derfor udsat for regn og dryp.

Hovedindgangen var flankeret af pilastre og søjler. I anden etage var risalitten trukket lidt tilbage for at give plads for en balkon, forsynet med balustrade. Den trekantede fronton, der afsluttede den, svarede til den på havesiden, og det synes, at den bibeholdt sin form efter den fjerde ombygning.

Den nye bygning var opført i to etager; således byggede man på landet. I bypalæer indrettede man sig efter det princip, som gik tilbage til renaissancetiden, hvor man havde en stueetage, en noget højere beletage, hvor herskabet sædvanligvis holdt til, og hvor festsalen var indrettet; endelig var der et lavere stokværk øverst, samme indretning, som vi genfinder f. eks. i Amalienborgpalæerne i København. På landet kunne man udnytte længderetningen og brede bygningen ud, så den blev vidt favnende og blev komponeret sammen med et haveanlæg.

DEN ANDEN OMBYGNING 1734-1736

Næppe stod den nye bygning færdig, før man mærkede en betydelig fugtighed i alle gemakkerne. Bygningen hvilede på fast lerbund med undtagelse af et ganske lille stykke under den store sal, hvor der var bygget på opfyldning i den gamle middelalderlige voldgrav, men rundt om var der vandgrave, og det gav fugtighed i huset. Der gik svamp i træværket, og såvel paneler som møbler blev angrebet. Det var derfor nødvendigt straks at træffe foranstaltninger for at undgå videre ødelæggelse.

Kongeparret gav generalløjtnant Hans Henrik Scheel ordre til at undersøge, hvad der var årsag til fugtigheden. Han havde overkommandoen over fortifikationsetaterne i Danmark og Holsten, og han havde også nu og da optrådt som bygmester, bl. a. skal han have bygget Charlottenlund slot, så han var en kyndig mand. Han erklærede, at fugtigheden hidrørte fra, at bygningen manglede kældre. Da murene ikke gik dybt nok ned, så der kunne indrettes sådanne kældre, tilrådede han, at man udgravede så meget jord under bygningen, at der kom træk såvel mod haven som mod gårdsiden.

Dette råd blev naturligvis fulgt, men det var et meget besværligt og bekosteligt ombygningsarbejde, der blev iværksat. Alle de smukke, indlagte gulve i gemakkerne måtte brækkes op, og der blev overalt anbragt nye bjælker. Samtlige skillerum måtte hæves, så det var derfor nødvendigt at fjerne alle de pragtfulde paneler. Navnlig gik det ud over den nyindrettede store sal, som netop med stor bekostning nærmede sig sin fuldendelse. Her blev alle marmorfliserne taget op; de to marmorkaminer og den store kobberkumme i salens midte samt marmorkummerne under de tolv nicher måtte fjernes. Vandledningerne, der førte vandet til kobberbassinet og til de små springvand langs væggene, måtte ligeledes graves op; alt måtte bort af hensyn til den store udgravning og påfølgende reparation[1].

Arbejdet blev udført under hofbygmester Thuras ledelse, og det var først afsluttet i løbet af 1736.

Hoffet kunne ikke tage fast ophold på Hirschholm den sommer, heller ikke det følgende år, da et andet arbejde blev sat i værk. Det slog sig ned på Fredensborg, hvor opholdet dog blev brat afbrudt ved den gamle markgrevindes død[2].

Endnu mens det store reparationsarbejde fandt sted, havde kongeparret besluttet at foretage en betydelig udvidelse af hovedbygningen. Der var stadig for ringe plads på Hirschholm, og dronningen ønskede at indrette et smukkere slotskapel. Thura fik derfor ordre til at udarbejde planer til en udvidelse, hvorved slottets grundareal blev forøget til det dobbelte.

Thura skriver selv herom:

»Men da Hendes Majestet befandt den nye Bygning alt for knap og snever til det samtlige Kongel. Herskabs beqvemme og magelige indlogering, det forige Slots-Capelle ligeledes for et saa anseeligt et Slot hverken eragtedes stort og ziirligt nok, fik jeg Befaling, at være betænkt på, at giøre Hoved-Bygningen større og rummeligere, hvilket da blev bragt til Veye, ved at føye en Pavillon til hver Ende deraf, saa at den forreste

Hoved-Facade derved vandt en Længde af 320 Fod, og saavel til det nye Slots-Capelle, som i den ene Pavillon blev anbragt, som for det Kongel. Herskab, blev erholdet den befalede Beqvemmelighed.«[3]

Ved opførelsen af de to pavilloner var Thura naturligvis bundet af de forhold, der var givet i den oprindelige bygning; alt måtte passe ind i hinanden. Der er fremsat den påstand, at Thura allerede på dette tidspunkt havde udkastet planen til en tredie ombygning, hvor pavillonerne skulle indgå som led i et større planlagt kompleks[4]. Der er dog intet, der tyder herpå. Der findes eksempler på, at man byggede enkeltfløjsbygninger med endepavilloner; således byggede også Nic. Eigtved det senere Sophienberg slot ved Rungsted efter forbilleder, som han havde set på sin rejse i Syden[5]. På en plan i Stadsarkivet i København, muligvis J. C. Kriegers forslag fra 1735 til en omlægning af Slotshaven i Hirschholm, er de to pavilloner skitsemæssig indtegnet sammen med den gamle renaissancebygning og de to sidefløje[6]. Allerede i 1732 havde dronningen ganske vist haft planer om at få det gamle slot revet ned, og generalbygmester J. C. Ernst havde da antydet, at der var mulighed for at bygge en ny bygning her i lighed med den nyopførte hovedbygning. Men en egentlig byggeplan synes der ikke at have været lagt.

Det var stadig dronningens ønske at få det gamle slot fjernet; det skæmmede jo det nye anlæg. Beslutningen om dets nedrivning og en ny udvidelse af slottet var i hvert fald endnu ikke truffet i foråret 1736. Slotsforvalteren havde nemlig indberettet, at sidefløjene trængte til reparation, og det blev da henstillet, at han skulle fremkomme med et nøje overslag over udgifterne; med hensyn til det gamle slot tog man dog et vist forbehold. Her skulle man hjælpe sig med det, som var mest påkrævet, og det måtte ske uden for stor bekostning[7].

Opførelsen af de to pavilloner bød på store vanskeligheder. De kom nemlig til at stå på et opfyldt areal, og undergrunden viste sig endda efter de undersøgelser, der fandt sted, at være

meget sumpet. For at nå ned til fast grund var det derfor nødvendigt at nedramme lange pæle.

Man lånte en stor rambuk fra Holmen i København. Den blev med alt tilbehør sendt ud med et fartøj til Rungsted og ført til Hirschholm. Det var en meget kraftig rambuk. Selve ramklodsen eller slaget, der var stemplet med Christian IV's navnetræk, var af jern og havde en anselig vægt, over 500 kg. Der skulle ikke mindre end 16 mand til at betjene den. Det var naturligvis udkommanderede soldater, der kom til at udføre det store arbejde, der varede henved 3 måneder, hvorefter man atter kunne sende rambukken tilbage[8].

Samtidig med opførelsen af de to pavilloner fandt der en betydelig omlægning af haven sted; desuden blev der bygget nogle mindre bygninger nær ladegården, og udgravningen under den store sal og den efterfølgende istandsættelse trak længe ud; dette arbejde blev først tilendebragt i løbet af efteråret 1736[9].

DEN TREDIE OMBYGNING 1737-1739

I sommeren 1736, mens arbejdet med opførelsen af de to pavilloner stod på, modnedes planen om en stor udvidelse af Hirschholm slot, så det blev en sommerresidens, der var landets kongepar værdig. Midt i det skønne Nordsjælland ville kongeparret rejse et slot, der i pragt og anseelse skulle måle sig med andre landslotte i udlandet.

Hofbygmesteren havde sikkert i lang tid syslet med tanken om at finde en god løsning på en udvidelse, når det gamle slot blev revet ned. Thura vidste, i hvilken retning kongeparrets ønsker gik, og han var klar over, at han ville stige i dronningens gunst, når han mødte op med et projekt, der faldt i hendes smag.

Det var en ret vanskelig opgave, han skulle løse. Pladsen

var begrænset, og adgangen til slotsholmen var fra ældgammel tid etableret fra øst. Thura fandt imidlertid løsningen ved så at sige at vende hele anlægget om. Han forbandt slotsholmen med en dæmning fra nord fra den nuværende Ridebane og fik derved samlet det hele slotsanlæg om en nord-sydgående akse, der var udtryksfuldt markeret med det høje porttårn, ligesom også den store sal i hovedfløjen kom til at ligge i denne akse, som ligeledes passede ind i det haveanlæg, J. C. Krieger havde skabt. Det hele havde altså barokkens gennemførte regelmæssighed.

Det spørgsmål melder sig uvilkårligt: Hvor havde Thura hentet inspirationen til dette slotsanlæg? Det kan med en vis sikkerhed påvises. På sin rejse i Tyskland og Frankrig havde han studeret nogle slotsbygninger, der minder om det, han skabte på Hirschholm. På sin rejse fra Paris gennem Nordfrankrig til England kom han gennem Picardiet, og her mødte han et slotsanlæg, der interesserede ham. Det var slottet Verneuil, et meget stort og overordentlig pragtfuldt slot, bygget af arkitekten Jean Brosse, der havde lært af den store Jacques Androut Ducerceau[1].

I opbygningen af slottet i Verneuil havde den franske mester gjort den italienske stil mange indrømmelser, men slottet blev i det store og hele et udtryk for fransk bygningskunst, og i sin udformning går det over i barokken. Det har en hovedbygning, to sidefløje og fire hjørnepavilloner, altså et trefløjet anlæg, der svarer til de gamle renaissanceslotte, og som i Danmark blev benyttet ved opførelsen af Frederiksborg slot. Fortil findes en lav mellembygning, der knytter de to hjørnepavilloner sammen; den er foroven udsmykket med en balustrade. Ret dominerende i det hele anlæg er den store portalbygning, som med sine korinthiske søjler såvel som hele dekorationsmåden viser hen til barokken[2].

Ligheden mellem Verneuil og Hirschholm synes således tydelig nok, og selv om anlægsformen var forældet, havde Thura netop hermed formået at udnytte pladsforholdene på

slotsholmen. Ved at anbringe to halvrunde bygninger foran mellembygningen opnåede han at gøre det hele anlæg mere livfuldt.

Da Thura forelagde sin plan, vandt den straks kongeparrets bifald, og han kunne derefter gå i gang med at udforme detailplanerne.

Det har interesse at læse, hvorledes Thura skriver om sit arbejde:

»Man maa med Billighed tilstaae, at Stedet intet har beholdt af sit gamle Væsen, uden det blotte Navn: thi alt det Gamle er aldeeles ud- og bortryddet; ja det som meere er, Situationen selv og Stedets Natur er ved Kunst saaledes bleven forandret, at man ey kand merke den mindste Spor mere af det forige. Biergene, som laae i Veyen for dette vidtløftige Verks nuværende Indretning, er blevne sleifede, og Moradser og Dale med Biergenes Jord opfyldte. Hvor tilforn var Ager-Land, er nu plantet Skov, som allereede har naaet den Fuldkommenhed, at den kand ansees for naturlig Skov: med eet Ord, Naturen har giort det mindste, men Kunsten det meste og største til dette fortreffelige Steds Skiønhed; hvilket er saa meget meere forunderligt, siden kun saa faa Aar ere anvendte til at bringe det i den nu værende herlige Stand.«[3]

Efter denne lovprisning af Hirschholm beretter han om det arbejde, der hidtil har været udført og fortsætter dernæst med at skildre den tredie ombygning:

»Imidlertid stod endnu det gamle Slot paa en Bakke bag ved det nye, tillige med endeel andre smaa Bygninger, hvilke betoge det nye Slot baade Udsigt og Anseelse, og desuden vare hinderlige i det af Hendes Majestet fattede vidtløftige Foretagende; hvorudover Hendes Majest. besluttede ved Udgangen af Aaret 1736, at lade alle de forige gamle Bygninger i Grunden afbryde, og bringe det nye Slot til den yderste Fuldkommenhed. Hermed skeede Begyndelsen i Foraaret 1737, efter at Hendes Majest. Allernaadigst havde behaget at bifalde det af mig derover forfattede Forslag. Arbeydet blev

Flid og Fyrighed bedreven, at Taarnet, tillige med Forbygningen, de tvende Side-Fløye og de to yderste Pavillons, i Begyndelsen af Aaret 1739, med alle ud- og invendige Ziirater, allerede var bragt i fuldkommen Stand, hvilket enhver, som betragter Bygningernes Størrelse og Vidtløftighed, ey noksom kand forundre sig over, i sær naar Jordmonnets usædvanlige Besværlighed, og den næsten bundløse Grunds Beskaffenhed tillige er bekiendt, da man, for at giøre Grunden af Fundamentet fast, paa de fleeste Steder har maattet nedramme Pæle af 40 til 50 Fods Længde.«[4]

I oktober 1736 blev endelig dødsdommen fældet over det gamle slot, som var bygget af Frederik den Anden 1577. Det skulle nedbrydes i løbet af vinteren, og derefter skulle man tage fat på nedrivningen af de to sidefløje[5].

Da der nu blev indrettet en ny kirke, skulle den gamle naturligvis nedbrydes. Den sidste kirkelige handling fandt sted i september. Dronningen havde givet tilladelse til, at slotsgartnerens barn måtte døbes her. I oktober tog man fat på at fjerne kirkens inventar, også altertavle og prædikestol. Alt blev omhyggeligt pakket i kasser og sendt ind til det kongelige palæ i København. Der er ikke bevaret oplysning om, hvor inventaret senere blev anvendt, men smukt og gedigent, som det var, er det sikkert brugt i en anden kirke[6].

Af hensyn til regnskabet fik amtsforvalteren besked om, hvordan han skulle postere de forskellige udgifter til byggeriet. Den nye kirke i den østlige pavillon skulle betales af dronningens chatolkasse; arbejdet med udgravningen under den store sal skulle bestrides af amtskassen, der også måtte bære omkostningerne ved nedrivningen af det gamle slot, af sidefløjene og anlæg af den nye dæmning[7].

Nedrivningen blev besørget af soldaterne, og de måtte også udføre arbejdet med opfyldningen til den lange dæmning. Bønderne skulle skaffe pæle til den. De blev ganske vist fritaget for at sørge for brændsel til hoffet, men blev i stedet for sat til at skove 400 egepæle til dæmningen[8].

Da det gamle slot blev revet ned, måtte man fjerne den udskårne træhjort, der var stillet op her en halv snes år i forvejen. Den var et minde om den første hjort, som kongen som kronprins havde skudt i slotshaven[9]. Den blev endnu i mange år opbevaret som en raritet på slottet, men er senere sporløst forsvundet, kun geviret skal efter traditionen være opbevaret på Rosenborg. Det gamle ur, der stammede fra dronning Sophie Amalies tid, blev også taget ned og bragt til opbevaring hos urmageren på Frederiksborg[10]. Dog blev sangværket indpakket og sendt til København. Det kom atter til Hirschholm, mens den gamle urskive efter overleveringen senere blev solgt til Uggeløse kirke, hvor den endnu har sin plads[11].

Selve nedrivningen af bygningerne gik rask fra hånden, og dronningen kunne i december gennem sin overhofmester udtrykke sin påskønnelse af den fremgang, der var sket med arbejdet[12].

Slotsforvalteren fik et stort besvær med at føre regnskab over det inventar, der blev sendt bort eller gemt hen i særlige rum i domestikbygningen[13]. Da det næsten voksede ham over hovedet, fik han en af dronningens lakajer til hjælp[14]. Han skulle også notere op alle de paneler, der blev fjernet, gulvbrædder, der blev brækket op ovs. Der var orden i tingene dengang. Man førte et omhyggeligt inventarregnskab, og alt blev nummereret, og det anførtes nøjagtigt, når genstande overførtes fra et lokale til et andet, og når noget førtes til afgang i regnskabet, alt skulle attesteres og have overhofmesterens underskrift.

Alt imens man begyndte på det nye store byggeri, fortsatte man udgravningen under den store sal. For at bekæmpe fugtigheden, blev der rekvireret kul, som man blandede i det grus, der blev lagt ind under bygningen[15]. Da der atter skulle piloteres, denne gang under de to sidefløje og under de to nordlige hjørnepavilloner, blev den store rambuk igen udlånt til Hirschholm, og allerede før kirkefløjen var revet ned, var man begyndt at ramme pæle ned mod øst[16].

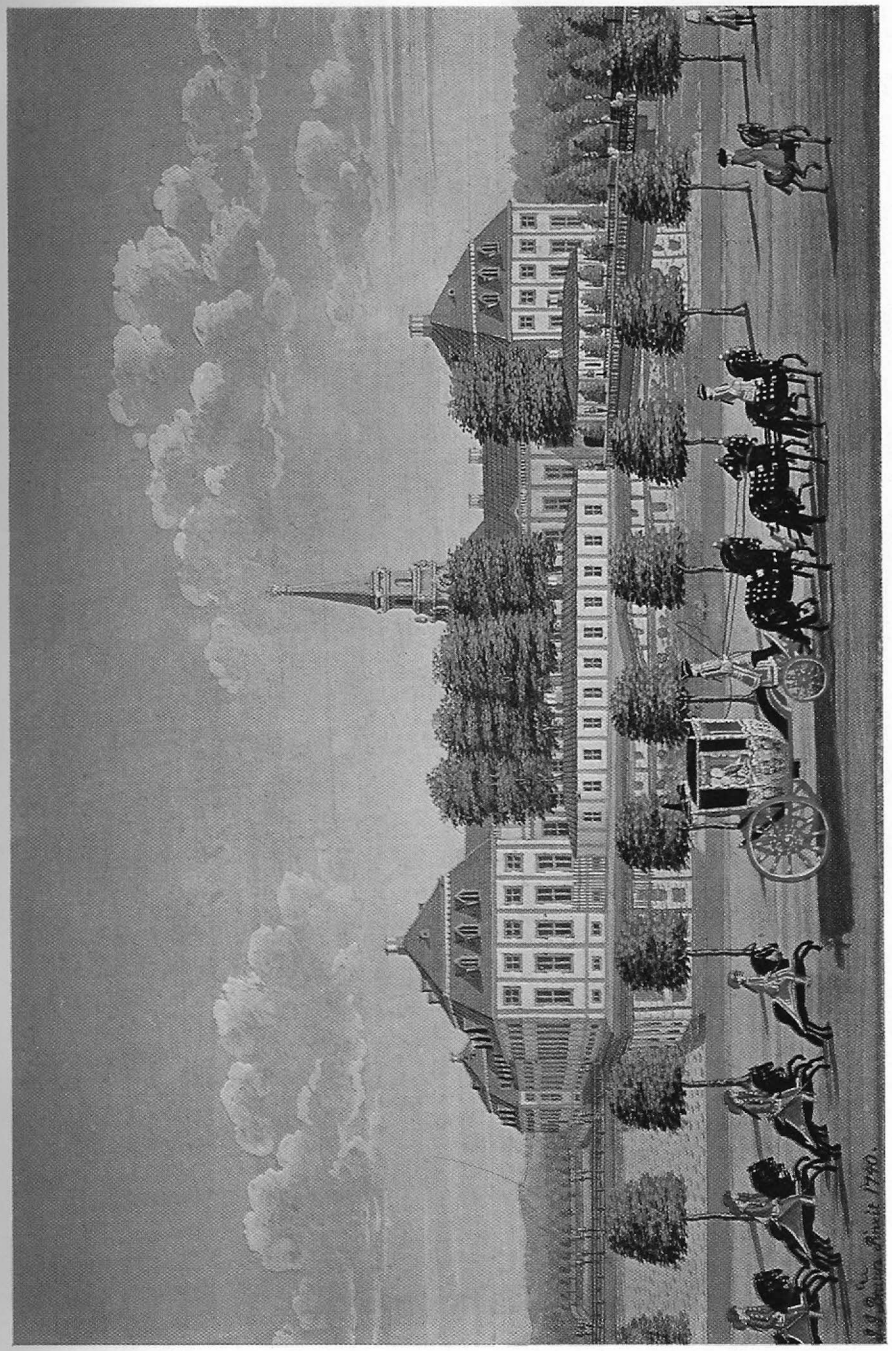

Hirschholm slot set fra nordøst (»fra Smedens af«). Gouache af J. Bruun. (Kunstindustrimuseets Billedsamling).

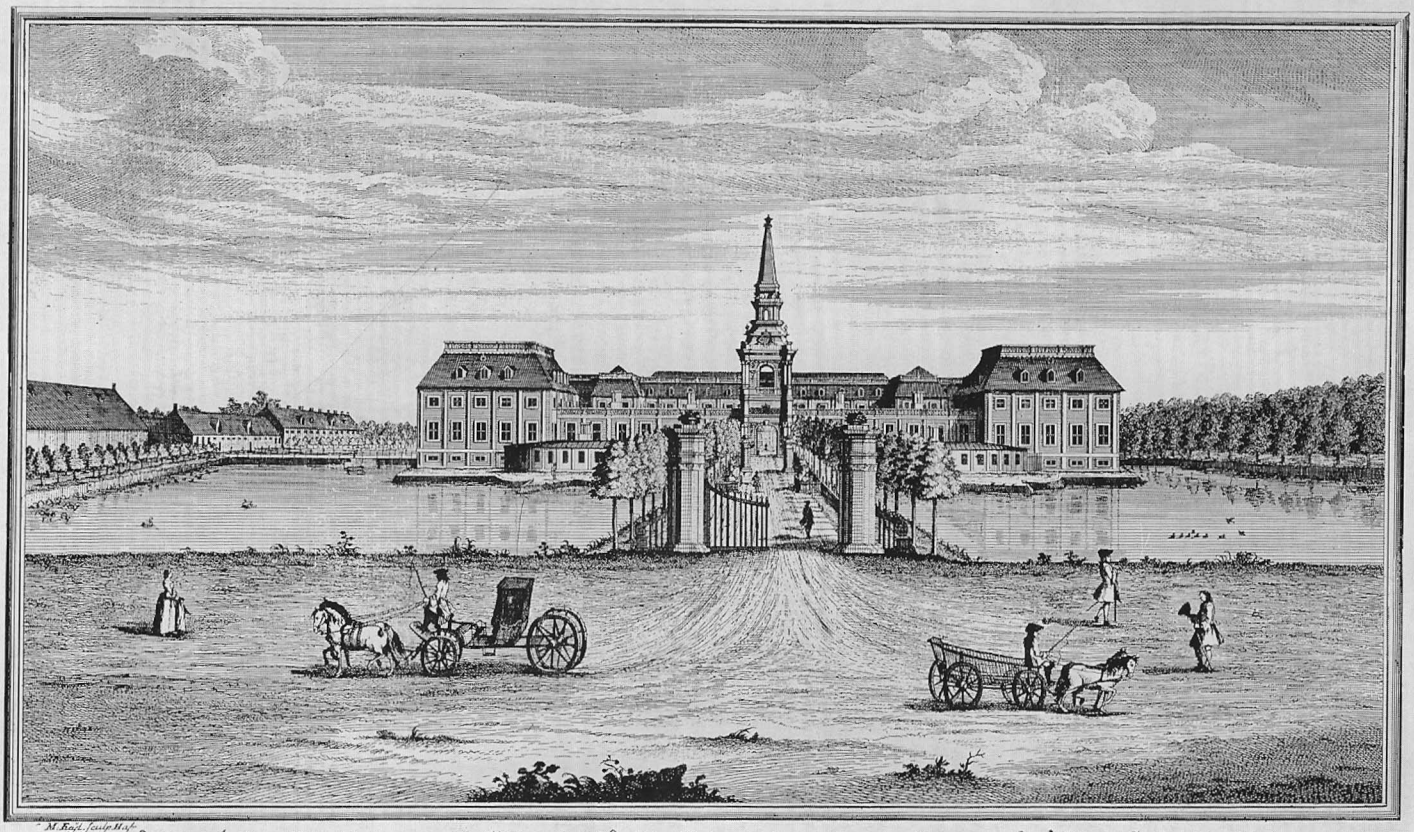

M. Kejl. sculp. Hafn.

Prospect af det Kongl: Slott Hirschholm taget fra Hoved-jndgangen.

Le Château Roïal de Hirschholm, vû du coté de la principale Entrée

Prospect von dem Königl: Schloß Hirschholm, von dem Haupt-Eingang genommen

Hirschholm slot set fra nord fra hovedindgangen, Vitruvius TAB 52.

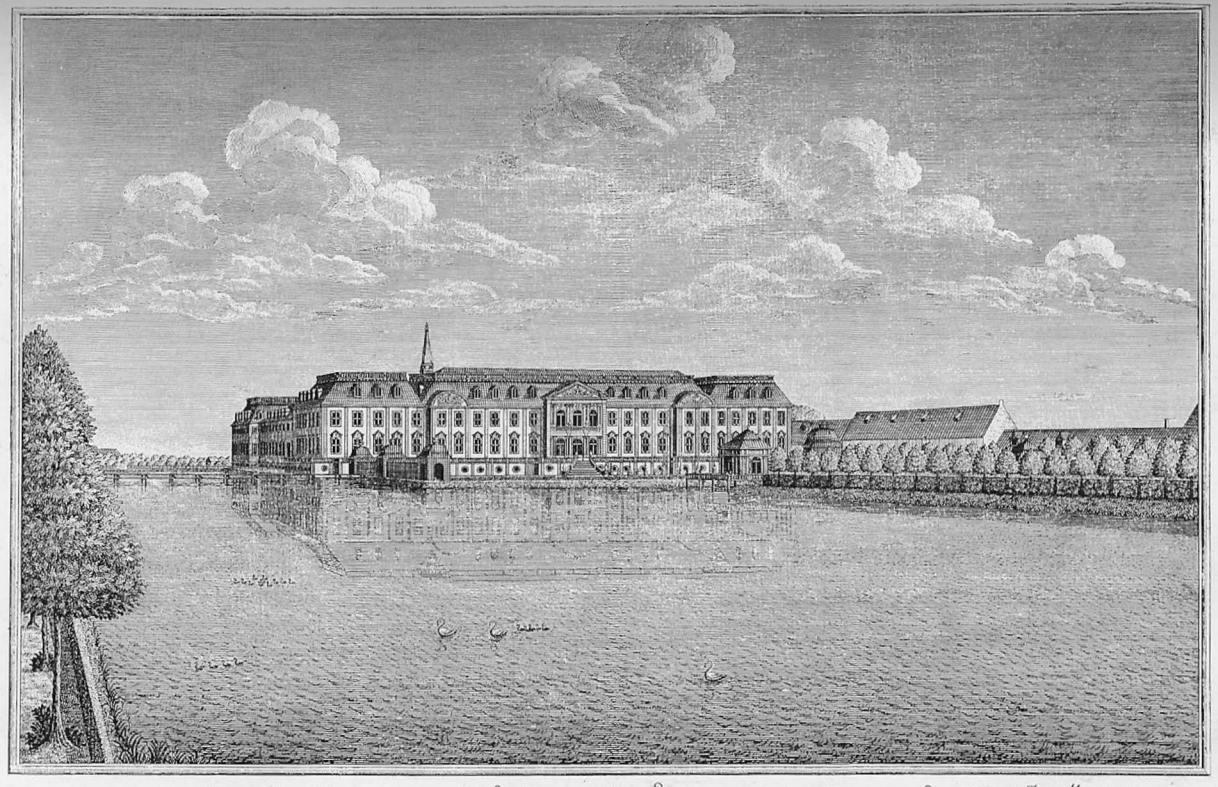

Prospect af det Kongel: Slott Hirschholm, imod Haven.

Vuë du Château Roïal de Hirschholm, vers le jardin.

Prospect von dem Königl: Schlosse Hirschholm, gegen dem Garten.

Hirschholm slot efter 1744 set fra haven. Vitruvius TAB. 53.

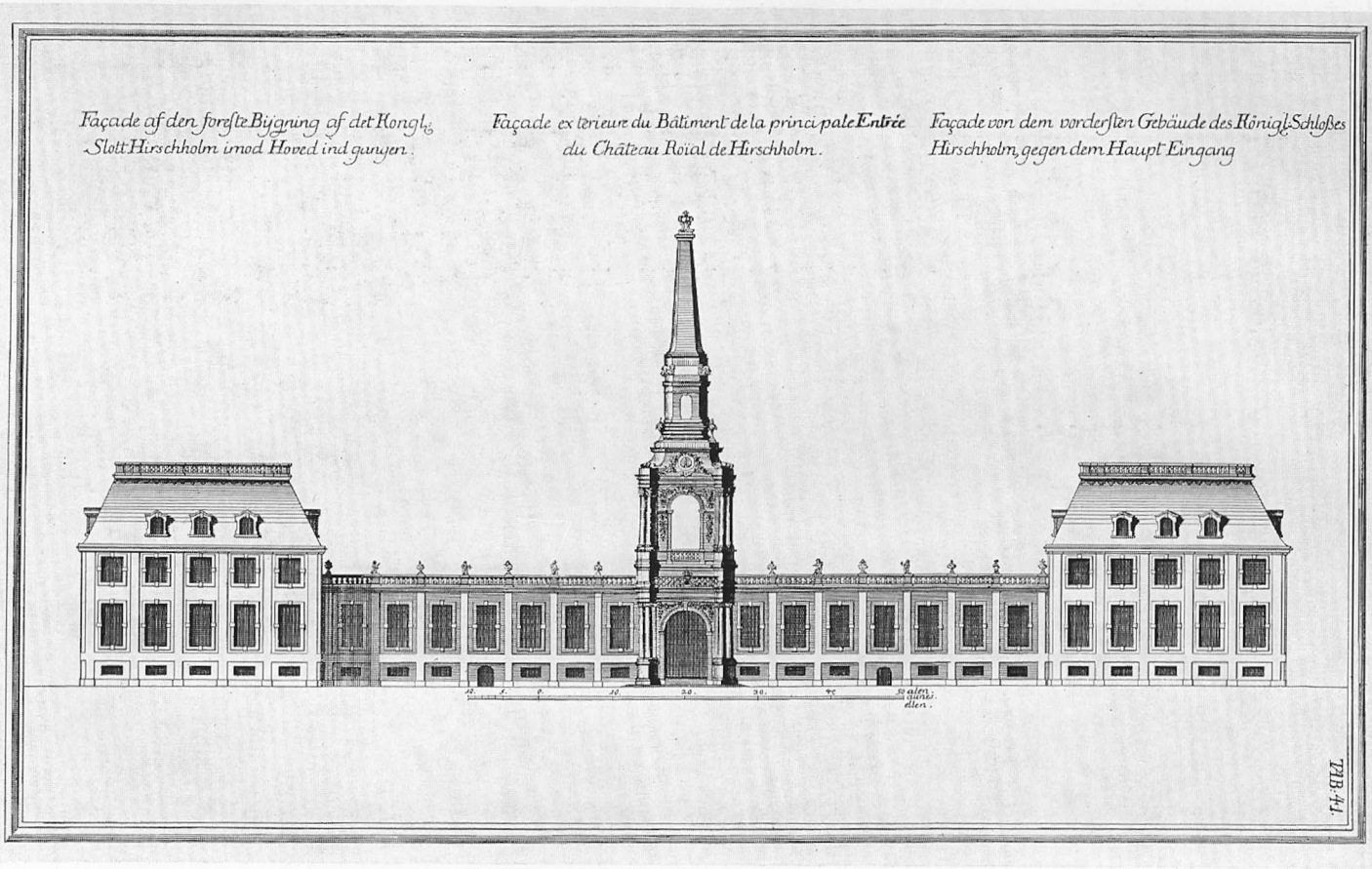

Facade af de forreste bygninger imod hovedindgangen. Vitruvius TAB. 41.

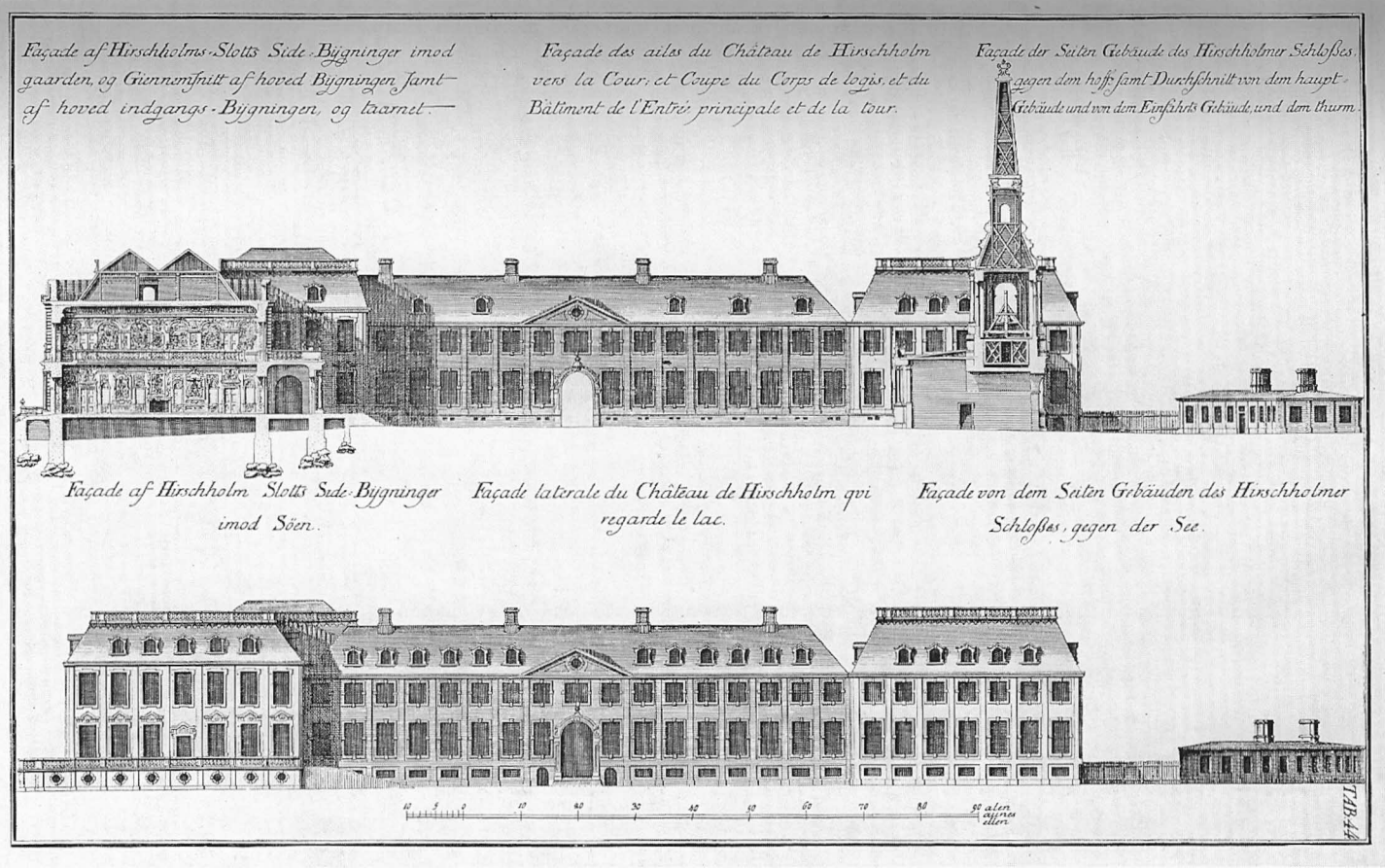

Facade af Hirschholm slots sidebygninger mod gården, gennemsnit af hovedbygningen, tårnet, bygningerne foran hovedindgangen samt facade af sidebygningerne mod søen. Vitruvius TAB. 44.

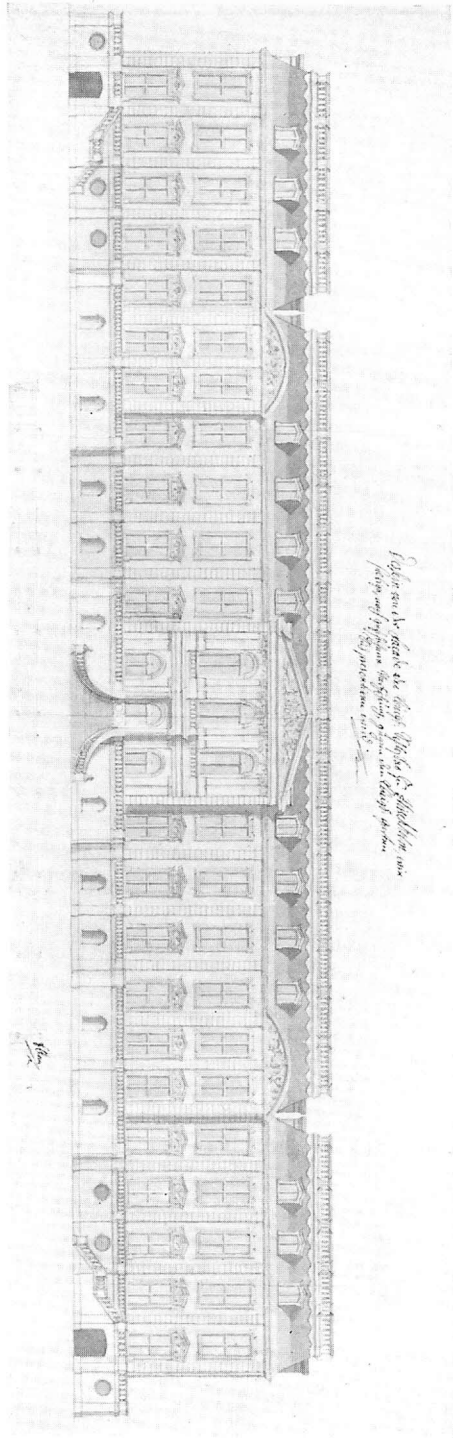

Thurahs forslag til slottets forhøjelse 1743-44, set mod haven. Målestok 1:156. Tegningen er bag på forsynet med kongens approbationspåtegning af 1. februar 1743. Efter tegning i Rigsarkivet.

Det var store mængder af materialer, der skulle fremskaffes. Murermester Simon Møller havde overtaget forpagtningen af Karlebo Teglværk, og han måtte i 1737 herfra levere 400.000 mursten[17]. Der kom flere skibsladninger tømmer fra Norge[18]. Der blev også leveret norsk marmor, men da indkøbet skete såvel til Hirschholm som til Christiansborg, ialt for 9932 rdl. 3 mk. 8 sk., kan det ikke afgøres, hvor meget der kom til Hirschholm slot[19].

Da man måtte skåne soldaternes uniformer, lod dronningen anskaffe lærredskitler til dem, og en løjtnant Brun stod for udleveringen[20].

Mens arbejdet stod på, var man ofte plaget af dårligt vejr, og i januar 1737 rasede en voldsom orkan, der gjorde stor fortræd. Adskillige bøndergårde på egnen blev ødelagt, og det gik også slemt ud over slottets ladegård og på slottet, hvor der skete betydelig skade på tagene[21].

Da det gamle slot blev revet ned, overraskedes man over de mange rotter og mus, som myldrede frem[22]. Det var endog nødvendigt at søge sagkyndig bistand for at blive plagen kvit. En Jacob Lützen, der påstod, at han havde forstand på at fordrive dem, blev sendt ud til Hirschholm, og det må sikkert være lykkedes ham at udrydde skadedyrene[23].

Dronningens murermester Simon Møller havde også fået overdraget arbejdet med opførelsen af de nye bygninger, og tømrermester Reüss fra København skulle udføre tømmerarbejdet, mens snedkermester Schäffer sørgede for alt snedkerarbejde.

Kongen og dronningen var meget interesseret i at få slottet færdigt snarest muligt, og for at fremme arbejdet henvendte dronningen sig til slotsbygningskommissionen[24]. Den var blevet nedsat i januar 1738 for at fremskynde arbejdet på Christiansborg, særlig den indre udsmykning. Nu måtte den altså også tage sig af byggeriet på Hirschholm. Dens medlemmer var general Scheel, oversekretær Schulin og professor, kancelliråd J. F. Ramus. Dronningen havde tidligere rådført sig med

general Scheel, således havde hun ladet ham gennemgå udgifterne ved anlæg af springvandsledningerne i slotshaven i 1732[25].

General Scheel var formand for slotsbygningskommissionen og var bygningskyndig som alle fortifikationsofficerer dengang; han havde i 1733 ledet ombygningen af Charlottenlund slot, men han har sikkert haft vanskelighed ved at hævde sig overfor Häusser, Thura og Eigtved, selv om disse tre bygmestre havde militær rang under ham. Da Scheel døde kort efter, at kommissionen var nedsat, ønskede kongen at få general Løvenørn ind i kommissionen som Scheels efterfølger. »Han forstaar sig sagtens ikke meget paa at bygge, dog kan han være nyttig der til at holde Bygmestrene i Orden«, skrev kongen, og i et andet brev tilføjede han: »som en militær Person«[26]. Han døde 1740, og dronningens overhofmester og amtmand over Hirschholm amt, von Plessen, trådte i hans sted[27].

Når alle byggesager vedrørende Hirschholm gik gennem slotsbygningskommissionen, opnåede man også den fordel, at håndværkernes priser blev nøje kontrollerede, idet man sammenlignede dem med de priser, der blev betalt på Christiansborg. Kommissionen gjorde dog i nogle tilfælde opmærksom på, at når visse arbejder var dyrere på Hirschholm end på Christiansborg, hidrørte det fra, at det var mere bekosteligt at få et arbejde udført på landet end i København[28].

Det er forøvrigt værd at notere, at mens slotsbygningskommissionens erklæringer alle er affattet på tysk, er dronningens resolutioner med hendes egenhændige underskrift skrevet på dansk, og hendes overhofmester von Plessen skrev ligeledes altid på dansk. I Rigsarkivet og i Landsarkivet for Sjælland er ligeledes bevaret en mængde skrivelser fra dronningen til hendes forskellige embedsmænd på Hirschholm, og de er altid skrevet på dansk. Det modsiger den påstand, at dronning Sophie Magdalene ringeagtede det danske sprog[29].

Efter Thuras forslag skulle der over indgangen til slotsgården bygges et højt tårn. Dronningen bifaldt dette, og hun pressede på for at få det opført så hurtigt som muligt.

I juli 1738 havde Thura tegningerne færdige, og de blev gennem slotsbygningskommissionen indsendt til dronningens godkendelse. Hun ønskede en erklæring, om tårnet skulle beklædes med kobber, eller man skulle bygge det helt af grå sten. Det var Thuras forslag, at den øverste del skulle dækkes med kobber[30].

Kommissionen fandt ikke alene tegningen overordentlig smagfuld, men syntes også, arkitekten havde opfyldt alle de krav, der var stillet. Thura havde formet tårnet som en obelisk og foreslog at lade spiret hvile på løver i stedet for på kugler. Med hensyn til materialet tilrådede kommissionen at anvende sandsten, men der var divergerende meninger om, hvilken slags der var bedst egnet. Thura havde foreslået gotlandske sten, men professor Ramus tilføjede i sin indstilling til dronningen, at de gotlandske sandsten havde tilbøjelighed til at forvitre og springe i frostvejr. Det var ganske vist ikke sket på Kronborg eller Frederiksborg slot, men da man byggede her, havde kongen kunnet vrage i sit valg af byggematerialer, men nu måtte man tage det, der blev budt. Man kunne ganske vist formindske faren for forvitring ved at anvende god oliemaling. Hvis dronningen imidlertid ønskede, at tårnet skulle stå færdigt i årets løb, foreslog han, at man anvendte dresdner sandsten, som var bestilt til brug ved byggeriet på Christiansborg[31].

Foranlediget af den tvivl, der således var rejst angående de gotlandske sandstens anvendelighed, henviste Thura til en erklæring, som han havde afæsket stenhugger Didrik Gercken. Han mente ikke, man behøvede at nære frygt for at anvende gotlandske sten, og hvis de blev malet ordentlig første gang, kunne malingen godt holde i en halv snes år[32].

Det var stadig dronningens ønske, at tårnet skulle stå færdigt inden årets udgang[33]. Hun foreslog, at man påbegyndte opførelsen med gotlandske sten og fortsatte indtil tårnkeglen.

Man skulle samtidig bestille bremersten, som skulle tilhugges i løbet af vinteren, og den mest udsatte del af tårnet skulle opføres af disse sten.

Thuras forslag fik derefter dronningens godkendelse d. 3. september 1738, og han havde lovet, at bygningen skulle stå færdig inden udgangen af april måned 1739[34].

Tårnet blev ikke beklædt med kobber; man ville spare denne udgift; men da det stod færdigt, erkendte man, at det ville tage sig bedre ud, når spiret eller obelisken blev kobberklædt. Pengene hertil blev bevilget 1741, og samtidig ændrede man tårnets opbygning. De fire løver, der bar spiret, var udført i sandsten; nu foreslog Thura, at de blev skåret i egetræ og overtrukket med forgyldt kobber. Dette arbejde blev overdraget kobbersmeden Poul Badstuber. Thura sluttede d. 17. marts 1741 kontrakt med ham; den samlede udgift var anslået til 200 rdl., og han skulle for egen regning levere kobberet på Hirschholm, hvor slotsforvalter Andresen skulle kontrollere vægten. Det nødvendige stillads blev overladt ham af den beholdning, man havde på Hirschholm. En billedskærer — hans navn nævnes ikke — fik 240 rdl. for at skære løverne, og der blev betalt 76 rdl. for snedkerarbejdet[35].

Selv om dronningen d. 3. septbr. 1738 havde afgivet sin resolution vedrørende slotstårnets opførelse, og den gennem slotsbygningskommissionen var overgivet Thura, må der senere have været en meningsudveksling om materialerne, og det blev af et af kommissionens medlemmer foreslået, at man anvendte norsk marmor. Thura var mod dette materiale; han holdt stadig på, at gotlandske sten var bedst egnet. Dronningen rettede sig efter sin bygmester, og ved en resolution d. 28. marts 1739 forlangte hun, at man anvendte gotlandssten, og det blev samtidig fastsat, at prisen ikke måtte overstige 300 rdl.[36]

Det gamle urværk med klokkespil var blevet repareret af en urmager Huhn i København, og dronningen havde forlangt, at organist Bredendech skulle kontrolle, at arbejdet

blev udført forsvarligt[37]. Som kronprins havde Christian VI i 1724 ladet klokkestøber Friderich Holtzmann i København støbe en stor klokke til slottet[38]. Den kom oprindelig til at hænge i et lille tårn på den gamle orangeribygning, der lå på det sted, hvor senere hovedbygningen opførtes[39]. Klokken kom derefter til at hænge på det gamle slot, og nu fik den sin plads i det nye tårn. Det var dog ikke den, der skulle stå i forbindelse med urværket. Der blev bestilt en ny mindre klokke; den var 1 al. 10 tommer i diameter, og det blev en søn af den gamle klokkestøber, kanonstøber og gjetmester Johan Barthold Holtzmann, der støbte den nye klokke[40]. De to klokker er stadig i brug; de hænger i vore dage i Hørsholm kirke, og den lille ringer hver dag kvarter- og timeslag ud over byen.

Gennem overhofmester H. C. v. Plessen havde Thura fået ordre til at udarbejde tegninger og overslag til en terrasse ud mod slotsgården[41].

Thura indsendte tre forslag. Det ene gik ud på at opføre en kvaderstensmur med et galleri; det andet viste en kvaderstensmur uden galleri, og på det tredie var der en jordvold med tre trapper. Thura selv anbefalede, at der blev opført en mur uden galleri, dels fordi terrassen var for lav til at syne rigtig, og dels fordi et galleri ville hindre udsigten fra vinduerne. Dersom man ville sætte et galleri, kunne det ganske vist gøres, men det måtte da ikke være mere end 1 alen højt, da hele terrassen kun var 2 alen i højden[42].

Kommissionen støttede Thuras forslag, men fandt det dog nødvendigt, at man forsynede kampestensmuren med en balustrade såvel af hensyn til sikkerheden som for udseendets skyld, men man skulle kun anbringe et let jerngitter[43].

Dronningen fulgte kommissionens indstilling, og hendes resolution gik ud på, at der skulle anbringes et jerngitter, og at Thura skulle udarbejde tegninger og beregne omkostningerne.

Disse tegninger er heller ikke bevaret. Det blev en københavnsk klejnsmed Jens Jensen, der skulle udføre arbejdet.

Prisen findes ikke opgivet, men det må have været et ret bekosteligt gitter. Klejnsmeden fik straks udbetalt 500 rdl. til indkøb af det nødvendige jern, og det blev forlangt, at han skulle være færdig med arbejdet i midten af august 1739. Thura skulle sørge for, at »det uforbigængeligt vorder færdigt og paa sit Sted opsat«. Han skulle til stadighed føre kontrol med gitterværket, så det ikke blev mere massivt end nødvendigt. Jernet blev betalt med 3 rdl. pr. lispund, og når gitteret var færdigt, skulle vægten kontrolleres[44]. Som det var med dette arbejde, var det med alt, hvad der blev udført på slottet. Der blev ført streng kontrol; der måtte ikke finde overskridelser sted, når der var givet et overslag, og arkitekten blev idelig mindet om, at han skulle spare, hvor det var muligt. Da en rende, der blev lagt i slotshaven, var kalkuleret til 104 rdl. 1 mk. 2 sk., og regningen lød på 94 rdl. 1 mk. 4 sk., fik rendelæggeren tildelt ros, fordi han havde sparet penge[45].

Hofbygmester Thura må i disse år have været i besiddelse af en enestående energi og arbejdskraft. Han var med til at bygge Christiansborg, hvor han forestod en del af den indre udsmykning; han havde bygget palæet i Roskilde, Eremitagen og Jægergården ved Jægersborg, forskellige bygninger på Vallø, og han havde arbejder såvel på Frederiksberg slot som på Sorø Akademi.

Han havde lovet dronningen, at Hirschholm skulle stå færdigt til foråret 1739[46], inden kongens navnedag d. 14. maj. Han holdt ord. Man må i vore dage undres over, at det på knap to år var muligt at bygge og udstyre et så stort slot. Men der var også arbejdet ihærdigt, og nu lå der et pragtfuldt slot og spejlede sine hvide mure i slotsgravene.

Lad os i tankerne fra nord vandre ind til Hirschholm! Ved indkørselen til dæmningen passerede man gennem en gitterport, der blev båret af to store piller, som hver øverst var prydet med en vase. Hvor dæmningen sluttede, stod ligeledes to piller af samme slags, og alle fire bar lamper. Efter traditionen skal vaserne foran indgangen til Frederiksberg Have stamme

fra Hirschholm[47]. Det var i høj grad nødvendigt med lygter her en mørk aften[48]. Kirkebogen for sognet beretter om ikke så få mennesker, der i nattens mulm og mørke er gået fejl af vejen og er druknet i slotsdammen[49].

På begge sider af dæmningen var der plantet lindetræer; et par af de gamle træer flankerer endnu den dag i dag indgangen til den nuværende kirkeallé. Midt på dæmningen var der en træbro; dens underbygning kom tydeligt frem, da man i 1942 havde tørlagt slotsdammene. På broen var der i sin tid på begge sider anbragt løver med våbenskjolde. Da der også fandtes en bro syd for slottet, var det muligt i små både at sejle rundt om slotsholmen[50].

Foran slottet lå til begge sider en halvrund bygning, cirkelbygningerne blev de kaldt. I den til højre var der indrettet det store kongelige køkken samt et bageri; i den anden logerede de mange, der gjorde tjeneste i køkken og bageri, samt postkarlen[51].

Man vil i vore dage finde det højst upraktisk at anbringe køkkenet så langt fra hovedbygningen. Alle rums placering blev ellers nøje overvejet, og der må derfor have været en bestemt hensigt. Muligvis ville man undgå madlugt i palæet; forøvrigt var det et slot, der kun var beregnet til et kortere sommerophold, og der stod et stort antal tjenere til rådighed til opvartning af såvel det kongelige herskab som de mange hoffolk.

Dronningen må imidlertid have følt savnet af et køkken i nærheden af de daglige opholdsrum, idet hun efter en fjerde ombygning lod indrette et lille køkken i hovedbygningens anden etage.

På den plads, hvor cirkelbygningerne blev opført, havde der tidligere været anlagt en lille have, der sænkede sig mod nord i terrasser, og ud mod vandet var der opført et lille rundt lysthus. Der havde stået mange høje aske- og lindetræer, men de var blevet fældet, og haven blev sløjfet, da det gamle slot blev revet ned, og man påbegyndte anlægget af den lange dæmning[52].

Mellem cirkelbygningerne og slottets hjørnepavilloner var der med et stakitværk indrettet to lukkede gårde, hvor der var stablet brænde op, som skulle anvendes i køkken og bageri.

Det høje porttårn var forbundet med de to pavilloner med to lave mellembygninger i en etage. De lange mure var delt med lisener mellem hvert vindue. Taget var fladt og dækket med blik; på hver side var der en balustrade, hvor der stod vaser og små figurer. Under mellembygningen som også under de to forreste pavilloner, sidebygningerne og den sydvestlige pavillon var der indrettet kældere[53]. I mellembygningen var der ret høje kældere med to nedgange; til højre var der skrivestue for køkkenskriveren samt nogle værelser til køkkensvende; til venstre var slottets vinkælder indrettet, to meget store rum; der måtte jo være god plads til det store kvantum vin, der blev udskænket på Hirschholm, ikke blot ved de kongelige tafler, men daglig til alle overordnede funktionærer, 1 pot rhinskvin eller fransk vin samt to potter herreøl, nogle særlig begunstigede som hofkapelmesteren fik endda to potter vin hver dag[54].

Der blev ført nøje regnskab med alt, hvad der blev udleveret, det sørgede mundskænken og en særlig skriver for, og de havde deres værelser nær vinkælderen. Der var også et rum til frugt og grønsager, og i kældrene under pavillonerne var et særligt rum til hønseplukkeri samt to store rum til opbevaring af sølvtøj.

Det høje tårn var synligt langt borte; det ragede op over trækronerne[55] og var 130 fod højt. Dets underdel var bygget i to etager; i den øverste af disse var der fire åbne buer ud mod alle fire verdenshjørner, og her var ophængt to klokker i en kraftig klokkestol.

Hjørnerne i begge tårnets etager var smykket med koblede søjler. Som overgangsled var indskudt et volutagtigt mellemstykke, der såvel mod nord som mod syd bar et ur. Derover kom en ottekantet etage, hvor hjørnerne var smykket med

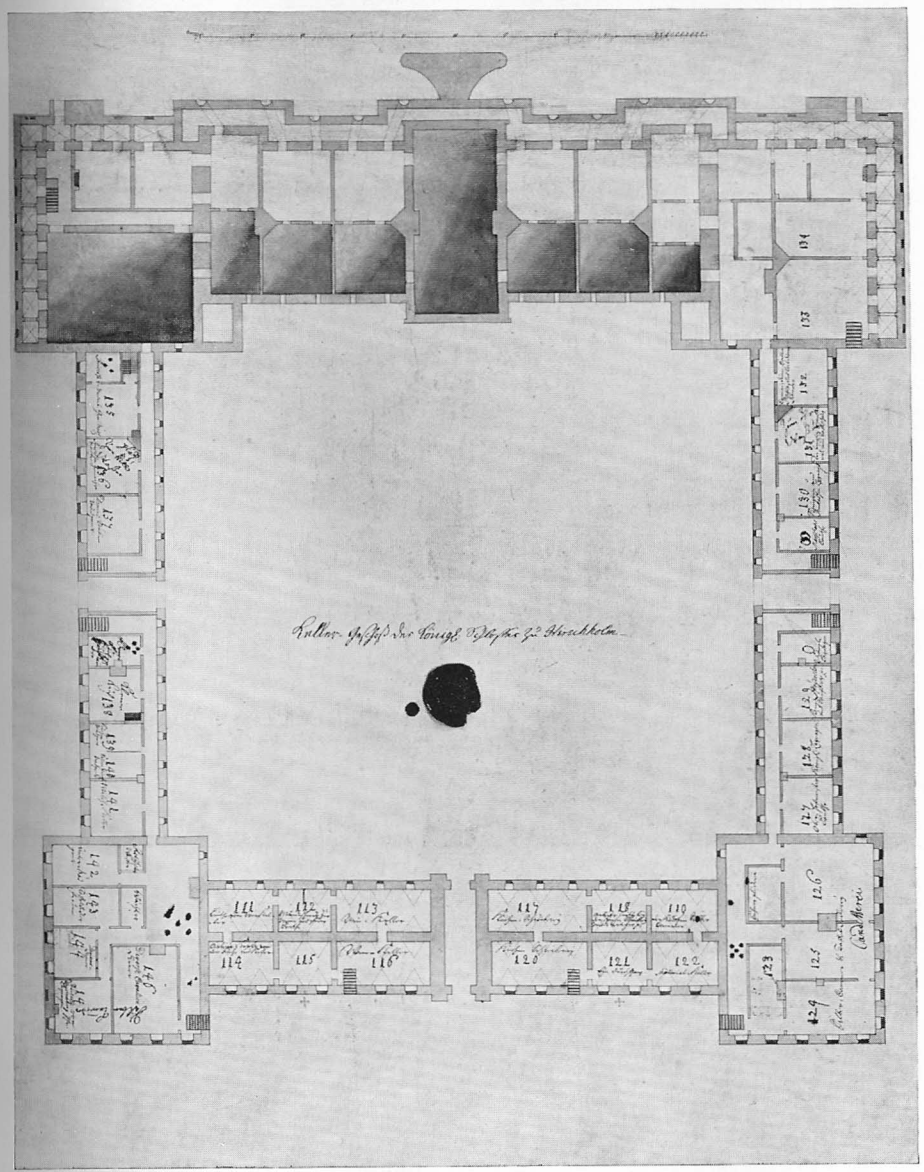

Kælderetagen på Hirschholm slot med nummerering af rummene og angivelse af, hvorledes de blev anvendt. Håndskriften er Thurahs, og tegningen er sikkert udarbejdet i forbindelse med ombygningen 1743. Den er forsynet med et segl. (Rigsarkivet).

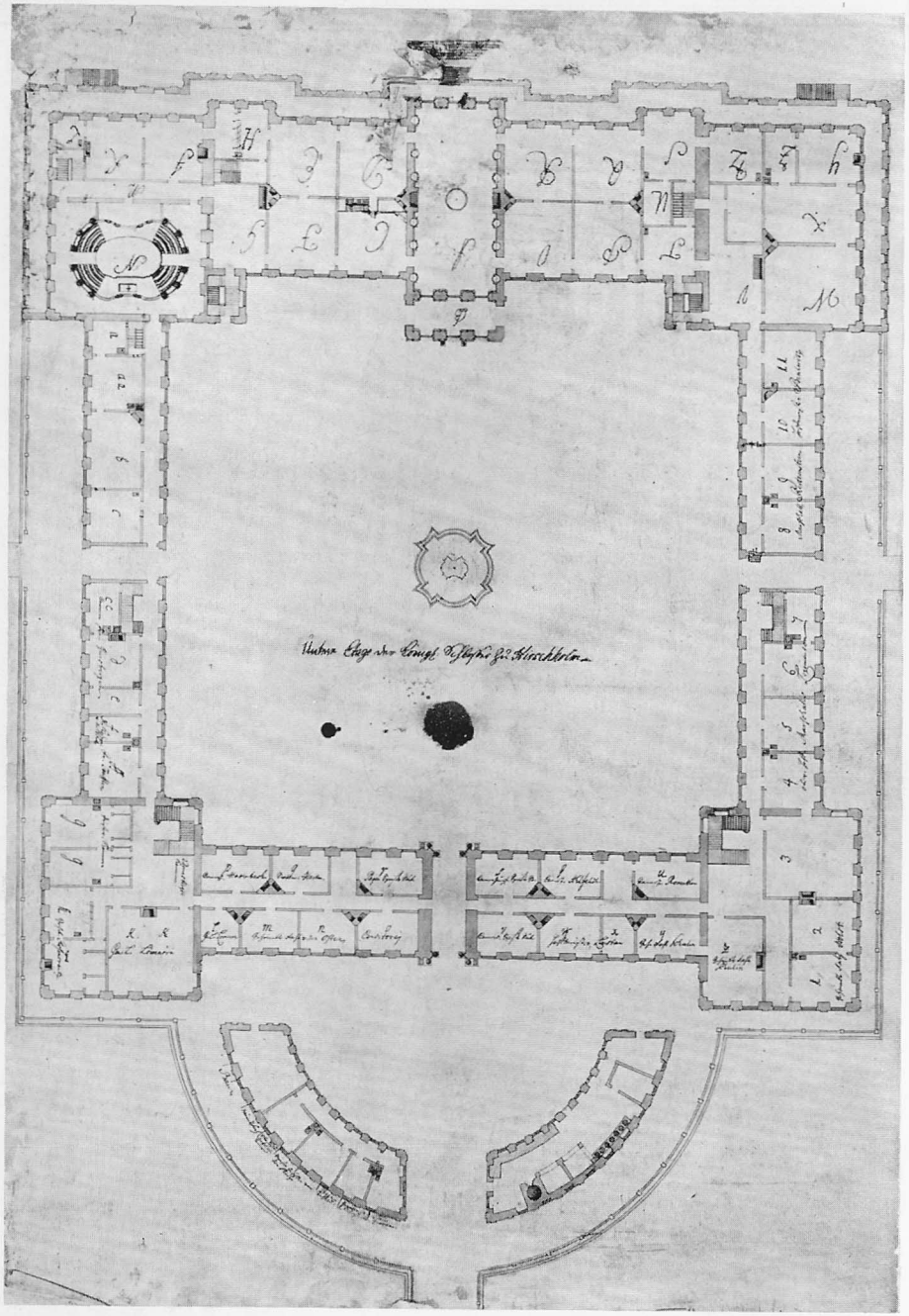

Stueplan af Hirschholm slot med de to halvrunde forbygninger. Rummene i hovedfløjen er betegnet med store, i østlige sidefløj med små bogstaver og i den vestlige med tal, desuden er der i de fleste rum anført, hvem der beboede dem. Tegningen fra tiden før 1743 med Thurahs håndskrift og segl. (Rigsarkivet).

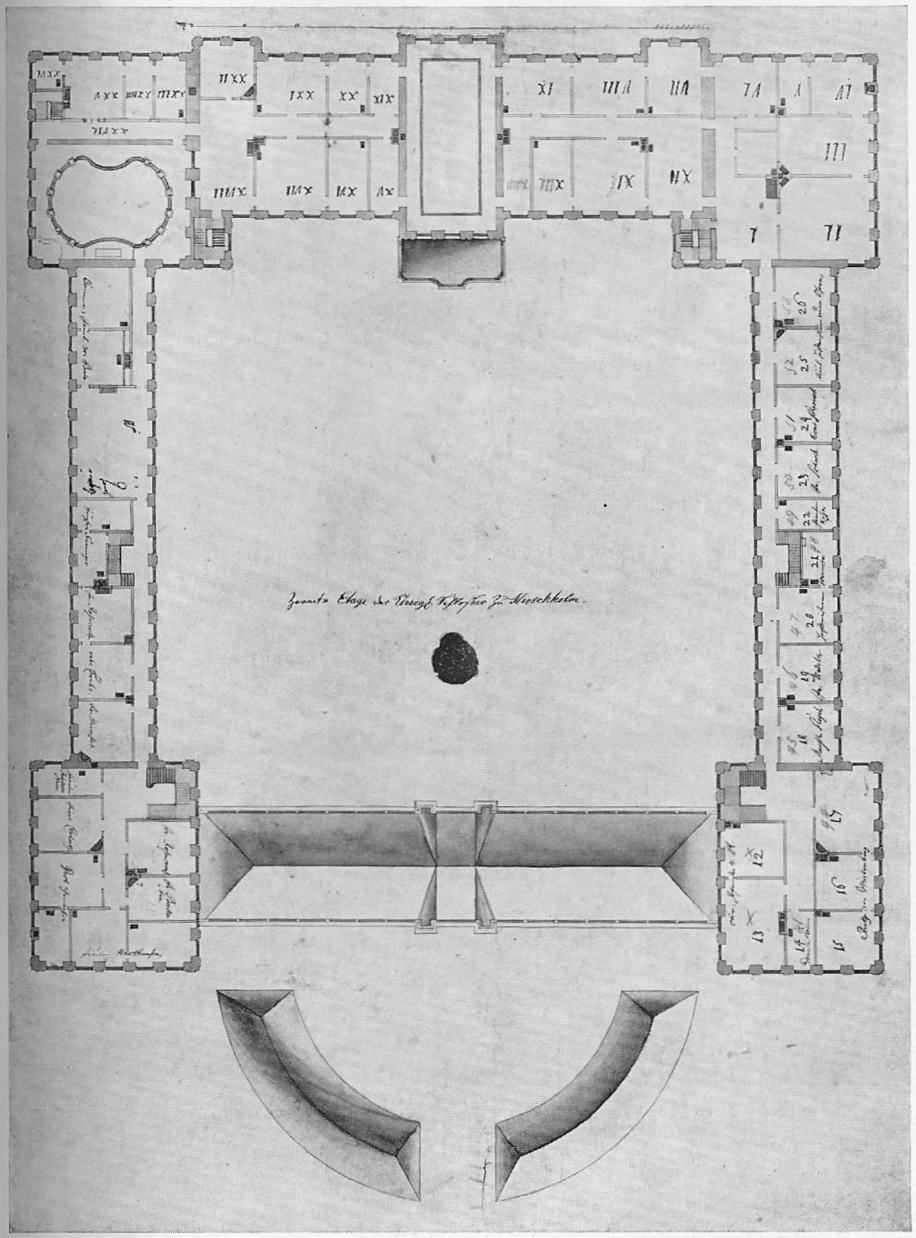

Anden etage af Hirschholm slot. Hovedbygningens rum betegnet med romertal; de fleste af de andre rum betegnet med navne. Tegning fra før 1743 med Thurahs påskrift og segl. (Rigsarkivet).

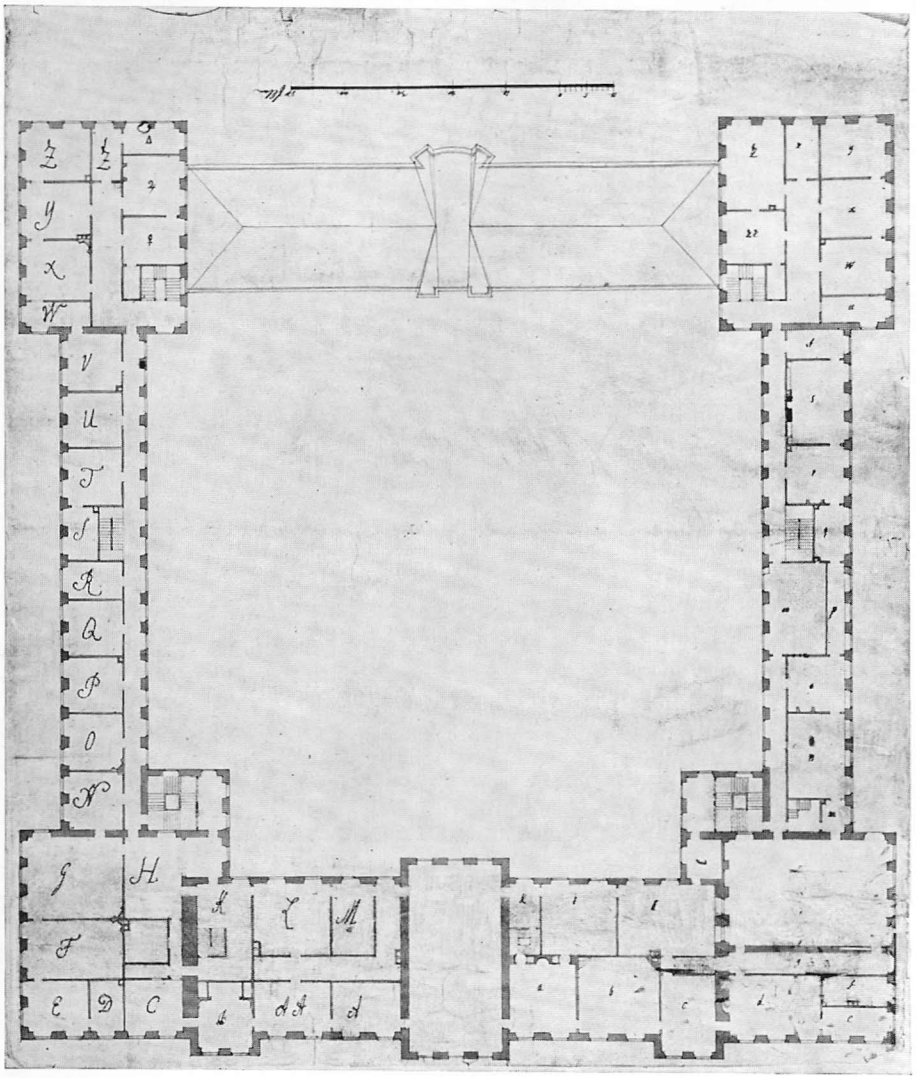

Plan af anden etage, efter ombygningen 1743-44.
Tegning i Rigsarkivet.

vaser, og endelig en obelisk, båret af fire løver, og foroven afsluttedes den med en stor forgyldt krone[56].

Ind mod gårdsiden var portens underste etage på hver side flankeret af en pilaster og en søjle. På balustraden oven over sad til hver side en kvindefigur på en løve. Disse figurer minder om det motiv, Thura havde anvendt på stiftsbygningens midterpavillon i Vallø; blot at de to kvindeskikkelser her var et par engle, som bar et kongeligt våben[57].

Gennem slotsporten kom man ind på den store slotsgård. Midt i den var der opstillet et springvand, en stor stenkumme med små figurer, og øverst på fontænen var der en løve[58].

Gårdspladsen var brolagt, men der havde været planer om at indrette den med beplantninger, men det opgav man, da træerne alt for hurtigt ville vokse op og skygge for vinduerne i sidefløjene[59].

Den store gårdsplads har vist ikke virket godt med sin store flade på 12 000 kv.-alen; heller ikke de lange sidefløje med de triste vinduesrækker. Ingen pilastre eller lisener brød de ensformige murflader.

Fra slotsgården kom de kongelige ad en stor trappe direkte ind i slottets store sal. Der var ingen vestibule, ingen overdækning. Senere blev der opført en søjlebåren overbygning foran hovedindgangen, så de kongelige var beskyttet i dårligt vejr, når de steg ud af vognen. Når der ikke var indrettet en forhal, var grunden jo den, at det var et sommerslot, og de kongelige og deres gæster altid kom kørende. På det gamle Sorgenfri slot, hvor dronning Sophie Magdalenes moder boede, var der heller ingen vestibule, og man kom også her før i tiden direkte ind i den store sal.

Det var dronning Sophie Magdalenes ønske, at det nye slot skulle stå færdigt i begyndelsen af 1739, og det lykkedes virkelig hofbygmester Thura inden tidsfristens udløb at kunne aflevere slottet, »i fuldkommen Stand« siger han selv.

På kongens navnedag den 14. maj 1739 blev slottet indviet ved en meget stor fest[1]. Den ene store karet efter den anden rullede ind i slotsgården. De allerfornemste gæster kørte hen til venstre til indgangen ved kirkepavillonen for at nå ind til de kongelige gemakker; andre, der var af lavere rang, blev sat af ved indgangen til højre.

Dronningens overhofmester von Plessen havde forestået hele det festlige arrangement og havde ansvaret for, at alt forløb efter det fastlagte program.

De fornemme gæster blev ført ind i den store sal, og de trak her lod om de pladser, de skulle have ved bordet, så de kom til at sidde »i buntet rad«, som det hedder i en samtidig beretning. Kun de kongelige personer havde deres bestemte pladser.

Taffelbordet var dækket i form af et C. Det store bord omsluttede springvandskummen i salens midte. Den 33 fod høje vandstråle plaskede i bassinet, og fra gyldne ørnehoveder i salens langvægge sprudlede vandet i de sorte marmorskåle.

Det har været et malerisk skue at se dette fornemme selskab i den skønne sal. Herrerne sad med pudrede parykker og i elegante silkefrakker, med knæbenklæder, hvide silkestrømper og sko med sølvspænder, med strålende ordner, stjerner og bånd, og damerne i vide silkekjoler i dejlige farver; det pudrede hår sat op i kunstfærdige frisurer, prydet med funklende diademer, med kostbare halssmykker, og lyset spillede i brystnålenes, i armbåndenes og fingerringenes brillanter.

Midt for bordet sad kongen og dronningen, og på hver side af dem den unge kronprins Frederik, hans søster Louise og kongens søster Sophie Hedevig. Blandt gæsterne kan nævnes dronningens broder, markgreven af Culmbach med gemalinde[2], prinsessen af Württemberg[3], prinsen af Sachsen-Gotha, kongens gode ven og fortrolige rådgiver og fætter grev Ernst Christian af Stolberg-Wernigerode[4], der fra Tyskland var rejst op for at besøge den danske konge og dronning og nu var med til at kaste glans over Hirschholmfesten. Blandt de andre gæster var kongens ministre og landets højeste embedsmænd.

Overhofmesteren ledede taflet med marskalstaven i sin hånd, og det var ham, der forkyndte, når der skulle udbringes skåler. På terrassen uden for salen var der opstillet en række små salutkanoner, og hver gang kongen og dronningen drak af pokalerne, blev der affyret 9 skud, tre skud, når det var fyrstelige personer. Når det var andre damer og herrer, der drak skåler, lød der trompeter og pauker. Oppe på galleriet sad de kongelige musikere, og under hele taflet blev der spillet.

Samtidig med det store taffel i salen var der anrettet et taffel for hoffolkene i den såkaldte rosen. Her var dækket til 36 personer, hofdamer og kavalerer, samt herrer og damer, der ledsagede de fremmede fyrster, og selv om der ikke var nogen overhofmester til at lede dette taffel, og der ikke her blev »stødt i Trompeten under Paukers Lyd«, når pokalerne tømtes, gik det fornemt og stilfuldt til; man udviste den sømmelighed, som den uskrevne lov ved hoffet krævede, når man spiste under rosen, tavshedens symbol; her måtte der ikke falde et nedsættende ord om det høje herskab i den store sal.

Beretningen om det store kongelige festin på Hirschholm er tør og kortfattet[5], og vi ved intet om, hvorledes dagen iøvrigt forløb, om vejret tillod, at man fra terrassen kunne nyde udsigten over den nyanlagte pragtfulde slotshave, måske endog forfriske sig med en tur i parterrehaven, hvor de mange springvand sendte høje stråler i vejret.

Den følgende dag var det dronningens »glædelige Navnedag, og blev atter samme Dag udi Galla, Pragt og Glæde høitidelig celebreret«.

I anledning af sin navnedag belønnede kongen adskillige af

sine betroede mænd med høje ordner. To fik elefantordenen, nemlig general Georg Wilhelm af Sponneck og general Werner von Schulenburg, der tidligere havde været gesandt i Paris[6]. Den danske diplomat i Stockholm, grev Rochus Friderich von Lynar fik dannebrogsordenen; den samme orden blev tildelt generalløjtnant Bernhard Schaffalitzky de Muckadell og generalløjtnant Barthold Nicolai von Landsberg.

Dronningen uddelte også ordenstegn på sin navnedag, nemlig l'ordre de l'union parfait til overhofmesterinde von Warsebe hos markgrevinden af Culmbach, grev Ferdinand Anthon Danneskjold-Laurvigen, general Povel Løvenørn, grev Friderich Danneskjold-Samsøe, geheimeråd Johan von Schulin, overhofmarskal Carl von Gram og overhofmester Victor von Plessen.

Den følgende dag var det pinselørdag, og det ser ud til, at man den dag har levet i stilhed på slottet for at forberede sig til pinsedagen. Det blev nemlig atter en af de store dage på Hirschholm, men denne gang som en alvorlig religiøs højtidsdag. Sjællands biskop, hans Højærværdighed Peder Hersleb, var blevet indbudt for at indvi den nye slotskirke. Alle de fornemme gæster, hoffolkene, ja alle, der var knyttet til Hirschholm, havde indtaget deres bestemte pladser, da biskoppen trådte ind i den smukke kirke. Der lød paukers og trompeters klang, og udenfor på slotsterrassen blev affyret kanonsalut. For første gang hørte man det nye orgels brusende toner. Et kor var kommet ud fra København; det sang oppe fra galleriet, og her sad også de kongelige musikere — hofviolongerne — og skønne toner fyldte det høje kirkerum.

Biskoppen holdt »en gudelig og ziirlig Lykønskningstale og Prædiken«, således skriver datidens aviser. Efter prædikenen lød atter pauker og trompeter, og udenfor drønede kanonsalutten, og koret intonerede »Te Deum laudamus«[7].

Kongen ønskede at give alle dem, der havde været med til indvielsen af Hirschholm slot, et varigt minde om den store fest. Han gav derfor ordre til, at der skulle præges en sølv-

medalje, og efter de mange skrivelser at dømme, som han har vekslet med grev J. A. Holstein om denne sag, har den ligget ham meget på sinde, og han bad Holstein drøfte sagen med de Wahl og Frederik Rostgård. Da han fik den første prøve, var han ikke helt tilfreds. Den var ganske vist ret smuk, men billedet af dronningen lignede ikke, og der måtte gøres et andet udkast. I oktober 1739 fik kongen nogle nye prøver. Han fandt dem gode efter tegnekunstens regler. Der var et billede af slottet, og kongen syntes, at man burde have valgt et andet prospekt, men da de nu var udført, var det bedst at lade dem være, som de var, for at man kunne blive færdig med medaljen. I marts det følgende år skrev kongen, at det gik noget langsomt med medaljen. En måned efter var medaljen endelig færdig. Nu fandt han den ret god, også hvad dronningens portræt angik, og han gav ordre til, at man kunne lade medaljen slå. Der blev slået nogle få i guld, resten i sølv.

Det var stempelskærer og gravør Johan Bagge, der havde fremstillet medaljen, og da han også samtidig havde arbejdet med en medalje i anledning af dokkens indvielse i København, er det forståeligt, at det havde taget ham nogen tid at blive færdig[8].

På den ene side af Hirschholmmedaljen ser man dronningens billede med en omskrift:

SOPHIA MAGDALENA
D. G. REGINA DAN. NOR. V. G.

På den anden side ses Hirschholm slot i prospekt fra den side, hvor indkørselen er, og derover læses:

MAGNIFICENTIA AUGUSTÆ

og neden under slottet følger:

REGE ET PRINCIPIB TOTAQVE
AUIA SPLENDISSIME REC IPTIS
HIRSCHHOLMIA A.D. MAJI
MDCCXXXIX

Medaljen regnes i vore dage for en sjældenhed.

Grev Christian Ernst Stolberg var endnu i nogle dage kongens gæst. Han var meget interesseret i den nye slotsbygning, og da han rejste, fik han forskellige planer og tegninger af den med sig for at anvende dem til sine egne byggeforetagender. I biblioteket i Wernigerode opbevaredes endnu før sidste verdenskrig adskillige tegninger af Hirschholm, som ikke er gengivet i Thuras store værk »Den danske Vitruvius«, men på grund af forholdene er det naturligvis ikke muligt at få dem til Danmark[9].

Kort efter at grev Stolberg var rejst, modtog kongen et par andre gæster på Hirschholm, nemlig den svenske statsmand Karl Gustaf Tessin og hans frue. Han var søn af den berømte arkitekt Nikodemus Tessin, der byggede Stockholms slot. Karl Gustaf Tessin var en af de mest fremragende mænd inden for det såkaldte Hatteparti, en mand med fin fransk dannelse; han elskede kunst og havde en god smag. Selv om hans besøg gjaldt drøftelse af udenrigspolitiske problemer, har kongen og Tessin sikkert også fået lejlighed til at tale om kunst, og den svenske gæst har vel også udtrykt sin beundring for det nyopførte smukke Hirschholm[10].

Kongen og dronningen blev hele sommeren på Hirschholm, og først i slutningen af oktober, da det blev køligt i vejret, flyttede hoffet atter ind til København[11].

Kongen påskønnede Thuras fortjenester som bygmester og imødekom hans ansøgning om at blive ophøjet i adelsstanden under navnet de Thurah[12]. Også dronningen viste ham taknemmelighed, idet hun 1743 overlod ham gården Sandholm i Blovstrød sogn, en ret stor gård, som han fik i forpagtning på lempelige vilkår for livstid[13].

BYGGERIETS FORTSÆTTELSE 1740-1743

I løbet af 1740 blev der udført forskellige arbejder på Hirschholm. Dronningen ønskede terrassen ud mod haven omlagt med fliser, et arbejde, murermester Simon Møller udførte for 380 rdl[1]. Thura var ikke helt tilfreds med cirkelbygningerne ved slottets hovedindgang, og han foreslog, at de blev forhøjet. Sagen blev forelagt slotsbygningskommissionen, der godkendte Thuras tegninger, og den bifaldt ligeledes, at slotstårnets obelisk blev beklædt med kobber, og at løverne, der bar obelisken, skulle udføres i egtræ og beklædes med forgyldt kobber[2].

Kunsthistorikeren Fr. Weilbach har med rette udtrykt forundring over, at løverne kunne bære obelisken, uden at der var nogen synlig forbindelse mellem tømmerkonstruktionen i obelisken og i den mellemste ottekantede del. Slotsbygningskommissionen erklærede, at det var næsten »impracticabel« at lade dem gøre af sten, da de kommer til at hvile på kransen, som ikke kan bære så stor en vægt. Løverne ses på tegningerne i Vitruvius (TAB 44), men af betænkningen fremgår det, at de ikke var opsat i 1740, skønt Thura erklærede, at tårnet så vel som de øvrige bygninger »med alle ud- og indvendige Ziirater var bragt i fuldkommen Stand« i 1739. Der synes altså at være en modsigelse, og Fr. Weilbach mener derfor, at man under opførelsen har måttet opgive den usolide konstruktion, som er vist på tegningen, og har forbundet obeliskens tømmerværk direkte med den ottekantede del. Kransen over denne må samtidig have fået et kraftigere fremspring, så at løverne kunne hvile derpå[3].

Der er dog næppe tvivl om, at obelisken har hvilet på løverne; det fremgår tydeligt af en tegning af J. H. Thiele, og han har i hvert fald ikke benyttet Thuras tegning i »Vitruvius«[4].

Dronningen ønskede også, at frontispicen blev beklædt med kobber, udgiften hertil androg 1077 rdl., og det blev pålagt Thura, at han skulle spare, hvis det var muligt[5].

Der blev også indsat nye spejlglasruder i vinduerne i de gemakker, hvor de kongelige opholdt sig til daglig. Det var oprindeligt meningen, at man ville bruge nogle spejlglasruder fra det gamle slot i København, men da de fleste var gået itu, bestilte man spejlglas i »manufacture royale« i Paris, Ludvig XIV's berømte kunstindustrielle virksomhed[6].

Foruden spejlglasruder blev der også samtidig afgivet bestilling på kaminspejle; de skulle alle være 9 fod 1 tomme høje, og bredden skulle for kaminspejlenes vedkommende være 4 alen 1 tomme og pillespejlene 3 alen 8 tommer. Desuden blev der også bestilt spejle til 2 par glasdøre, der havde runde buer foroven; her skulle der være 20 ruder uden foliering, mens der i selve dørene skulle være 32 spejlglas med folie[7].

Der er ingen angivelse af, hvor meget disse spejlglas fra Paris kostede, idet en del af slotsbygningskommissionens arkiv gik tabt ved slotsbranden 1794. Derimod ved vi, at der af dronningens kammerkasse blev betalt snedkermester Mathias Ortmann 600 rdl. for et indlagt parketgulv i dronningens audiensgemak, og det parketgulv, der oprindelig havde været i dette gemak, blev lagt i et andet rum. Dronningen godkendte også et overslag, som Thura havde indgivet om et nyt parketgulv i et tredie gemak, det kostede 436 rdl. og skulle ligeledes betales af dronningens kasse[8].

For at skåne de fine gulve, mens håndværkerne færdedes i gemakkerne, havde Thura ladet anskaffe ca. 80 alen hårdug[9]. Mens han arbejdede på Christiansborg, havde han ladet gulvene beskytte med sand. Da kongen og dronningen en dag indfandt sig for at se på arbejdet, røg støvet dem om ørerne. Kongen blev meget vred, og selv om den ulykkelige Thura undskyldte sig med, at det var sket for at konservere gulvene, havde han vanskelighed med at formilde den fortørnede konge[10]. Derfor benyttede han denne gang en metode, der forhindrede, at han kom i en lignende situation. Forøvrigt er der intet, der tyder på, at kongen eller dronningen nogensinde har givet udtryk for misfornøjelse med hofbygmester Thura. Der-

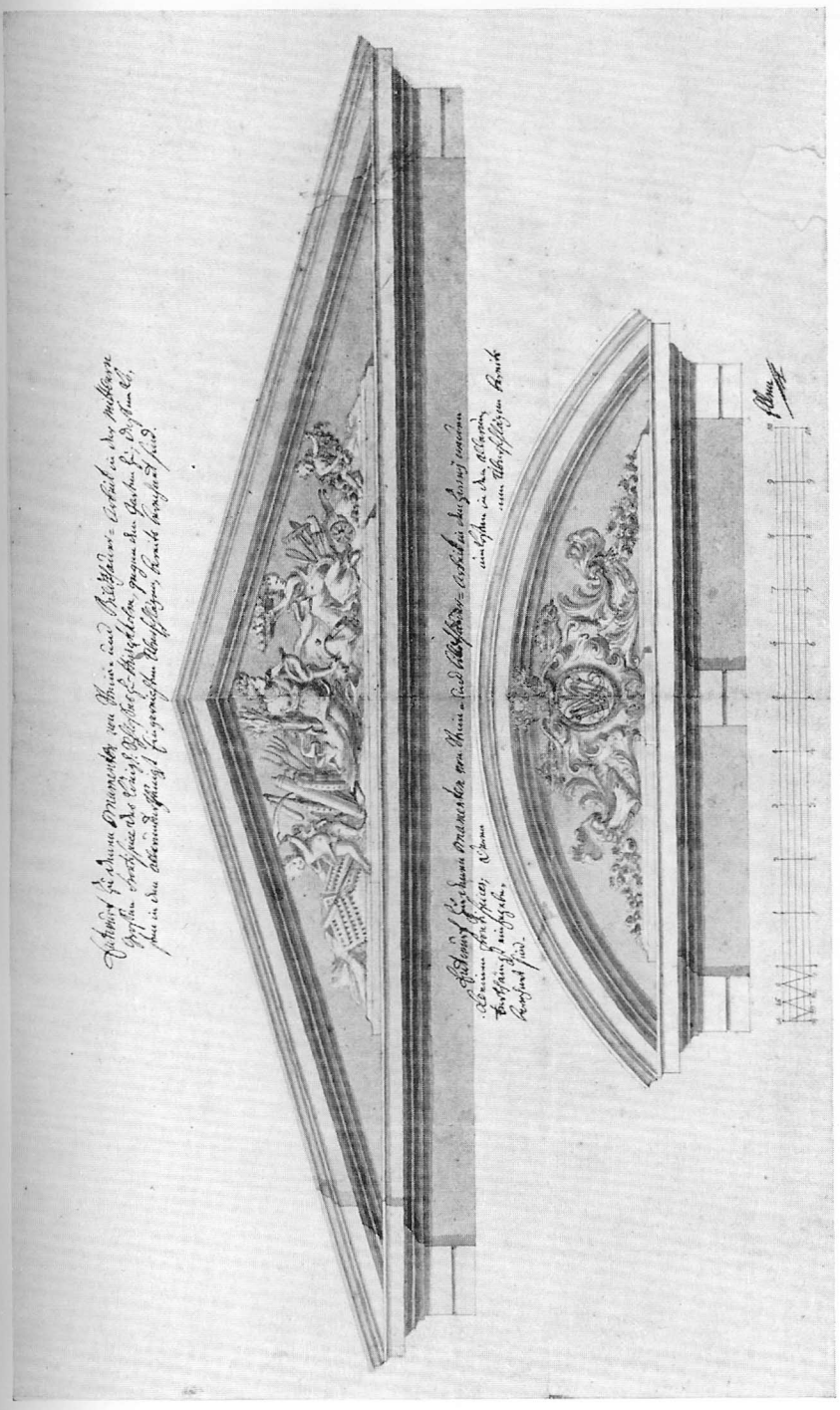

Udkast til ornamenterne i den midterste trekantsfronton og de to buede frontoner over siderisaliterne ud mod haven. Tegningen er udarbejdet i anledning af hovedbygningens forhøjelse 1743-44. Efter tegning i Rigsarkivet.

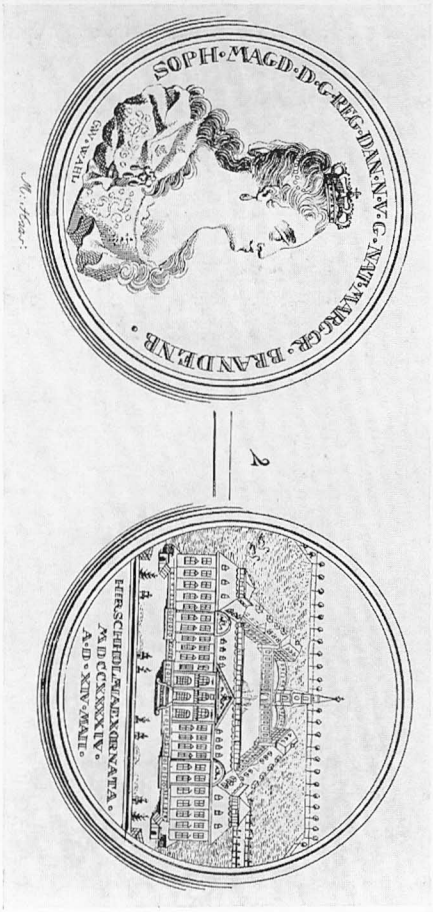

En medaille fremstillet i anledning af slottets indvielse 14. maj 1744.
Udført af medaillør G. W. Wahl. Efter stik af M. Haas.

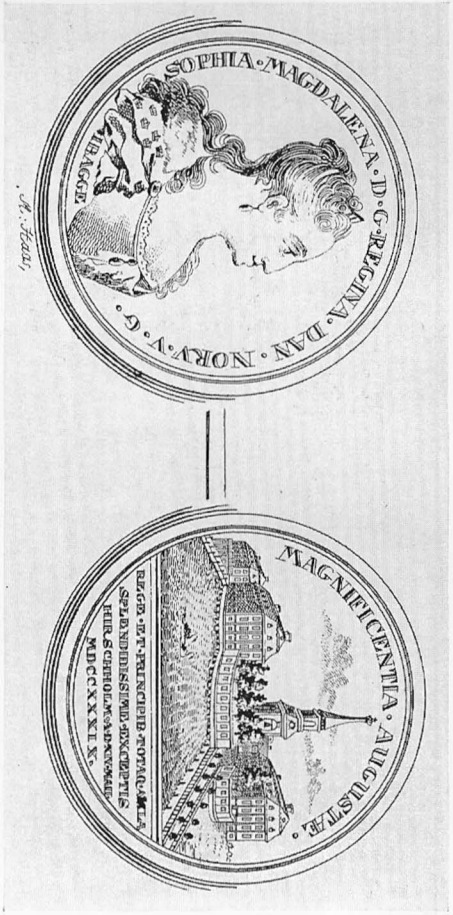

Medaillen, der blev uddelt i anledning af slottets indvielse 1739.

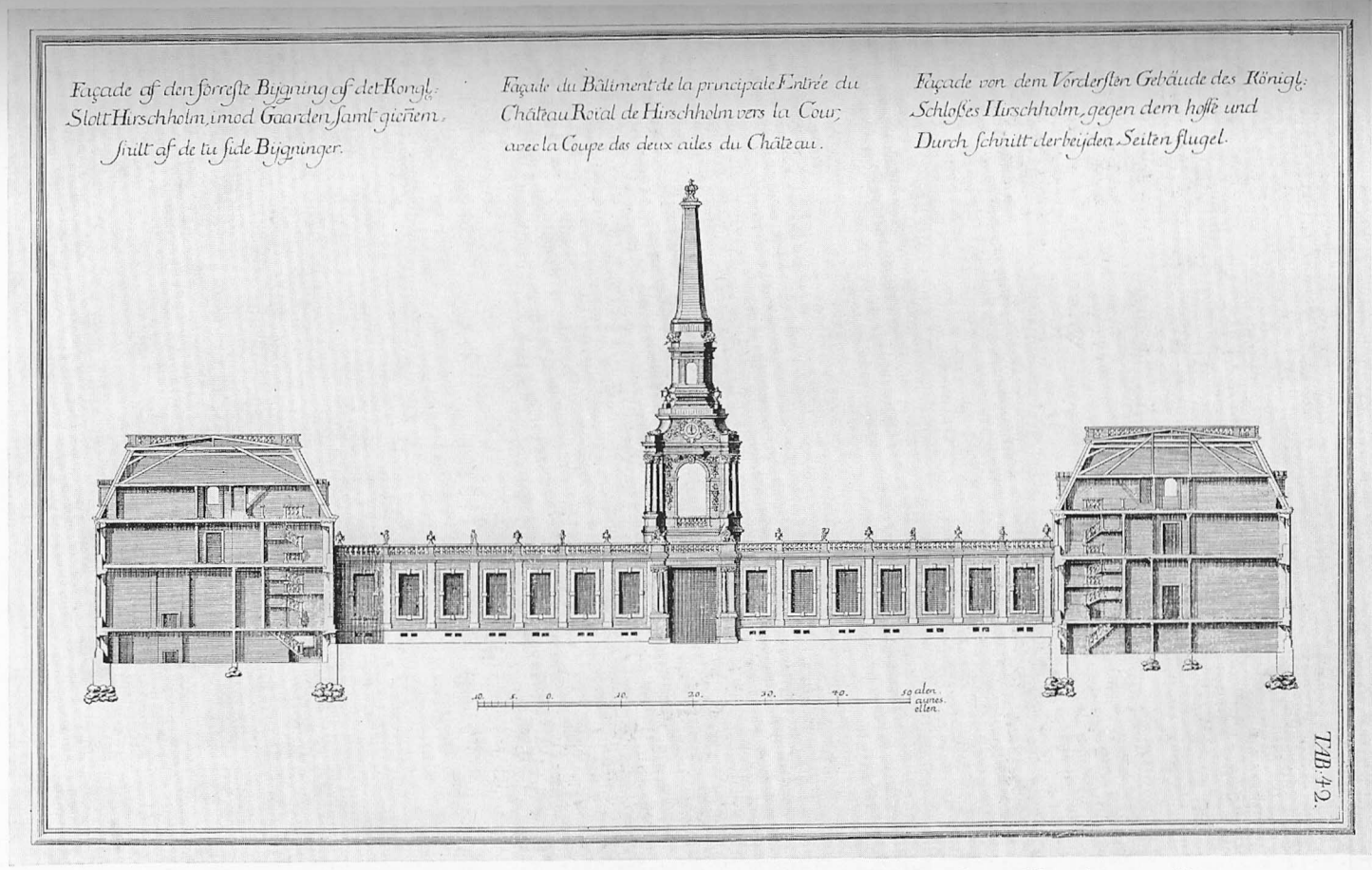

Facade af den forreste bygning imod gården samt gennemsnit af de to sidebygninger. Vitruvius TAB. 42.

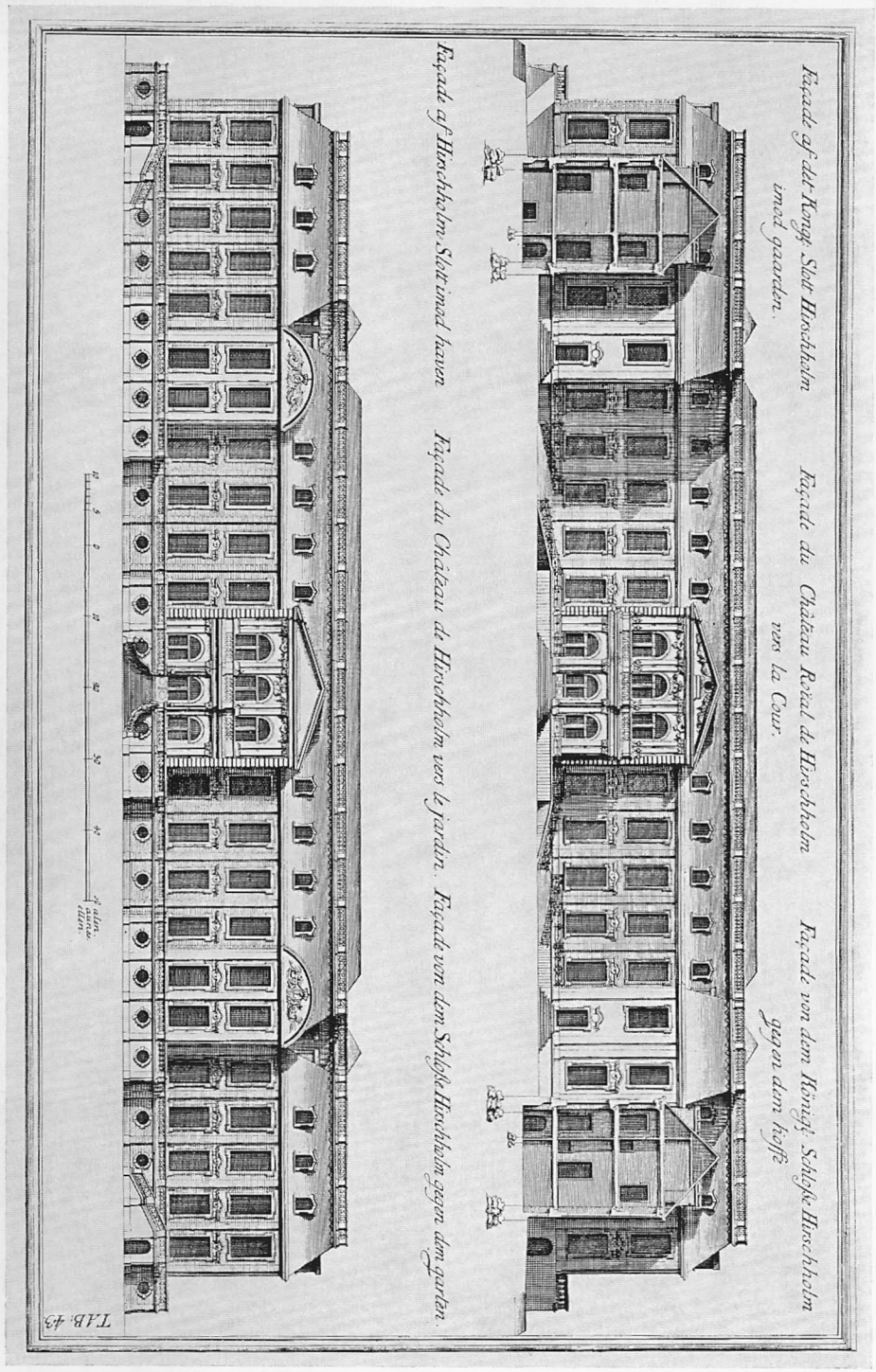

Øverst facade af Hirchholm slot mod gården, nederst facade mod haven. Vitruvius TAB. 43.

imod står der i en kongelig resolution i Bau Protokollen for 1742: Oberstløjtnant Eigtved »kriegt eine Reprimande weil er ohne Ordre das Amalienburger Orangerie Haus abbrechen.« Eigtved havde her handlet på egen hånd[11].

Da de forskellige arbejder på Hirschholm endelig var afsluttet, krævede dronningen en besigtigelsesforretning, ikke blot over slotsbygningerne, men også over det nye orgel i slotskirken. Denne forretning blev foretaget af justitsråd Ramus og kaptajnerne Öttinger og Sibrand, der ikke fandt noget at udsætte på slottet[12].

DEN FJERDE OMBYGNING 1743-1744

I sit værk »Den danske Vitruvius« skildrer Thura med stolthed det slot, han havde bygget i Hirschholm. Med rette skriver han: »Stedet har intet beholdt af sit gamle Væsen, uden det blotte Navn: thi alt det Gamle er aldeeles ud- og bortryddet; ja det som meere er, Situationen selv og Stedets Natur er ved Kunst saaledes bleven forandret, at man ey kand merke den mindste Spor mere af det forige. Biergene, som laae i Veyen for dette vidtløftige Verks nuværende Indretning, er blevne slejfede, og Moradser og Dale med Biergenes Jord opfyldte. Hvor tilforn var Ager-Land, er nu plantet Skov, som allerede har naaet den Fuldkommenhed, at den kand ansees for naturlig Skov; med eet Ord, Naturen har giort det mindste, men Kunsten det meste og største til dette fortreffelige Steds Skiønhed; hvilket er saa meget meere forunderligt, siden kun saa faa Aar ere blevne anvendte til at bringe det i den nu værende herlige Stand«[1].

Det var med god grund, han følte sig lykkelig over at have skabt dette slot; det var hans livsværk, og det var et kongeligt landslot, der godt kunne tåle sammenligning med slotte i udlandet.

Samtidig med, at Christian VI og dronning Sophie Magda-

lene opførte Hirschholm slot, byggede kongen Christiansborg i København. Den ældre generalbygmester Häusser ledede byggeriet på Christiansborg og prægede bygningens façader, men den indre udsmykning var overladt Lauritz Thura og Nicolai Eigtved. De to unge, dygtige og ærgerrige kunstnere kappedes her om at frembringe noget ypperligt. De samme arkitekter arbejdede også på Hirschholm. Thura havde arbejdet på selve slottet, mens Eigtved omlagde slotshaven og byggede et palæ her. Han var indlevet i den tysk-franske barok, som den havde udfoldet sig i Sachsen; han havde også lært rokokoens interiørkunst at kende, og han har sikkert påvirket Thura, der hidtil på Hirschholm havde arbejdet efter regentstilens regler; det viste sig, da kongen og dronningen besluttede at lade ham foretage en fjerde ombygning af slottet.

Man skulle mene, at der på Hirschholm efter den tredie ombygning var skaffet plads nok såvel til herskabet som til det store hofpersonale. Men kongeparret var ikke helt tilfreds endnu. I stedet for en mezzaninetage ønskede man en fuld etage på hovedbygningen. Det ville gøre den mere monumental; man opnåede også ligesom på Christiansborg at få »dobbelte appartements«. Muligvis har det vel også spillet ind, at kronprinsen i nær fremtid skulle indgå ægteskab med den engelske prinsesse Louise, og så måtte man have flere velegnede gemakker.

Thura skriver, at skønt slottet »var bragt i fuldkommen Stand, saa efterlod Hendes Maystet Dronningen dog ikke, samme derefter Aar for Aar mere og meere at pryde og udstaffere, og derpaa at lade foretage anseelige Forandringer.

Den største og vigtigste Forandring skeede i Aaret 1743, da Hendes Maystet besluttede, at lade Hoved-Bygningens anden Etage, som var lav og kun som en halv Etage at ansee, forhøye, og at give den samme Høyde som det nederste Stokverk besidder. Dette Arbejde skeede under min Direktion med utrolige Besværligheder, og blev i Begyndelsen af Aaret 1744 fuldbragt«[2].

Når Thura erklærer, at arbejdet skete under utrolige besværligheder, er han naturligvis så fuld af respekt for kongen og dronningen, at han ikke nærmere uddyber, hvor han mødte de største vanskeligheder, enten det var selve arbejdet, eller det var projekteringen. Det er selvfølgelig nu engang lettere at bygge noget nyt end at skulle ombygge noget gammelt. Dog har han sikkert med besværlighederne diskret hentydet til selve projekteringsarbejdet. Han skulle ændre de velovervejede forhold i den gamle bygning; og det kunne nok volde bryderier.

Barokkens mestre havde jo udviklet en række skematiske bygningsregler, som var nedfældet i store værker, og de blev anvendt af den arbejdende arkitekt og håndværker. Der var bestemte forhold, som erfaringsmæssigt var udpeget som heldigst mellem de forskellige bygningsled. Nu skulle forhøjelsen af hovedbygningen og pavillonerne passes ind i dette skema.

Thura udarbejdede alle de nødvendige detailtegninger, der blev fremsendt ad tjenstlig vej, det vil sige først til slotsbygningskommissionen, der derefter forelagde dem for majestæterne, som meget nøje gennemgik dem. Alle tegninger og overslag skulle have kongens approbationspåtegning, da alt arbejde vedrørende hovedbygningens og pavillonernes forhøjelse skulle betales af partikulærkassen. Det var altså ikke dronningens privatbyggeri, det var et statsforetagende[3].

Det ser ikke ud til, at slotsbygningskommissionen fik meget at gøre med det nye byggeri; dens virksomhed blev efterhånden af mindre betydning, og den blev endelig helt ophævet i 1745, hvorefter dens forretninger overgik til den byggekommission, som kongen havde oprettet i 1742. Da blev generalbygmesterembedet ophævet, og brigadier Häusser skulle ikke mere have med Christiansborg slots byggeri at gøre; alle hans forretninger skulle henhøre under bygningskommissionen, dog ikke Christiansborg med tilhørende bygninger, og der blev truffet bestemmelse om, hvad de to hofbygmestre skulle tage sig af. Oberstløjtnant Eigtved skulle lede arbejdet på residens-

slottet i København, oberstløjtnant Thura skulle have tilsyn med alle slotte og kongelige bygninger på Sjælland, Lolland, Falster, Fyn og Jylland, og i instruksen for bygningskommissionen blev det nøje fastsat, hvad der iøvrigt henhørte under de to hofbygmestres departementer[4].

Selv om Thura nu var blevet medlem af bygningskommissionen, var han undergivet en meget omhyggelig kontrol af kongens revisor, justitsråd C. Clausberg, en jødisk konvertit, en højt begavet mand, der havde været matematiklærer for Christian VI[5]. Kongen satte ham meget højt og hædrede ham senere med etatsrådstitlen. Det ser ud til, at han og Thura ikke havde et helt gnidningsløst samarbejde. Der findes nemlig i Bau-Protokollen nævnt en klage fra C. Clausberg over Thura. Brevet er desværre borte, så det er derfor ikke muligt at finde noget om, hvad klagen er gået ud på, og der findes ikke heller nogen skrivelse fra kongen, der kan give en forklaring[6].

Da arbejdet ved den fjerde ombygning blev betalt af partikulærkassen, er vi nogenlunde i stand til at følge dette arbejde, da der blev anlagt en særlig protokol, hvor alle resolutioner blev indført; der er ligeledes bevaret de fleste bilag, og desuden er alle udgifter, som blev afholdt af partikulæskassen, ført i Bau Rechnung der königl. Schlösser und Gebäude, en protokol for hvert år[7].

Den 9. november 1742 udstedte kongen en resolution om, at arbejdet skulle udføres efter de tegninger, som oberstløjtnant Thura havde indsendt. Resolutionen var opsat af kongens kammerjunker von der Lühe; den var ikke forsynet med kongens underskrift og blev af von der Lühe sendt til Thura. I det store og hele havde kongen godkendt Thuras tegninger; der var kun ganske enkelte ændringer, kongen ønskede i audiensgemakket samt vedrørende et parketgulv og nogle stukornamenter[8].

I slutningen af måneden havde Thura udarbejdet et overslag over udgifterne, der beløb sig til 23731 rdl. 1 mk. 14 sk. Desuden foreslog han, at man også forhøjede de to nordlige

pavilloner; det ville ydermere koste 3170 rdl. 4 mk. Denne udgift ville kongen spare, og justitsråd Clausberg gennemgik derefter meget nøje Thuras overslag, og han mente, det var muligt at bringe udgifterne endnu mere ned, og gjorde sine antegnelser, som blev meddelt af von der Lühe, der på skrivelsen havde skrevet: »Allergnädl. mundtl. — Resolution.« Til nogle af punkterne havde han anført: »Soll ich mit demselben darüber sprechen.« Det var altså ikke længere bygningskommissionen, Thura forhandlede med.

Den 27. december 1742 leverede Thura det nye overslag til Clausberg; det var nu lykkedes ham at få udgifterne nedsat til 22.645 rdl. 2 sk., og samtidig medfulgte de ændrede tegninger[9].

Thura forhandlede med hofmurermester Zumpe og hoftømrermester Zuber. De to mestre havde nemlig kort forinden udført et ganske lignende arbejde på Fredensborg, hvor de havde forhøjet slottets anden etage med 2 alen, og de havde derfor erfaring for, hvorledes et sådant arbejde bedst kunne udføres. De forbandt sig med murermester Simon Møller i Hirschholm, og sammen tilbød de tre at udføre arbejdet for 19.833 rdl. 1 mk. 12 sk., idet de regnede med at kunne bruge det byggemateriale, der var blevet tilovers på Fredensborg[10].

Forinden kongen approberede dette tilbud, lod han en så erfaren bygmester som Eigtved afgive erklæring. Han udtalte, at man godt kunne antage entreprenørernes tilbud, men han foreslog, at begge tagene på endepavillonerne blev afvalmede[11]. Han havde naturligvis ret i, at den nye bygning kom til at virke massiv, kedelig og trist. Der var mere rhytme i tagene i den oprindelige bygning, men det er tvivlsomt, om valmtage på pavillonerne ville have taget sig godt ud. Hans forslag blev heller ikke antaget. I en henvendelse til kongen fremsatte han et forslag, hvorved han mente, at man kunne spare 2000 rdl. i entreprenørernes overslag.

Da justitsråd Clausberg havde gennemregnet deres overslag, viste det sig, at det i virkeligheden var på 20.141 rdl. 4 mk.

12 sk. Samtidig havde Eigtved formået tømrermester Boye Junge til at indsende et tilbud på 18.077 rdl. 3 mk. 8 sk., altså med den besparelse på 2000 rdl., som Eigtved havde beregnet. Da de tre entreprenører Zumpe, Zuber og Møller meget gerne ønskede at udføre arbejdet, tilbød de at gøre det for samme pris[12].

Arbejdet omfattede ikke alene forhøjelsen af anden etage såvel i hovedbygningen som i endepavillonerne, men også opførelsen af to nye trappebygninger mod gårdsiden, en ved hver pavillon.

Det blev overladt Thura at afslutte kontrakten med de tre mestre, og det skete den 9. februar 1743, hvorefter kongen godkendte aftalen[13].

Entreprenørerne skulle selv levere de materialer, som udkrævedes, og de skulle desuden anvende dem, der stammede fra den nedrevne del af bygningen. De forbandt sig til at fuldføre arbejdet i løbet af sommeren. Det beløb, der var aftalt, skulle forfalde i seks terminer.

Når kontrakten var underskrevet, fik de 5000 rdl. til indkøb af materialer. Anden termin med udbetaling af 3000 rdl. indtraf, når halvdelen af anden etage var nedtaget, og murene i hovedbygningen samt de to trappebygninger var ført så højt op, at bjælkelaget skulle lægges. Tredie termin med udbetaling ligeledes af 3000 rdl. var fastsat til det tidspunkt, da første halvdel af arbejdet var færdigt. Det fjerde afdrag fandt sted, når anden halvdel af taget var aftaget, og murene af denne del samt i den derved stående trappebygning var nået op i den højde, hvor bjælkelaget skulle lægges. Når bjælkerne var lagt, taget og trappehuset var forskallet, så blikkenslagerne kunne tage fat, forfaldt atter 3000 rdl. til udbetaling. Restbeløbet, 2083 rdl., skulle betales, når arbejdet var helt færdigt og bragt i god orden[14].

Simon Møller skulle ændre brolægningen i slotsgården. Det blev betalt med 300 rdl. af amtets kasse[15].

Thura sluttede også kontrakter med tre skippere, som skulle

transportere byggematerialerne til Rungsted. Oldermanden for det lille vognmandslav, Peter Steffensen, skulle sørge for, at 83 vogne kunne køre 1300 tdr. Saltholmskalk og Faksekalk samt tømmer og tilhugne sten til Hirschholm. Betalingen var 3 rdl. for hvert læs. Det andet vognmandslavs oldermand, Claus Lyders, skulle skaffe 12 vogne til at køre 144 tdr. kalk[16].

Da man under byggeriet kunne risikere regnvejr, blev der hos købmand Peter Hulegaard i København anskaffet 48 måtter, og der blev desuden fra København udsendt 1000 alen sejldug til at dække tagene[17].

Det var af sparsommelighed, kongen havde afslået at forhøje de to nordlige pavilloner. Det var jo ikke alene byggeriet på Hirschholm, der slugte mange penge, men netop i disse år var Christiansborg under opførelse, og hertil medgik store summer; alene i 1741 var der udbetalt 164.799 rdl. 2 mk. 12 sk., og arbejdet var langt fra afsluttet[18]. Da arbejdet på hovedbygningen og de to tilsluttende pavilloner på Hirschholm nærmede sig fuldførelsen, måtte kongen erkende, at de to forreste pavilloner kom til at skæmme slottet. Det var da også under et ophold på Hirschholm i sommeren 1744, at han gik med til at lade de to pavilloner forhøje. Udgiften hertil var nu beregnet til 4200 rdl. Dette arbejde blev ikke udført af Zumpe og Zuber, idet Thura sluttede kontrakt herom med murermester Møller og tømrermester Pfützner fra København[19].

Selv om der var sluttet kontrakt med entreprenørerne om ombygningen, skete det dog, at man lod udføre forskellige arbejder, der ikke var aftalt.

Således skrev kammerjomfru Schumann til justitsråd Clausberg, at dronningen ønskede loftsstukkaturen i et gemak ændret, og det var dronningens ønske, at arbejdet skulle udføres af den italienske stukkatør Giuljo Guione[20]. Han indsendte et overslag »nach Befehl der cammerj. Schumann ein Decke mit Gips ornament verfertiget«, og det lød på 272 rdl.[21]. Samtidig indsendte han et andet overslag på udsmykning af et andet gemak. Der skulle udføres 4 hjørneornamenter, 2 midt på

siden, 2 store i midten, 8 ornamenter mellem hjørnerne og midten og 16 blomsterfestons samt ornamenter om plafonden; det sidste arbejde kostede 175 rdl. og hele udsmykningen 490 rdl. 14 dage efter meddelte jomfru Schumann efter ordre fra dronningen, at overslaget var godkendt, og hun gav nærmere anvisning på, hvorledes dronningen ville have ornamenterne udført, bl. a. skulle de 8 ornamenter være ovale[22]. Det lille træk viser, at dronningen prægede udsmykningen, og det var hendes smag, der gjorde sig gældende. Guione var en fortræffelig mester i sit fag. Han havde i 1742 haft et større arbejde på Christiansborg og havde her arbejdet sammen med billedhuggeren le Clerc[23].

Professor Chr. Elling har påvist, at le Clerc var skolet under selve Cuvilliès og senere påvirket af franskmanden J. F. Blondel, rokokoens mester. Guione blev naturligvis påvirket af le Clerc. På Fredensborg har han dekoreret nogle gemakker ud mod haven, bl. a. Kong Frederik V's conseilgemak. Loftet her er bevaret uforandret og viser rokokotidens lette og yndefulde ornamentik. Da Guione formede disse ornamenter, var han samtidig beskæftiget på Hirschholm, og vi kan heraf slutte, hvorledes han må have arbejdet i dronningens gemakker[24].

Alt stenhugger- og billedhuggerarbejde blev overdraget hofstenhuggermester Jacob Fortling. Da han samtidig skulle bruge sten til et havehus på Rosenborg, indkøbte han på Gotland 3000 kubikfod sandsten og aftalte med en skipper Jokum Windt, at han på fire sejladser skulle bringe stenene til København. Overslaget er attesteret af J. C. Krieger og Thura. Krieger havde ikke mere arbejde på Hirschholm; når hans navn er med, skyldes det, at han stadig havde med Rosenborg have at gøre[25].

Forhøjelsen af anden etage på Hirschholm og opførelsen af de to trappehuse var et langt større arbejde end det, der var udført på Fredensborg, hvor udgifterne kun androg 9048 rdl.[26]

Nogle af de tegninger, der blev udført i anledning af forhøjelsen på Hirschholm, er bevaret i Rigsarkivet. Der findes

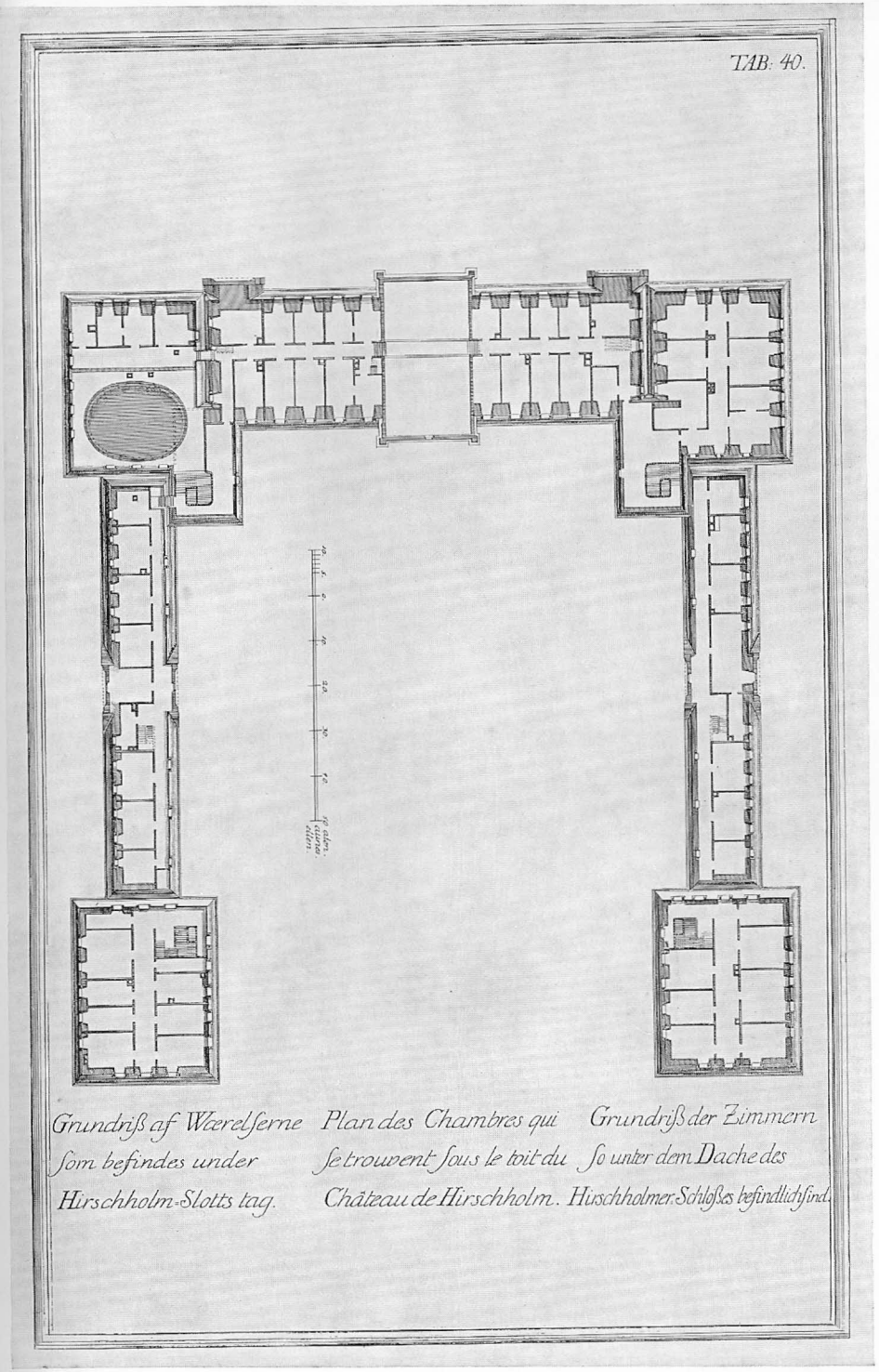

Grundrids af værelserne i tagetagen. Efter Vitruvius II. TAB. 40.

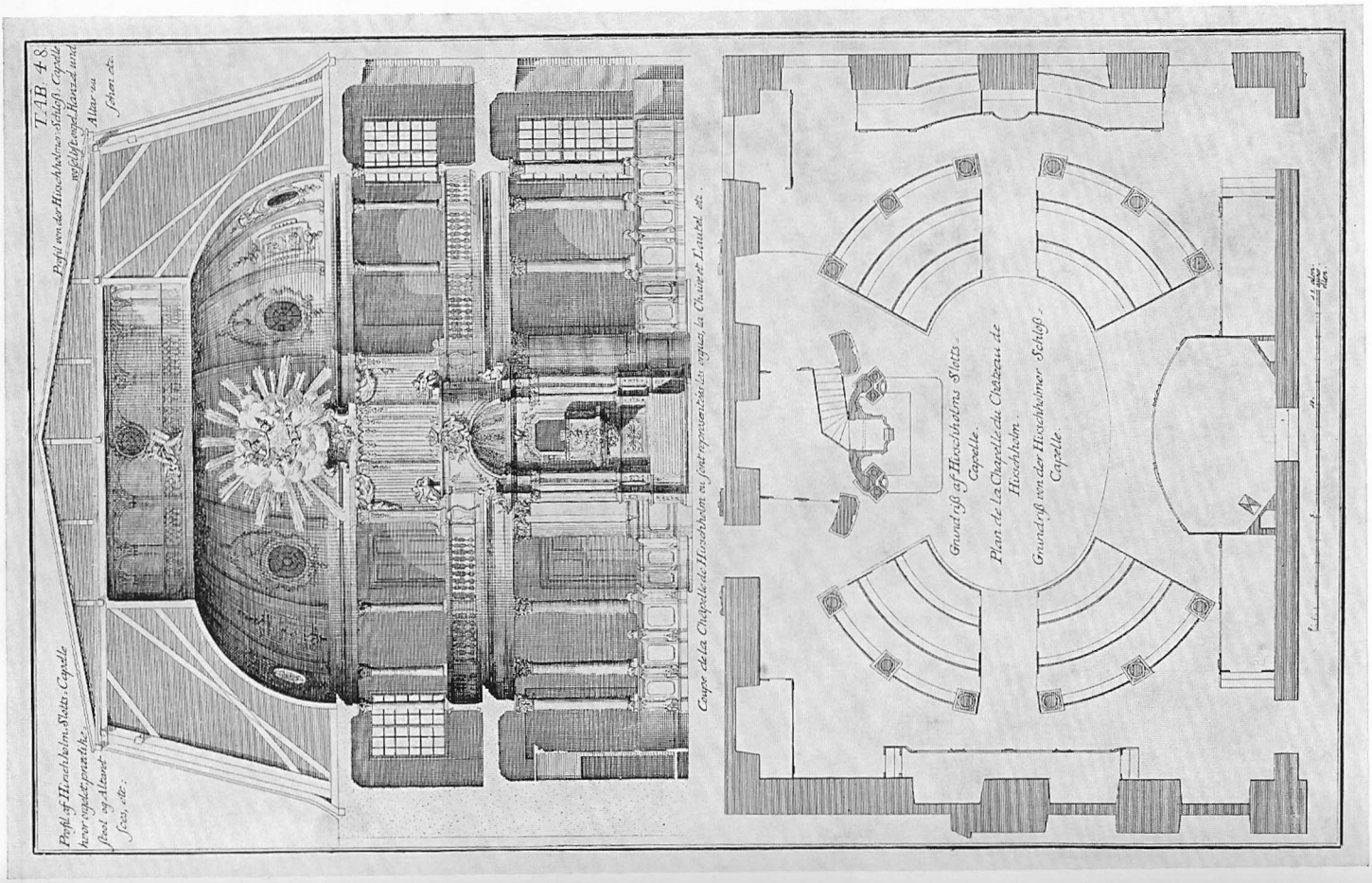

Slotskirkens indre set mod alter, prædikestol og orgel samt grundrids.
Vitruvius TAB. 48.

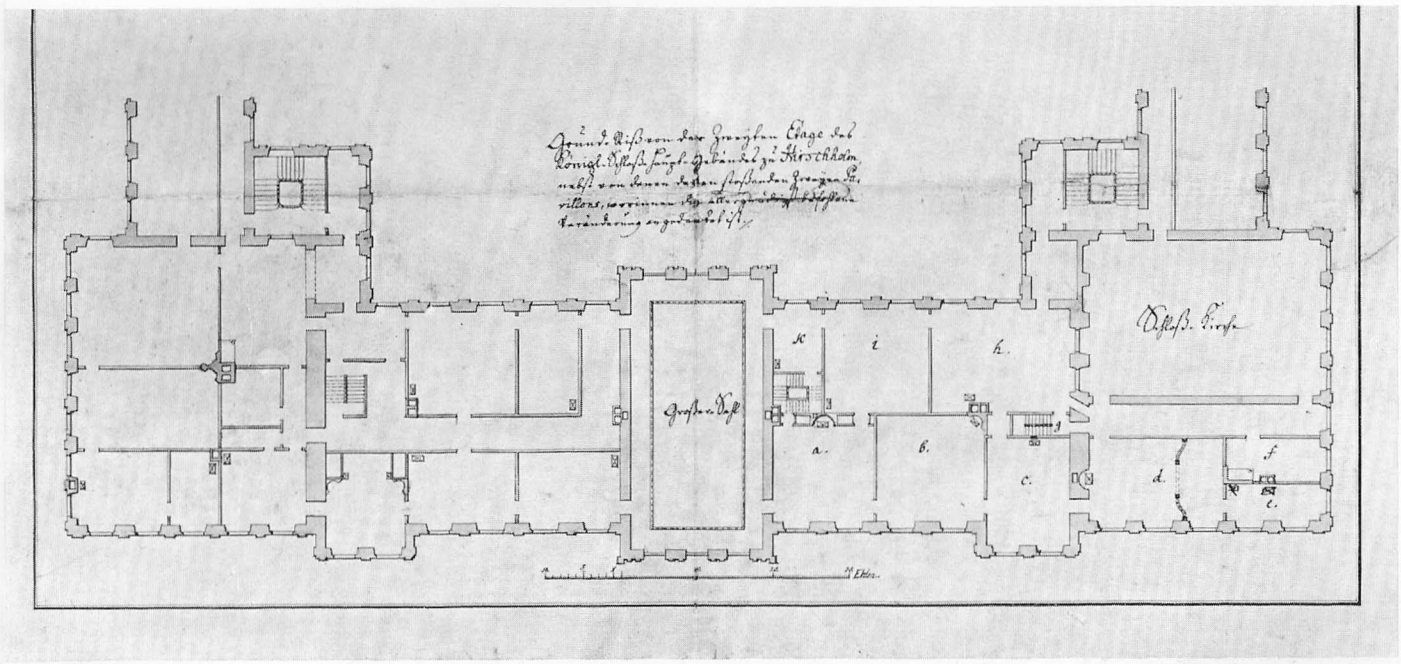

Grundrids af anden etage i hovedbygningen med tilstødende pavilloner, udarbejdet i anledning af ombygningen 1743-44.
Rummene i den østlige halvdel betegnet med bogstaverne a-k. Tegning i Rigsarkivet.

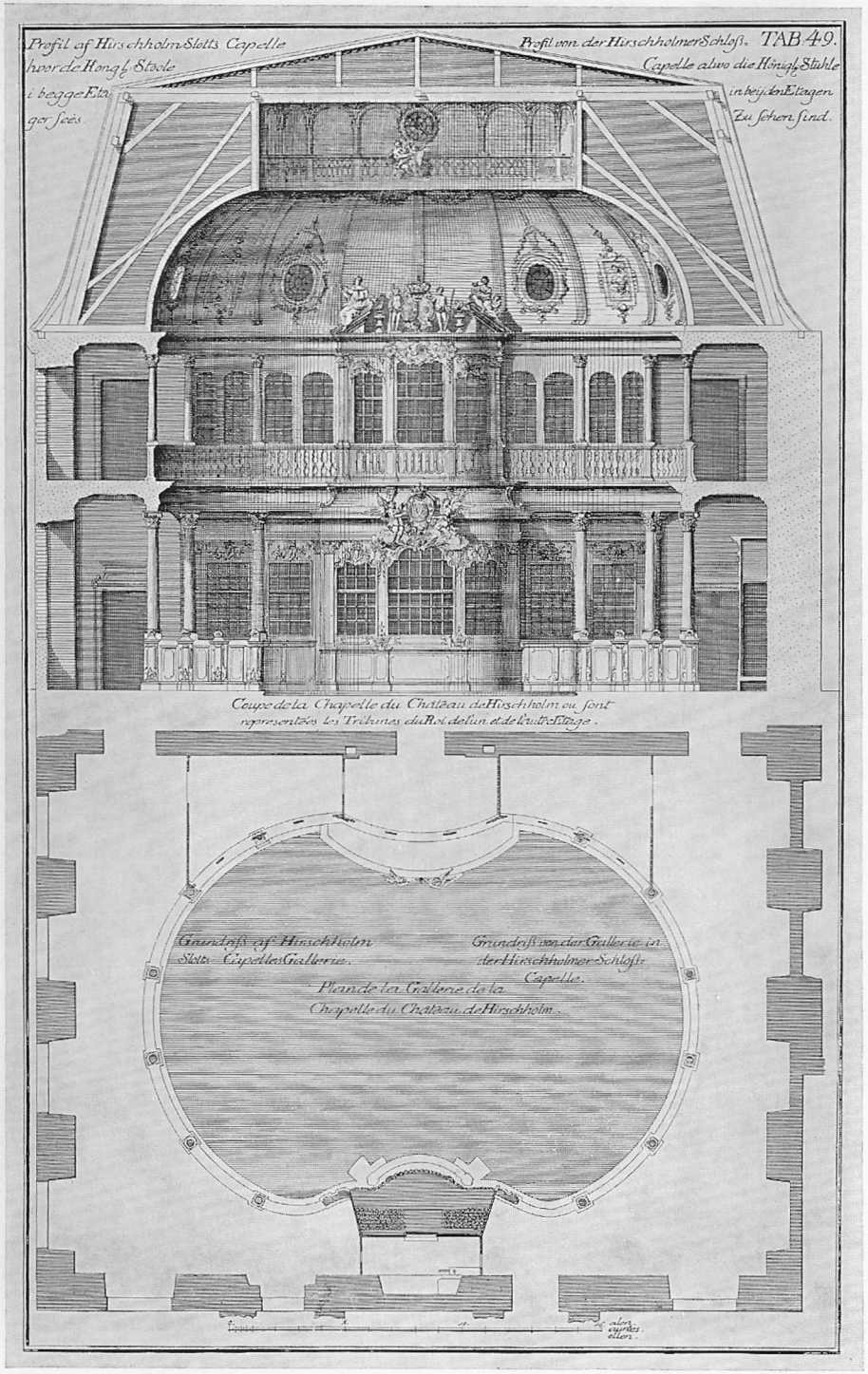

Profil af slotskirken med de kongelige stole i begge etager samt grundrids af galleriet. Vitruvius TAB. 49.

et udkast, der viser, hvorledes hovedfløjen ville tage sig ud efter forhøjelsen. Tegningen er udført af Thura og bærer hans laksegl[27].

Den har i det væsentlige samme udseende som på stikket i Vitruvius (TAB 43). De tre risalitter er ført op i højde med hovedgesimsen. Midtrisalitten afsluttes foroven med en tre kantet frontispice, enderisalitterne med halvrunde. De to halvrunde frontispicer bærer kongens og dronningens kronede monogrammer, omgivet af blomsterranker, mens der i midtrisalitten er indsat nogle figurer. I Vitruvius er trekanten uden nogen som helst udsmykning; det skyldes sikkert en forglemmelse fra kobberstikkerens side, da de er indtegnet i andre bevarede tegninger. Uden disse figurer ville den da også have taget sig trist ud og have virket afstikkende mod de to andre frontispicer.

I terrassemuren langs hovedbygningen er der rundbuede nicher, mens der i Vitruvius er vist œil de bœuf. Kongen har sikkert villet spare udgiften til denne ændring, men de havde utvivlsomt pyntet på muren.

Ud mod gårdsiden blev midtrisalitten muret op som før, og frontispicen fik det samme udseende, som den havde haft inden ombygningen. Hovedindgangen havde tidligere fået en overbygning, som de kongelige kunne køre ind under og stige ud af kareterne uden at blive gennemblødt i regnvejr. I hver af trappebygningerne var der en dør, hvortil der førte fem trappetrin, og trappen blev senere forsynet med et jerngelænder.

I det indre blev der foretaget forskellige ændringer[28], navnlig af trapperne. På grund af gemakkernes fordeling i hovedbygningen og for såvidt også i hjørnepavillonerne var det nødvendigt med flere trapper, ikke så meget af hensyn til herskabet som for tjenerskabet, så det ikke var nødvendigt for tjenerne at passere gennem de gemakker, hvor de kongelige opholdt sig, og især måtte der være skjulte trapper, da al stolegang foregik i herskabets opholdsrum. Tjenerne skulle derfor uden gene for de kongelige eller deres gæster ubemærket kun-

ne fjerne natstolenes messingbækkener. Arkitekten L. C. Sturm havde da også i sin bog: Von Baukunst (1719) omtalt dette forhold[29].

DEN TREDIE INDVIELSESFEST 1744

I løbet af godt et år var den store ombygning bragt til afslutning, en forbløffende præstation, og man må give Thura ret, når han skriver, at »Arbeydet blev med Flid og Fyrighed bedreven.« Det var ikke blot byggeriet, der var overstået, den indre udsmykning og møblering var tilendebragt, og en vidtløftig omlægning af slotshaven havde samtidig fundet sted.

Den 12. maj 1744 drog kongeparret med hele hoffet ud til Hirschholm for at tage det ombyggede slot i brug. Den 14. maj var det kongens navnedag, og ligesom i 1739 blev dagen fejret med et prægtigt taffel, der naturligvis fandt sted i den store sal[1].

Såvel kongen som dronningen betragtede denne indvielsesfest som en betydningsfuld begivenhed, og de havde set hen til den med en vis forventning. I et brev til grev Holstein skriver kongen, at der ikke det år skulle præges nye medailler, dog gjorde han en undtagelse vedrørende en medaille af Hirschholm, som medailløren Johan Salomon du Wahl havde gjort stempel til. Den ville kongen gerne have slået i et antal af hundrede stykker, og han håbede, at justitsråd Clausberg i rette tid kunne skaffe guld og sølv dertil. Medailløren Wahl havde forbedret sig meget, skrev kongen videre, dronningens buste var langt bedre gjort end på den første. Inskriptionen Hirschholm exornata fandt kongen god, blot ville han have, at der også kom til at stå 14. maj 1744[2].

I almindelighed slog den kongelige møntmester Winecken altid 100 sølvmedailler à 4 rdl. stykket og 20 i guld til en værdi af 25 dukater[3]. Medaillerne blev ved denne lejlighed uddelt

til deltagerne i indvielsesfesten, og naturligvis var guldmedaillerne forbeholdt de allerfornemste. I vore dage regnes medaillen fra 1744 blandt samlere for mere sjælden end den fra 1739[4]. På forsiden ses dronningens billede med omskriften: SOPH. MAGD. D. G. REG. DAN. N.V.G. NAT. MARGG, BRANDEB. På den anden side ser man Hirschholm slot mod haven, og nedenunder står: HIRSCHHOLMIA EXORNATA. MDCCXXXXIV. AD.XIV. MAJI[5].

Datidens aviser beretter[6], at det meget prægtige audiensgemak »efter høje Velbehag var forfærdiget«. Det nævner Thura ikke i Vitruvius, hvor han omtaler festen. Det har heller ikke stået helt færdigt endnu på den tid, først to år efter var dets udsmykning afsluttet[7].

Dagen efter, d. 15. maj, var det dronningens navnedag, og da blev der atter festet på Hirschholm, og hele det fornemme selskab kørte derefter til Rungsted, hvor dronningen havde ladet opføre et slot, der nu fik navn efter hende og blev kaldt Sophienberg[8].

HIRSCHHOLM SLOT

ET KONGESLOT OG DETS SKÆBNE

AF H. C. ROSTED

1730-1746

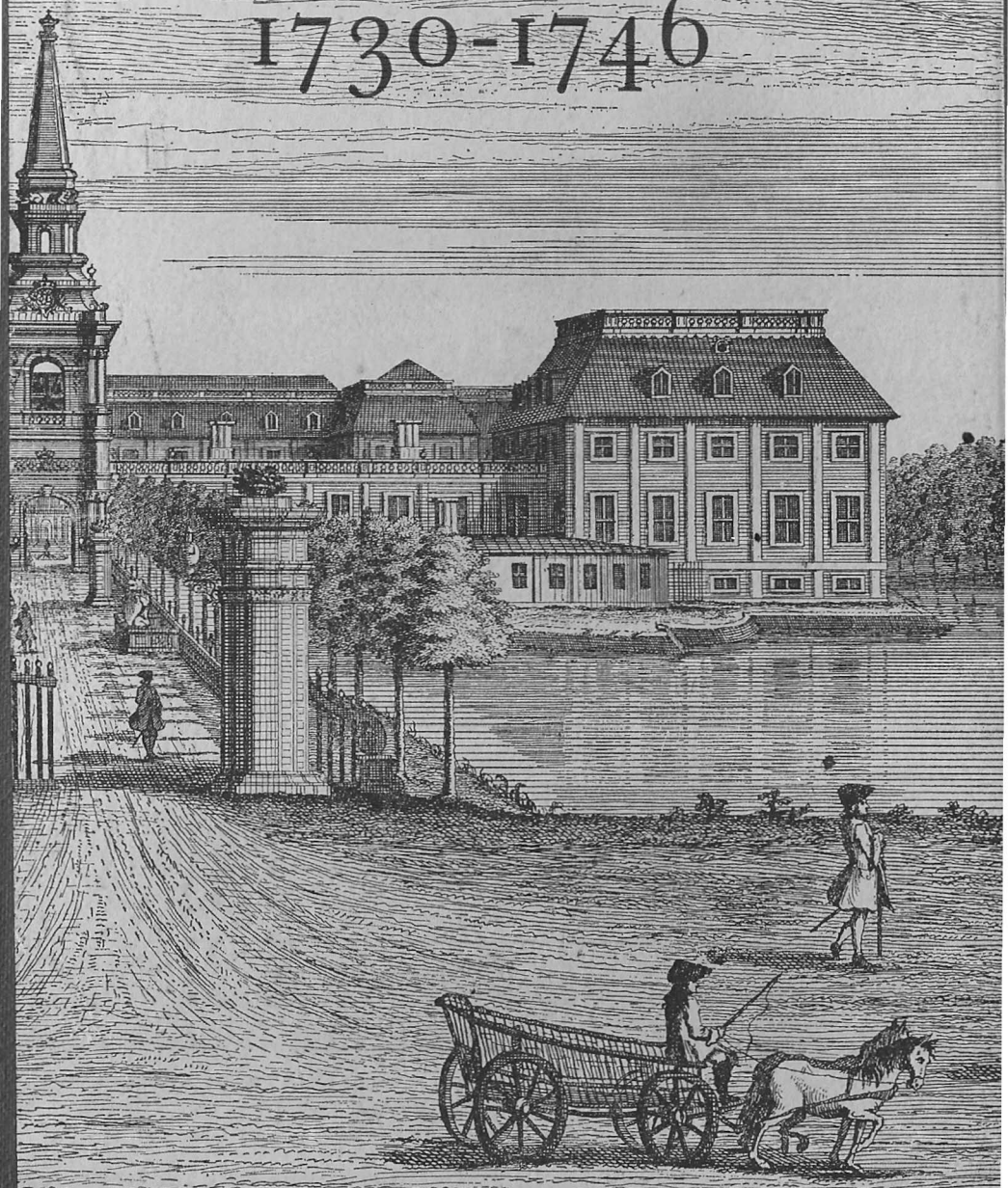

G. E. C. GADS FORLAG